ЛЬВІВ · КВІТЕНЬ · 1936 · Ч. 4

ПЕРЕДПЛАТА

„ЛІТОПИСУ ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ“

НА 1936 РІК

Річна передплата 13 зл., піврічна передплата 7 зл., чвертьрічна 3·50 зл. — Ціна числа 1·20 зл. — Для членів „Червоної Калини“ чвертьрічно 3 зл.

АДРЕСА:

„ЛІТОПИС ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ“, ЛЬВІВ, ЗІМОРОВИЧА 12 II пов.

Почт. скр. ч. 43.

СИЛА НАРОДУ — В СИЛІ ЙОГО КУЛЬТУРИ!
ВСІ НАВЧАЙМОСЯ СВОЄЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ!

Передплачуйте на 1936-й рік оці видання:

„РІДНА МОВА“

науково-популярний місячник присвячений вивченню нашої літературної мови. Плата тільки наперед: річно 6 зл., півр. 3 зл., чверть річно 1:60 зл., окреме число 50 гр. За границею в Европі 8 зл., поза Европою 2 дол. річно. Конто чекове П. К. О. 27110.

„НАША КУЛЬТУРА“

науково-літературний місячник, присвячений вивченню нашої культури. Плата тільки наперед: річно 12 зл., півр. 6:50 зл., чверть річно 3:50 зл., окрема книжка 1:25 зл. За границею 15 зл. або 3 дол. річно. Конто чекове П. К. О. ч. 5880.

Для Чехословаччини, Австрії й Мадярщини передплата крайова.

Журнали видає й редагує проф. д-р Іван Огієнко.
Адреса: Warszawa 4, ul. Stalowa 25. m. 10.

ПЕРЕКОНАЙТЕСЯ, що

„НАЗУСТРІЧ“

це найкращий у нас літературно-мистецький журнал для українських родин.

За два роки існування „Назустріч“ здобув загальне признання.

Найвизначніші українські письменники й мистці містять в „Назустрічі“ свої твори.

Домагайтеся чисел на показ!

Передплата: місячна 0.90 зол.; чвертьрічна 2.70 зол.; піврічна 5.40 зол.; річна 10 зол.

Адреса: „Назустріч“, Львів, Ринок 10.

ЧИТАЙТЕ Й ПЕРЕДПЛАЧУЙТЕ

„НЕДІЛЮ“

одинокий, незалежний часопис-журнал для українських родин. „Неділя“ виходить щотижня під неділю з багатим політичним, культурним, літературним і популярно-науковим змістом. Кутики: господарський, жіночий, лікарський, загадковий, шаховий, правничий і т. д.

ЖАДАЙТЕ ОКАЗОВИХ ЧИСЕЛ!

Умовини передплати: Річно 12 зол., піврічно 6 зол., місячно 1 зол. За границею 3 доляри річно.

АДРЕСА (НОВА ЗМІНЕНА): РИНОК 5, тел. 293—83; П. К. О. 412312; ч. картотеки розрах. переказів 23.

УЖЕ ВИЙШОВ 5-ий ЗБІРНИК

„ЗА ДЕРЖАВНІСТЬ“

Орган Українського Воєнно-Історичного Т-ва. Містить статті ген. А. Пузицького, сотн. О. Переяславського, ген. Ол. Удовиченка, ляйтн. С. Шрамченка, полк. К. Смовського, полк. В. Савченка, Юр. Науменка, ген. В. Дашкевича-Горбацького, Я. Водяного, Ю. Липи, пполк. А. Марущенка-Богданівського, ген. М. Галина, П. Зленка і ин.

24 іл. на окр. крейд. картках, 12 схем, 276 стор. вел. вісімки. Ціна 6.50 зол.

Збірники „За Державність“ — це славна історія наша, писана кровю Війська Українського.

Адреса Управи Т-ва і Редакції: Варшава IV, ul. Elsterska 8/8, połk. M. Sadowśkyj.

Opłata pocztowa uiszczona ryczałtem

ЛІТОПИС

ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ

ІЛЮСТРОВАНИЙ ЖУРНАЛ ІСТОРІЇ ТА ПОБУТУ

VIII. Річник

ЧИСЛО 4 КВІТЕНЬ 1936

М. БУТОВИЧ ГАРМАШ, Ґваш.

Власність дир. Скопляка, кліша »Мистецтва«.

Ф. НЕВЕСТЮК

У СЕВАСТОПОЛІ

29. IV. 1918 р.

Кипить, немов у муравлищі,
У севастопольському порті,
А море гойдає, колише
Воєнні кораблі, мов форти.

Це міноносці і крейсери
Колишуться на срібних водах,
Синь неба щоглами підперли
І вдихують весняний подих.

В нутрі тих велитнів холодних
Горить любов до України...
Любов до рідного народу
Живе в сталевих, сірих стінах.

Досить наруг, насилля досить,
Настала вже хвилина мести!«
І гасло шле »Побідоносець«:
»Український прапор піднести!«

І лине гасло понад морем
По крейсерах і міноносцях...
І вже лежать чужі прапори,
Як збиті птахи на помостах...

І котиться вже рейдом лунко,
Як наказ хвилі, наказ чести:
»До борту стань! На прапор струнко!
Український прапор піднести!«

Заграли сурми на палубах
І злетіли нові прапори:
Жовтоблакитні, рідні, любі
Замаяли над Чорним Морем...

А сині хвилі колихали
На Чорнім Морі білі піни
А фльота яссу віддавала
На честь і славу України...

Ще про однострій української морської піхоти в рр. 1917-20

(Подав лейтенант фльоти *Святослав Шрамченко.*

В додаток до моєї статті в ч. 11. 1934 р. в „Л. Ч. Кал.“ „Українська Морська піхота в рр. 1917/20“ на запитання читачів „Літ. Черв. Калини“ подаю ще відомости про однострій Української Морської піхоти, щоб доповнити те, що пропущено там.

Цей однострій був у 1917. р. і за гетьмана у 1918 році — зелений-хакі, у 1919 році для 1 Гуцульського полку Мор. піхоти і для 2 полку Мор. піх. з чорного сукна, а у 1920 р. знову зелений.

У 1919 році для 1 Гуц. п. Мор. піхоти і 2. п. М. п. випустки наоколо відзнак на рукавах і на штанах: червоні (на штанах лише для підстаршин і козаків, бо старшини мали там золоті лямпаси).

У 1920 р. в остаточно-загальному однострою Морської піхоти (див. таблицю відзнак в ч. 11. 1934): старшинські відзнаки золоті і на чорному сукні (як і підстаршинські) з чорними випустками і чорним кантом на штанах для всіх.

На чорних погонах 1 Гуц. п. Мор. піх. і 2-го полку був металевий золотий якір і літери „1 Г“ і „2“ для старшин і підстаршин і жовті мальовані для козаків.

У 1920 р. на погонах (зелених) був лише металевий золотий якір для старшин і підстаршин і жовтий мальований для козаків.

Остаточні підстаршинські відзнаки, як і ранги усталені були в Морській піхоті у 1920 році такі самі, як і в Укр. Армії, тільки до рангу останньої доходить додаток „Морської піхоти“, а саме: Гуртковий Морської піхоти, Райовий Морської піхоти, Чотовий Морської піхоти і Бунчужний Мор.

піхоти, а до армійських відзнак на ковнірі доходить золотий якір.

Кашкет у 1917 р. і за гетьмана у 1918 р. був зелений з зеленим дашком, у 1919 році в Дивізії Морської піхоти — чорний з чорним сукняним даш-

ком. 2-ий полк Мор. піхоти мав одну сотню з чорними кашкетами без дашків, як у матросів і з чорною стрічкою з білим написом „Морська піхота".

Кокарди на кашкетах у 1917/1920 рр. у старшин і підстаршин звичайні випуклі, як і в Укр. Армії, для козаків такі самі плоскі, лише у Мор. піхоти тризуб з хрестом.

Гудзики великі і малі золоті з якорем належали за весь час 1917/1920 рр. старшинам, підстаршинам і козакам Морської піхоти.

Козакам Мор. піхоти, які на побережжі моря обслуговували шлюпки і катери Морської піхоти, а також всій козачій обслузі Приморської артилерії і козакам гарматніх частин морських кріпостей Севастополя і Очакова належав цілий однострій морський, як у матросів, лише ковніри мусіли бути червоного кольору, замісць синього. На стрічках кашкетів у них мали бути написи: „Морська піхота", „Приморська артилерія", „Севаст. Кріп. Артилерія", „Очаківська Кріп. Артилерія" і на обидвох кінцях стрічки лише для козаків гарматчиків крім золотого якоря, було ще дві перехрещені гармати. Кокарди гарматчики морських кріпостей і Приморської Артилерії мали такі самі, як і Морська піхота себ-то з тризубом з хрестом.

Холодна зброя Морської піхоти в рр. 1917/1920 була така-ж як і в Армії, себ-то у козаків „штик"-баґнет, у старшин і підстаршин шаблюка, або баґнет, лише „темляк" — китиця був такий самий, як у старшин фльоти на палашах, себ-то золотий з синіми смугами і золотим якорем на самій китиці.

Великодній спомин з 1915 р.

[Написав: *Ю. Е. О*

Мала лишень частинка українців дісталася до Укр. Січових Стрільців.

Позатим українці були розсіяні по всіх відділах австрійсько-угорської армії, а також творили там часто великі чисто українські частини.

На всіх фронтах були тоді українці. Засівали вони своїми кістьми всі побоєвища.

Виїмково у третій мадярській армії було українців дуже мало. Вони були там розсіяні між чужим морем людей. Тому то була там велика втіха, як коли стрінулися з собою хоч два українці. А було тоді про що і кого собі оповідати, було кого згадувати.

В р. 1914/1915 ціла східна Галичина була під російською займанщиною. Наших часописів ми не діставали, тож і розповідали собі, хто жив, хто здоров, а кого повісили, а хто вмер, чи прийшла до кого вістка з займанщини.

Розсіяні між третьою мадярською армією, що тоді обсадила цілу західню Конґресівку від німецької границі до Варшави, порішили ми першого дня великодних свят 1915 року зїхатись в Пйоткові, щоби там побути в той день хоч хвильку разом.

Оглянули ми там православну церкву, що стояла порожна, бо батюшки повтікали з хвилею відходу російської армії, а як який не втік, то його німці або австрійці арештували. Пор. Др. Зілинський оповідав нам, що в велику пятницю приїхав там військовий православний батюшка з Семигороду і правив царські часи. Люди, що свого батюшки не виділи вже більш як пів року, плакали з радости, молилися ревно і били поклони. Приявні на богослуженні для цікавости німецькі старшини, що цього ніколи не бачили, жартуючи казали, що це люди роблять: „Геленксібунґен".

Днина була коротка, мрачна, темна, хоч око виколи, темний був вечір. Йшли ми собі дорогою біля залізничих рейок. Нагло залунав голос невидного стійкового: „Гальт! Вер да!?" (Стій! Хто то?) „Фельдруф!" (Воєнний оклик!) і чутно було, як

Сидять з ліва до права: поруч. др. Йосиф Партицький, (помер, адвокат в Станиславові). Григорій Олесницький, хорунж. (адв. в Золочеві). Полковий лікар Др. Грищь Гарматій (помер, лікар в Теребовлі). Стоять з ліва: Пор. Др. Юлій Олесницький (адв. у Станиславові), ст. дес. Мельник (гім. проф.), пор. Др. Іван Зілинський (проф. ун. в Кракові).

стійковий мов на команду приготовив кріс до стрілу.

Ми стали безрадні, бо не маючи наміру виходити з міста не довідувались про гасло.

— Христос воскрес — розлягся зпоміж нас у відповідь стійкового голос поручника Д-ра Партицького.

— Воістину воскрес! перепрашаю, я панів не пізнав. Ідіть! відповів стійковий і ми пішли спокійно дальше.

— Я чув, сказав нам Др. Партицький, що рано прийшов сюди курінь краєвої оборони зі східньої Галичини і обняв варту. Отже я подумав собі, що як на Великдень крикну до свого чоловіка його рідним привітом, то він, що з рік не чув на чужині свого рідного щирого слова, стрепенеться і нас пустить. Так і сталося.

Так побалакавши з собою, походивши з собою кілька годин розїхались ми до наших відділів, щоби деяких з нас вже більше живими не побачити.

Коли гляну на фотографію з того дня, що проминув, як ясний примінчик серед тьми, то мило згадую цей Великдень.

До історії камянецької спільної юнацької школи

Написав: *полк. В. Евтимович.*

В нарисі п. М. Мироновича: „Спільна військова Юнацька Школа", автор допустив деяких недокладностей. Як старшина, що довший час, бо від вересня 1917 року і до 12 травня 1919 р. й по перерві від 26. березня 1920 р. і до р. 1923 весь час стояв службово близько до українського військового шкільництва, дозволяю собі внести фактичні поправки до того нарису.

Почну з світлини на стор. 3-ій „Літопису Червоної Калини" за лютень 1936 р.

На світлині горішній, юнак, що сидить, міг мати щонайменше 20 літ. Нічого спільного з небіжчиком Василько Крижанівським він не має. Василька Крижанівського знаю дуже добре, як свого шкільного товариша ще з р. 1898, коли ми разом з ним училися в Києво-Софійській Духовній Школі й пізніш, у р. 1908—1912 вчилися в Київській Духовній Школі. Василько Крижанівський від мене молодший на 1—2 роки і літами і по шкільній клясі. По перерві від 1912 р. стрінулися з ним у Винниці, де В. Крижанівський був учителем малюнку в одній з місцевих шкіл. В р. 1920 він мав 32—33 роки і, як старшина воєнного часу кол. російської армії, мав ранґу поручника. В ніякій Спільній Юнацькій Школі В. Крижанівський не служив.

На світлині долішній, під ч. 8 — це не ґенерал М. Капустянський, а лектор школи, підполк...

В першому ряді (стоять) під ч. 9. — ґенерального штабу підполк. Рак, начальник відділу статутів навчання і лектор школи. (В р. 1919. залишився в Камянці, щоб дістатися до дружини, яку залишив у Києві в шпиталі; правдоподібно — розстріляний), в тому ж ряді, між ґенер. хор. Сворикою і сотн. Рудичевим, під ч. 15 — це не поручник Федорівський, а підполк. Ордянівський. (Сотник Федорівський — мій старший товариш по Чугуївській Військовій Школі).

В третьому (стоять) під ч. 3. — не ґенер. штабу ґенер.-пор. Мартинюк, а... ?

Між ґенералом Сворикою і підполк. Ордянівським і трохи позад них, під ч. 5 (сивобородий) — колишній урядовець школи, п. Драчинський (забили в цілях грабунку бандити під Ловичем).

В пляні українського військового шкільництва, який витворила „Комісія по утворенню постійних військових шкіл Української Держави", чи, як скорочено комісію цю називали, „Комісія ґенерала Юнакова", стояло утворення таких шкіл: „Спільних Юнацьких", з пішими відділами при них — 1-ої і 2-ої київських, полтавської, чугуївської та одеської, артилєрійських юнацьких — київської (легко-арматньої) та одеської (тяжко-арматньої), київської інженірної з топографічним відділом і єлисаветської кавалєрійської.

Крім того в плян входило відчинення ріжного роду військово-старшинських шкіл, курсів, вишколів — як летунство, залізничних, самоходових тощо, словом — від кадетських корпусів до воєнних академій.

Житомирська юнацька школа мусіла повстати, як конечність, викликана тим, що Лівобережну Україну з кадрами Чугуївської та Полтавської Шкіл опанували червоні москалі, Одесу ж — захопили москалі білі й зарисовувалася загроза Києву.

От тоді то, передбачаючи розвиток подій, воєнний інженір, ґенер.-хор. О. Астаф'єв, тимчасовий начальник Головної Шкільної Управи Військового М-ства, доручив ґенер. шт. полковникові, Всеволодові Петрову орґанізувати пішу Юнацьку Школу в Житомирі. Річ натуральна, що в умовах війни, довелося відступати від пляну спільно-юнацької школи, тим більше, що при браку українських молодих старшин, не можна було чекати на їхнє виховання 3 роки, як це виходило по пляну й програмах, а треба було випродукувати їх як-найбільше протягом яких шести місяців, т. є вернутися до типу прискореного. Ґенер. Астаф'єв дав полк. Петрову, як він говорив, „диктаторські" права, виасиґнувавши подостатком грошей і давши всі можливості проявити найширшу ініціятиву.

Десь у першій половині січня 1919 р. рівно через 10 днів після відїзду полк. Петрова з Києва, він телеґрафічно повідомив, що Житомирська Школа

в складі першої сотні розпочала працю та що він приступив до формування другої сотні та що докладне справоздання про перебіг доконаної праці привезе інспектор школи, підполковник Нагірний, якого він відсилає до Києва, щоб закупити для школи підручники та всіляке військово-шкільне приладдя.

Отже, інспектором кляс в Житомирській Пішій Юнацькій Школі полк. М. Лорченко ніколи не був.

На початку березня 1919 р. Житомирська Школа мусіла з боєм відступати з Житомира. Втікаючи з фронту, „отамани" покинули школу на произвольще і, коли б начальником її не був полк. Петрів, у р. 1918 легендарний комендант легендарного Гордієнківського полку, школа була б згинула. — Не три дні, а добрих два місяці Житомирська Школа, відірвана від армії, оточена з усіх боків переважаючими ворожими силами, здобуваючи муніцію та всякий боєприпас на ворогові, під кінець боїв обдерта й боса, десь в кінці першої половини травня 1919 р. пробила ворожий перстень і в м. Рівному, напередодні його упадку під ударами поляків, прилучилася до тоді нечисленної вже Української Армії.

В кінці травня полков. Петрів дістав призначення на становисько коменданта Волинсько-Холмської Групи Війська УНР., і школа, якою він не перестав командувати, увійшла до складу Волинсько-Холмської Групи. За помішника свого мав полк. Петрів підполковника Вербицького (нині генерал польського війська на еметитурі).

В періоди спокійніші школа відходила до резерви й училася, вчилася... на коліні й під відкритим небом, коли падав дощ, — десь у клуні, а коли приходило до боїв, то.. була єдиною певною опорою Волинсько-Холмської Групи. — Полк. Петрів кидав школу на фронт кожен раз, коли треба було розвідати питання: „або слави добути, або дома не бути!" І школа здобувала й здобувала собі невмирущу славу, а цим самим перед майбутнім урядом Української Держави поставила обовязок відродити Юнацьку Школу в м. Житомирі, доручивши її організацію тим вихованцям цієї славної школи, які ще живуть. — Школа заслужила на те, щоб жити вічно!

Одпочинок для школи прийшов аж тоді, коли на прикінці червня 1919 р. полк. Петрів вступив на становище Воєнного Міністра. Школа тоді відійшла до Камянця Подільського і змогла приступити до своєї нормальної праці.

В жовтні 1919 р. школа урочисто зробила свій перший випуск молодих хорунжих. То були не абиякі хорунжі! Бо ж тактики, цієї основної воєнної науки — умілости вчилися не з сухих підручників, знання свої переводили не на військових „іграх", що при всій ніби реальності показу все ж тільки „воєнною грою" — знання свої перевіряли в обстанові правдивого сучасного маневрового бою, маючи перед собою не „означеного" противника, якусь тим „синю", а так-таки справжню „червону армію" — „розігравали" бій, почавши від висилки польової стежі та від першого далекого гарматнього стрілу й перейшовши через всі стадії розвитку бою,

ГРУПА СТАРШИН СПІЛЬНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЮНАЦЬКОЇ ШКОЛИ 1920 Р.

Знизу сидять (зліва на право): 1. Хорунжий? 2. Сотник Єленецький, адютант школи (тепер адвокат у Вильні). 3. Хорунжий? (галичанин). 4. Поручник? 5. Хорунжий? 6. Хорунжий Созонтів. — **Сидять у середині** (зліва на право): 1. Хорунжий Швець (старший). 2. ? 3. Сотник М. Миронович, начальн. кіноної частини. 4. Сотник Никитин, начальн. пішої частини. 5. Полковник Олександер Пучківський, начальник школи. 6. Полковник Микола Лорченко, інспектор клясів школи. 7. Д-р Отамановський, лікар. 8. Ємець, фельдшер школи (тепер відомий бандурист). — **Стоять** у 1-му ряді: 1. Хорунж. Грушецький. 2. Поручн. Білинський. 3. Поручник? 4. Хорунжий? 5. Хорунжий Якимчук. 6. Сотник Голуб. 7. Сотник? 8. Підхорунжий? 9. Сотник Пономаренко. 10. Сотник Варава, господ. школи. 11. Хорунжий? 12. Хорунжий Яськевич. 13. Хорунжий Потиба (кубанець). 14. Хорунж. Сорока (тепер інженер). 15. Поручн. Назаренко, помічн. господаря школи. 16. ? 17. Хорунж. Лушненко. 18. Хорунжий Швець (молодший). — **Стоять у 2-му ряді** (в самій горі): 1. ? 2. ? 3. Сотник Лиханський. 4. Сотник Осмоловський. 5. Сотн. Рудичів. 6. Поручник Федорівський. 7. Сотник Цурканів. 8. Хорунжий Узонів. 9. Поручник Валіський. — Фотографію зроблено в Яслі під Краковом. Власн. М. Мироновича

кінчали його наступом на баґнети, підставляючи власні молоді груди, здаючи іспити з пройденого курсу! То була... наука!.. Дорогою ціною!

Коли в кінці листопада 1919 р. УНР мусів запросити до Камянця поляків, армія зосереджувалася в трикутнику Проскурів—Староконстантинів—Любар, Житомирська Школа принявши назву „Юнацького Полку" виступила на фронт під Деражню, на яку насідали білі москалі.

В нерівному бою під Богданівцями школа як організована бойова одиниця була знищена, а недобитки її прилучившися до недобитків 3-ої залізної стрілецької дивізії, разом з ними створили основу 3-го залізного кінного полку, яким на початку доводив полк. Трутенко. Цей полк пішов у славний „Зимовий похід", а Житомирська Юнацька Школа перестала існувати.

*
**

„Камянецька Спільна Юнацька Школа" — це зовсім інша школа, що нічого спільного з Житомирською не мала. Школа ця повстала в Камянці Подільському вже під польською владою, ба навіть — без відома уряду УНР.

Ініціятором до її заснування був вічно неспокійний, якого не можу й зараз уявити, щоб він чогось не робив, повний найшляхетнішої ініціятиви, вічно-бадьорий та усміхнений, перенятий горячою вірою в краще завтра й не зважаючи на сиву голову, вічно-молодий душею, полковник М. Лорченко.

Коли він одпочивав, коли він їв, коли спав — цього ніхто на цілий Камянець не знав. Майже одночасно його можна було побачити в ріжних місцях розлогого Камянця — на Турецькому Замку, до він плянував створити „Воєнний Музей" (колись ця ідея мусить бути зреалізована), на папіровні в „Совиному Яру", в ґенеральному штабі, де він був начальником культурно-освітньої управи, в університеті, де він мав якісь справи з ректором Огієнком... Вічно веселий, жвавий, лагідний — варто було побачитися з ним просто без того, щоб почути його улюблене: „Чудесссно! Наші справи розвиваються чудесссно! Вірите мені, все буде гаразд."

Добра і на часі ініціятива полк. Лорченка знайшла не лише добрий ґрунт і зрозуміння для реалізації, а головне — знайшла чинне узнання в попертї у Головноуповажненого Уряду УНР в Камянці-Подільському, ректора Камянецького Університету, професора Ів. Огієнка. Проф. Огієнко, рішучо це стверджую, був більший військовик та мав більше зрозуміння для справи військової, ніж військовий міністр, що урядував перед полк. Петровим, Сиротенко! — Проф. Огієнко дав ініціятиві полк. Лорченка всі можливості, якими розпоряджав, щоб її зреалізувати — дав школі помешкання, забезпечив школу матеріяльно в найбільшій мірі тодішніх скупих можливостей, коли єдиним засобом тих можливостей була праця друкарської машини, що відбивала гроші.

Камянецька Школа повстала в лютні 1920 р. на початку в складі однієї пішої сотні, десь у жовтні була зформована друга піша сотня й нарешті в червні того ж року третя сотня, здається по переїзді школи з Камянця до Винниці. За начальника школи був підполковник Пучківський. За інспектора кляс на початку був полк. Лорченко, а за його помішника ґен. штабу сотник Лушненко-Старший (помер в Торуні). Пізніш, тимчасово за інспектора кляс був сотн. Лушненко-Старший, а десь від кінця червня 1920 р. і до кінця існування школи — полк. М. Лорченко, досвідчений педагог-математик, нині проф. Подєбрадської Академії.

До Києва Камянецька Школа не вступала, ніхто її не зустрічав і не закидав квітами.

В липні, по переході Школи з Винниці до Камянця, полковника Пучківського... „захорували" — для тодішнього уряду він був занадто... військовий і замало „демократичний". На його місце призначений був отаман Микола Шаповал.

У Станиславові школа, нарешті, майже доладно одяглася й мала, користаючи з перевпочинку, взятися до науки.

В цьому періоді школу все ж довелося кинути в бій, коли червоні москалі прорвали були польський фронт під Миколаєвом і вдерлися на Стрийщину.

В кінці жовтня 1919 року школа прибула до Камянця Подільського.

Коли було зреформовано кінний та арматний відділи, зараз докладно не скажу, бо не маю під рукою матеріялів.

По двох тижнях перебування в Камянці, ледве що розпочала школа свою нормальну працю, як москалі прорвали український фронт в районі Стара Ушиця—Могилів Подільський — Школу, єдину в той час збройну силу, яка була в Камянці, кинуто в цей прорив, щоб стримавши ворога, уможливити евакуацію з Камянця державних установ.

Своє завдання Школа виконала з успіхом і чесно — в цілій низці безустанних арієргардових боїв.

Десь 20—21 листопада 1920 р., виконавши останнє бойове завдання, Школа перейшла через Збруч.

На початку була інтернована в м. Ланцуті, де відразу почала шкільну працю.

Пізніш — була переведена до Вадовиць, де дала перший випуск хорунжих піхоти і кінноти й нарешті була перекинута до табору калішського, де дала другий і третий випуск хорунжих піхоти, 2-ий кінноти і перший (останній теж) — артилєрії. Давши останній випуск та не маючи допливу континґентів, школа в 1923 році закінчила своє існування.

Опріч лекторів, про яких згадує сотник Мартинюк, заслуговують, щоб їх згадати добрим словом, деякі видатні старшини:

Ґенер. штабу ґенерал-хорунжий О. Пороховщинев (живе в Яблони під Варшавою), ґен.-шт. ґен. хор. Сагорів (живе в Берестю Лит.), ґен. шт. ґенер. хор. Єльгонінов (помер у Вадовицях), ґен.-шт. ґенер.-хор. С. Кулжинський, воєнний інженер електрик полк. Крицький (проживає на Чехах), полк. артилєрії Лєнорнович (проживає в Варшаві?), км. 3-ої сотні, сотник С. Федоровський (у Лодзі), його заступник, сотник Виноградник, сотник Ф. Крушинський (в Парижі видає „Молоду Україну"), сотн. Коршновський (проживає в Бразилії).

Дефіляда босих у Вишколі Бриґади У. С. С.

Після довгої і систематичної вправи доведено до того, що українська армія може зовсім обійтися без черевиків.

Великодня „Бомба“

Написав: *І. Іванець.*

Після важких боїв під Городком, коли то частини І. Бриґади УСС виконали бравурний прорив — було в пляні перевести реорґанізацію Бриґади та побільшити її боєвий стан.

Команда Бриґади стояла тоді у дворі в Красові, в околиці Щирця. Там під Великдень зложено скромний полевий сатиричний журнал, якого вибито 300 примірників друком і літоґрафією.

Одинокий примірник цеї ґазетки зберігся у проф. Гайдучка. Формат зшитковий, 16 сторінок. Назва „Бомба“ ч. 3. Навязано нею до традиції 2-ох чисел „Бомби“, що їх зложено ще з кінцем 1915. р. (У. С. С. стояли тоді над Стрипою у Тудинці). Ці два числа залишилися у рукописі. Ціна примірника 4 гривні. Редакторів нема зазначених — були ними чет. Л. Лепкий і я. Число зложено дуже скоро, можна сказати, що відрухово, а безпосереднім товчком до нього була обставина, що я мав їхати з дорученнями команди Бриґади в справах доповнень до Секретаріяту Військових Справ і тов. Лепкий піддав ідею, щоби при тій нагоді використати друкарські і літоґрафічні можливости, що їх давала тодішня столиця З. У. Н. Р., Станиславів. Він зараз же зладив „Воскресні тропарі і кондаки Галицької области У. Н. Р.“, що й надали відповідний передсвяточний характер часописові.

Ці тропарі й кондаки написані дуже зручно з великим почуттям гумору, є цінним документом тодішніх настроїв серед УСС та тодішньої воєнної дійсности. Вони діляться на дві частини — „Військові“ і світські (або цивільні). Ось їх зміст:

Військові.

Стих: Сей день, єгоже сотвори Господь, возрадуємся і возвеселімся в он.

Усусуси поют:

Благообразний Іосиф[1]) со древа знем бриґадирское тіло его плащем старим а чистим овил і в вонями Н. К. Г. А. прибил, за УСС. благал — молил — просил.

Бриґадир поєт:

Яко іщезает дим от лица огня, тако да іщезнуть врагы Усусуса, от лица его ненавидящі его.

К. К. Г. А.[2]): Амінь

Усусуси поют:

Воскресенія день і просвітімся торжеством, і друг друга обіймем, рцім:

„Братіє, і ненавидящим нас простім вся воскресеніем і тако возопіем:

Стих: Слава Н. К. Г. А. да воскреснет Україна і разточаться врази Її...

Н. К. Г. А. поєт: Амінь.

Антифон цей, що так скажу, „високо-політичний“, був тонкою алюзією до Начальної Команди. Атмосфера, що в ній запанувала, не була у цьому часі доброзичливою для УСС. Її називали серед нас „гонведською“. Псувало декому може кров, що УСС. як одна з частин У. Г. А. мають свої окремі традиції, а з тим охоту певної експанзії. У звязку з тим не піддержувано як слід в Начальній Команді реорґанізації Бриґади і поведено може навіть нівелізаційну акцію, що проявилося в дальшому роздробленні частин Бриґади, як підкріплення ріжних боєвих ґруп на віддалених від себе відтинках.

По антифонах військових на стор. 3 маємо: Світські (або цивільні).

Стих: Воскресенія день України, просвітімся торжеством і друг друга обіймем, рцім:

Нафта бориславськая нам днесь показашася, нафта для нас новая, нафта таінственная, нафта нечиста, нафта послів ізбавитель, нафта непорочная, нафта великая, нафта вірних, нафта двері райскія нам отверзающа — **нафта всіх освящаюча.**

Стих: Тако да погибнуть грішници і т. д., Нафта красная, нафта бориславськая, нафта, нафта нечистая нам возсія. Нафта радостію других, от нафти ізбавленіе скорби ібо от гроба яко от чертога возсія Україна, радостію іспольни глаголя! проповідуйте Галичанам.

Стих: Сей день єгоже сотвори Господь, возрадуєм ся і возвеселімся в он.

Народ потоможе поєт:

Амінь.

[1]) Комендант бриґади Осип Букшований.

[2]) Начальна Команда Галицької Армії.

„Піхотний їздець".

Про запілля і нафту писалося в нашій мемуаристиці вже багато. В тодішніх часах ходили всякі чутки про невмілу господарку, невикористання економічних засобів нафтового басейну, та лихорадку збогачення.

Ось і зміст „цивільного" антифону, що його капітально кінчить народ, словом „Амінь".

Заразже на черговій сторінці є жарти, що характеризують бідний стан армії.

Рисунок: дефіляда босих у Вишколі Бригади УСС, з підписом — Після довгої та систематичної вправи доведено до того, що Українська Армія може обійтися без черевиків. Під тим вірш: „З поем ветеринарійного референта":

І щож я тут робити маю
Без приладів лікувать не знаю,
З кіньми Вам докажу дива —
Як хоч найдеться.... леватива.

Хоч на добрий стан коней в Бригаді УСС звертали пильну увагу, під весну коні стали занепадати, зокрема траплялись випадки т. зв. пархів.

В Бомбі є декілька односторінкових рисунків. Один з них з підписом: „Триюмфальний в'їзд після побіди під Вишенкою Малою" — представляє от. Микитку, коменданта І. Корпусу з батогом у руці на здобутій полевій кухні. — Це сатира на боєві офіціяльне звідомлення з 28. III. 1919 р., яке було доволі незручно зредаговане, так, що виходило, немов то би бій ішов за кухню.

Друга карикатура це сатира на тему „піхотного їздця".

Пригадую собі, що позлостився був трохи комендант І. полку сотн. З. Носковський (який, як зрештою всі молоді, амбітні старшини, думав, що є добрим їздцем), коли побачив себе на карку коня.

Побутові Начальної Команди присвятив Л. Лепкий вірш-гумореску— на тему страху перед ворожими літаками, буцімто викликаного серед референтів Н. К. Г. А. вороною, яку взяли за ворожий бомбометний літак.

Ясно, що жарти в „Бомбі" зі зміною часу й обставин затратили своє значіння, а то й „запах", та вимагають коментарів і пояснень.

Н. пр. така розмова:

Поручник до полевих жандармів:

— Яка ріжниця між полевою, а державною жандермеріею?

Полевий жандарм: Така, що державної жандармерії ніхто не боїться.

Поручник: А чому? Пол. жандарм: Тому — бо їй не вільно стріляти, ані карати.

Поручник: Добре.

Сили нашої державної жандармерії були не лиш за малі, щоби нести якслід службу у запіллі, співділати при рекрутації та протиділати дезерції, що почала проявлятися на провесні 1919 р. — але в проводі над ними не було потрібної пружности та енергії.

Вірш „Смута" на тему любовну, свідчить про недостачу товарів. В ньому дівчина скаржиться своєму любкові, що не має рукавиць.

СМУТА.

(Посвята моїй любці, яку стрінув я випадково на вулиці).

— Дівчино, в очах твоїх розтопа
Для серця мого потопа,
Хоч на устах мід —
А чомуж руки студені як лід?

— Милий! — Ніде правди діти
Нема чим гріхне тіло одіти;
Бачиш смуту моїх лиць —
Не маю рукавиць..

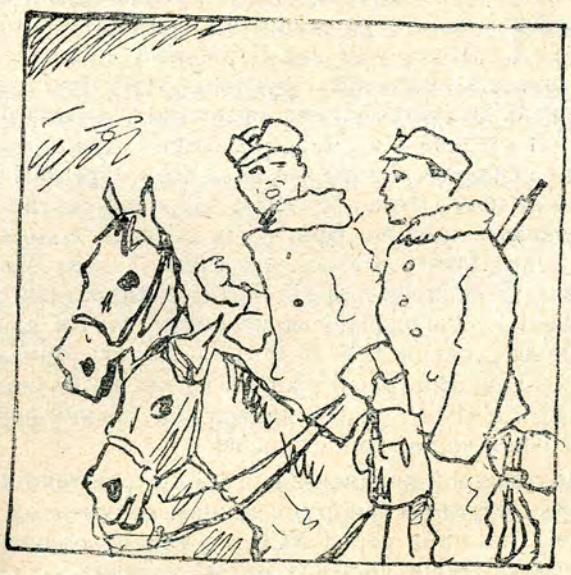

РОЗМОВА.

— Здається товаришу, що нас Усусусів мусить бути дуже богацько на світі.

— Чому так гадаєш?

— Бо то ще Австрія нас все побільшувала і організувала, а що доперва за України!

— — — — — — — — — —

Видиш — мене одно дивує, що за світової війни приїздили до нас завжди то генерали, то інші високі команданти, щоби нас оглянути та і самим показатися, а тепер...

— Ну відай тепер не має таких, щоби могли між нами показатися...

Офіціяльне звідомлення з 28. III. 1919.

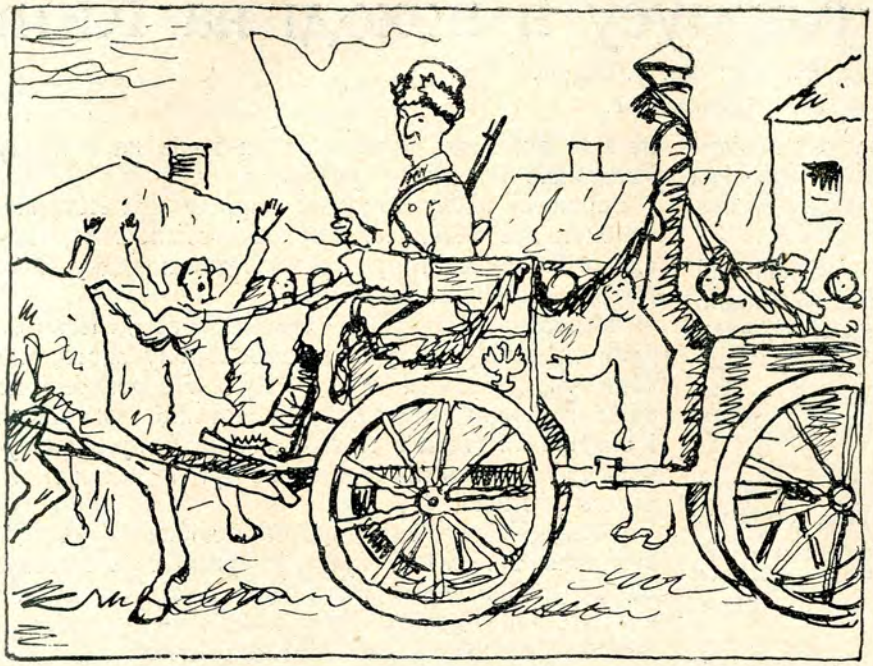

Тріюмфальний виїзд по побіді під Вишенкою Малою.

Богато остроти є в розмові двох кінних стрільців, що її заподали ми враз з рисунком, а злоби у вірші „Погана ворона“, що його ілюстрували чотири рисуночки.

Десь на небі весняному,
Показався знак.
Референти верещали
Утікаючи кричали,

„Це польський літак!“
Тільки вартовий завзятий
Наче мур, стоїть, заклятий,
Ще й в небо глядить

І помітивши, що сталось,
Скільки лиха накоялось
Чим скорше біжить.
Підбігає під пивниці

Бачить вистрашені лиці,
Що сили кричить:
— „Вилазіть мої панове
І не псуйте собі крови

Зайва охорона:
Давно вже перелетіла
На даху ось тут усіла
Погана — ворона...“

Варто згадати теж:

Мінімальні ціни оплат за конечні громадянські потреби в галицькій області:

Паспорт на виїзд за кордон	15.000	гривень
Дозвіл на вивіз 1 цістерни нафти	50.000	„
Дозвіл на вивіз парафіни 100 кг.	10.000	„
Дозвіл на вивіз харчів від війська	5.000	„
Перепустка	50	„
Звільнення з війська	40	„

Думкою „цінника“ є представити мале привязання уваги до фронту і боєвої сили армії.

На передостанній сторінці заподано оголошення. Ось одно з них: **„Придніпрянські полковники пошукують цею дорогою вояків. Зголошуватися в готелі „Уніон“ Станиславів.**

Кільки ж то понаїздило було під весну у Станиславів — старшин, що мали доручення формувати військові відділи і робили шум по каварнях та ресторанах тогочасної столиці З. У. Н. Р., Станиславові...

Заподали ми зі змісту „Бомби“ те, що вважали характеристичним. Слід би згадати про рисунок „На карузелі“. Представляє він Л. Лепкого, команданта кінноти УСС,. як робить у бригаді т. зв. „швунг“. Рисунок був для нього несподіванкою, бо побачив його щойно по виході зредагованої ним газетки.

Саме під Великдень відтворили ми зміст журнальчика — що є своєрідним документом доби. Пригадую собі, що з жартів „Бомби“, коли вона появилася, сміялися серед У. С. С. і в Начальній Команді. Тепер вони не жарти а причинки до історії. В жартах тих чується реалізм, розуміння ваги менту, який переживалося і патріотизм.

На карузелі.

Шлях І-го Гал. Корпусу в поході на Київ

Написав: *Інж. М. Скидан.*

Продовження.

Мене кличуть до штабу. В штабі застаю невідомого мені пана в цивільному одязі. Полк. Микитка знайомлячи мене з ним каже, що це фактично до мене.

Ідемо обидва ми в мою кімнату. Я заскочений приємною несподіванкою. В особі згаданого пана, є кол. високий урядовець міністерства УНР, член Міської Управи Н., який в повному курсі справ адміністративно-господарського апарату міста Києва. Це перший і останній, що добровільно в тяжку хвилину зголосився в допомогу.

Намічаємо з ним спільно ті обєкти, які треба негайно взяти під охорону. Розшукуємо, покищо більш теоретично, засоби для того і т. д. Накінець умовляємось, що я негайно маю приїхати до Міської Управи і там вже розпічнемо практичні кроки своєї праці.

Робиться все це якось надзвичайно швидко. На дворі вже готовий самохід. Їдемо до Думи. В авті нас трьох: сотник Б. Гнатевич, правдоподібно сот. Петрик і я. Всі, кого тільки ми зустрічаємо, нас сердечно вітають. Довідуюсь у дорозі вже, що один із моїх присутних колег, пообіцяв комусь там заїхати до будинку Правобережних залізниць, де на нас мала чекати якась більша група організованих осіб.

Заїзжаємо до згаданого будинку, Від старого знайомого довідуюсь, що це за організація. Коротенько інформую про положення та про Уряд.

Залишатись довше не має коли, мене вже чекають у Думі. В Думі застаю вже сот. Петрика. Зустрічає мене зі засмученим докором, що мене вже чекають.

На цьому місці хочу сказати, що сот. Петрик зі всіх штабових старшин у наддніпрянських, а зокрема в київських обставинах, найбільше орієнтувався. В цей день я його бачив кілька разів в найбільшому напруженні. Він проявляв максімум людської енергії, кажуть, розривався на всі боки.

Ми знову зі згаданим членом Міської Управи вияснюємо низку невідкладних справ. Нас перебивають. Хтось зголошує, що щось надзвичайного діється біля чрезвичайки. Збирається там багато народу і закликають до розправи.

За кілька хвилин я вже в згаданому місці; це Ліпки, Садова вулиця. Вискакую з самоходу і бачу повний двір народу. В глибині подвіря щось вроді великого гаражу. Якось протискуюсь туди. Зі всіх боків чую крики, зойки, а дехто мліє і т. д.

Я в гаражі. Досить велике приміщення. Підлога вся цементова. Посередині яма, з півтора метра глубока. З боку вїзду в гараж, яма має скіс приблизно під кутом 45°. Стіни колись були білі, а в той час були чимось побризкані. На цементовій підлозі і в ямі видно кров. Валяються ще куски якогось мяса. Коротко, картина нагадує різницю на худобу.

Дві жінки на моїх очах вмліває. Заспокоїти масу не має як. Бачу, якийсь панок виліз на колодку і закликає отверто до розправи.

Вертаюсь знову до Думи і прошу сот. Петрика, зробити все можливе, щоби в згадане місце послано більшу частину стрільців для порядку. Сот. Петрик обіцяв це зробити.

В цей час довідуюсь, що якимось делегаціям дали право організувати самоохорону міста, що вони мають бути ще в мене. Судячи з розмови, це були справжні київські чорносотенці, як опісля і виявилось. Одна з цих делегацій чомусь виступала під фірмою представників турків, що проживають у Києві.

Місія цих делегацій мені не подобалась, але дозвіл вони вже мали. Тут я почуваю себе винним, що не зробив спроб, цей дозвіл відібрати, хоч би мені це і не вдалось. Хоча думаю тепер, що при допомозі сот. Петрика могло це статись.

Передав лише сот. Петрикові, що бусурманський отряд треба буде зосередити на Садовій вулиці, куда мають післати частину для встановлення порядку біля чрезвичайки, вразі потреби, зможуть бусурманський відділ вчасно обезброїти. Я не знав в цей час, що добровольці переправляються вже в Київ. Таксамо, на жаль, не приходив до мене ніякий звязок од полк. Дерещука.

Десь мабуть перед другою, або третьою годиною я їду на двірець до штабу. Застаю полк. Микитку в штабі. З розмови з ним бачу, що неначебто все гаразд. Про те, що в цей час через міст переходили в Київ добровольчі частини, таксамо і він не знав. Передає мені, що треба збиратись на параду, яка має відбутись біля Думи. Про цю параду я вперше тут почув.

Не снідаючи і не обідаючи, зворушений тим, що довелось бачити і чути, я збираюсь їхати на параду. Настрій зовсім непарадний.

Їду в автомобілі з полк. Микиткою. По Фундуклеївській вулиці зїхали на Хрещатик. Проїхали кілька кроків і мусіли стати. Вся площа перед Думою заповнена вже народом і військом.

Дивно, де вони так скоро взялись? Ми висідаємо з автомобіля. Бачу перед нами ще один автомобіль, а позаду третій. З першого виступає незнаний мені генерал і старшини. Запитую полк. Микитки, хто це є? Полк. Микитка відповідає мені, що це ген. Краус.

Ідемо вздовж хідника до Думи. Бачимо перед собою лише море голів, що розступаються перед нами на обидва боки. Ні! це не сон і не казка; а ми несподівано врізуємось в ескадрон добровольців, золотопагонників. Всі ми здивовані. Ген. Краус прискорює крок і ми ідемо до дверей Думи.

Бачимо, на чолі ескадрону, сидить на коні генерал в золотих пагонах. Дума повна наших стрільців. Дула скеровані на Хрещатик, просто на згаданий ескадрон.

Денікінський генерал побачив нас і зіскакує з коня. Представляється. Довідуємось, що це гене-

рал Штакельберґ. Всі ми разом входимо в Думу й ідемо на гору. До денікінського ґенерала пристає якась цивільна особа. Я прошу полк. Микитку викликати як найскорше полк. Сальського, коменданта Запорізького корпусу.

Тільки тут ми довідуємось, що вже частина Добровольчої Армії перейшла в Київ і розташувалась на Печерську.

Після короткої розмови ставиться для розвязання такі три точки:

1. Потреба встановити демаркаційну лінію в місці. 2. Розвязати справу вивішення російського прапору на Думі впоруч з українським прапором, та 3. Що робити дальше?

В обговоренню цих точок брали участь: ґен. Краус, полк. Микитка, ґен. Штакельберґ, одна цивільна особа по боці ґен. Штакельберґа, але вдійсности це був денікінський старшина, памятаю добре ще одного старшину, який був з ґен. Краусом, і я. Чи був при тому, окрім названих осіб, ще хтось, цього я вже не памятаю. Але як і був, то слова не забирав. Нараду цю, чи як її там назвати, провадив ґен. Краус. Полк. Микитка говорив мало. З приводу другої точки, себто щодо вивішення прапору на Думі, найбільш сперечався я з денікінським старшиною. Компромісову пропозицію вніс ґен. Штакельберґ.

При намічуванню демаркаційної лінії я слова не забирав. Знаю тільки, що називались такі вулиці: верх Олександрівської, Інститутської, Садова, Левашовська, Банкова і інші, але на чому спинились, не памятаю. Знаю лише, що Олександрівська вулиця належала нам.

Отже перша точка розвязується досить скоро. Демаркаційна лінія встановлюється. Ця точка особливих дебат не викликає. З другою точкою є гірше. Я категорично висловлююсь проти вивішення російського прапору на Київській Думі. Шукають компромісу, який так само мене не задовольняє. Він зводиться до того, що обидва прапори мають означати як символ спільної боротьби супроти спільного ворога, про що з балькону Думи має хтось із нас поінформувати зібраних людей. Що до третьої точки, то було вирішено, що ґен. Краус (тут була збережена субординація) негайно відїде до ґенерала Бредова і з ним цю точку має обговорити. На цьому наші балачки покінчились і ми перейшли в кімнату, з якої двері виходять на балькон. В цей час на бальконі мали вже вивішувати російський прапор.

Чомусь ще спиняємось ми всі серед кімнати. Стоїмо в колі і ще продовжуємо щось говорити. В цей час в наше коло врізується якийсь пан років 30—40, падає на коліна, хватає ґен. Крауса за руки а опісля і за ноги і несамовитим голосом кричить „Спасіть нас від тих чорносотенців", показуючи пальцем на ґен. Штакельберґа. Ця картина робить на нас всіх гнітуче враження. Згаданого пана хтось заспокоює. Ґен. Краус почервонів і щось з докором в рішучім тоні звертається до ґен. Штакельберґа.

Найбільше нахабно поводиться цивільна особа, що крутиться біля денікінського ґенерала. Бути безпомічним свідком цих подій тяжко. Я вперше в життю готовий на рішучий крок. Полковник Микитка це бачить і заспокоює мене, запевняючи, що полк. Сальський скоро вже буде.

Чому мені так ходило про полк. Сальського? Тому, що я бачив, що галицьким старшинам у даній ситуації куди тяжче зорієнтуватись ніж нам.

Все це відбувається неначебто на кіноматоґрафічній стрічці. Ґен. Краус і ґен. Штакельберґ ідуть униз. Один, щоби відїхати до ґен. Бредова, другий, щоби забратись зі своїм військом за демаркаційну лінію. Решта нас виходить на балькон.

Бачу висять два прапори. Стаю в передньому куті в право, себто в бік до Фундуклеївської вулиці. Поруч зі мною стоїть старшина, що має виступити з промовою на тему: „Чому вивішено два прапори". Прізвища його не знаю. Мабуть він був з III. корпусу.

Крик з боку тисячної товпи такий, що нічого не чути. Мій сусід всеж таки починає говорити. Його ніхто не слухає. Крик такий, що ледве я чую його голос. Раджу йому перестати говорити, бо те все на марне. Уловити найчастіші викрики якось тяжко.

В цей час бачимо з балькону, що ґен. Штакельберґ вже на коні. Відїхав кілька кроків від Думи і спинився. Його провожає біля четвертини всього натовпу. Він розбився на два табори. Один залишається біля Думи і кричить, не розбереш що. Другий окружив відділ добровольців і кричить „Ура", дає добровольцям квітки, обмінюється балачками і т. д.

Прислухуюсь, що за крики найбільше чути. Чомусь найбільше кричать тоді, коли піднімають руки. Спостерігаючи це, я бачу а опісля чую, що той, який підносить руку і показує два пальці, кричить зніміть двохкольоровий прапор, а той, що показує три пальці, кричить зняти трохкольоровий прапор. Часто слово прапор замінюється словом ганчірка.

Полк. Доценко мав десь написати, що то було голосування і більше висловилось за Петлюру. Жадного голосування тут не було. Це був нечуваний вияв пристрастей в формі галасування. Буяли пристрасті кількатисячної товпи, а не холодні розумові категорії.

Намалювати справжню картину, що розгорталась тоді на наших очах, я нездібний. Для уявлення її, наведу лише окремі картинки з неї.

Бачучи, як згущується товпа, я нахиляюсь з балькону і звертаю на це увагу чет. Кантимира, дуже веселого і симпатичного буковинця, який пізніще, як мені казали, помер від поранення, щоби він своєю кіннотою поступився трохи вперед і зробив вільний простір. Четар Кантимир робить спробу, але надаремно. Він умить найшовся в ситуації, яка очевидців зворушує. Зі всіх боків панночки обдаровують його своєю особливою увагою. Одні тягнуть за ноги з коня, другі готові його розцілувати, інші, які не можуть вже дістати його руками, віддають свою увагу його коневі. Четар Кантимир сміється і робить знак, що не може доручення виконати.

Але ось бачу, як один молодий чоловік намагається уловити мій погляд. Дивлюсь уважно на нього

Похорон Отамана Антона Виметаля, комантанда 2-гої коломийської бригади — на стації „Веселий Кут" на Вкраїні.

і прислухуюсь, що він кричить, що він хоче мені сказати. В цей час хватає він обома руками за свою сорочку, вмить оголює свої груди і зворушуючим тоном кричить: „Спасайте нас од чорносотенців"!

Дивитись на це важко. Але перед собою бачу ще більш зворушуючу картину. Хлопчик років 10—12 у формі кадета, тримає в руці російський прапорець і намагається його підняти як найвище, але в цей прапорець впяла свої рученята маленька дівчинка і тягне його донизу; і вже не кричить, а плаче, пищить дитячим голоском. Дівчина була в українському одностроїї.

Це довго не триває. Здалека чути крики: „Запоріжці ідуть..." Добровольці негайно відїзжають і за хвилину ховаються в Олександрівській вулиці.

Табор, що ще перед хвилиною провожав добровольців, обдаровував їх квітами і кричав „Ура", раптом повертається увесь до Запоріжців і майже всі кричать: „Слава Запоріжцям!"

Отже знову одна кількатисячна товпа. Нарешті вже видно, як по правому боці, з боку Фундуклеївської вулиці, їдуть на конях Запоріжці. Напереді, на гарному коні видно їхнього кремезного комманданта. В кількох кроках за ним. кінна музика з чорними шликами, а за ними червоношличники. Не доїзжаючи до Думи на будьяких 200 кроків, Запоріжці чогось спиняються. За хвилину під бальконом появляється в довгій бурці старшина і звертається до нас вгору приблизно з такими словами: „Начальник штабу наказав, щоби ви зняли трохкольоровий прапор. Поки його не здіймете, Запоріжці з місця не рушать. Не за нього ми воюємо!"

Користаючись цим, я пропоную негайно це зробити, але решта зі мною не погоджується.

Ще хвилинка і комендант Запорізького корпусу, чи то сам полк. Сальський, чи може його заступник, повертає голову назад. В ту мить вискакує з рядів два кінnотчики і гальопом направляються до нас, себто до балькону Думи. Натовп в страху розступається і вони вже під бальконом. Поводяться з нами безцеремонно: „Здійміть московський прапор, бо будемо стріляти!"

Всі присутні, окрім мене, сходять з балькону. Я починаю відвязувати московський прапор. З одного боку догода з добровольцями, але з другого боку загальне незадоволення як більшости населення, таксамо і Запоріжців, думаю собі. Не встиг ще відвязати в одному місці, як чую голос: „Пощо там його відвязувати". Повертаю голову і бачу перед собою козака, що щойно збирався на нас стріляти. Хватає в свої дужі руки держак прапору і переломлює його на два куски. Верхній з полотном кидає з балькону, а низчій кінець залишається сторчати.

Дивлюсь, що робиться внизу. Отже козак, що залишився під бальконом, зіскакує з коня, стає одною ногою на кінець держака і відриває полотно від держака. Скручує полотно в жмут і вже обидва в мить на своїх конях. Вони знову майже ґальопом їдуть до своєї частини. Тяжко сказати, як це все поділало на кількатисячну масу. Одно лише було помітне, що в ці хвилини запанувала якась тиша. Тиша перед бурею.

Повернувшись до частини, козак кидає прапор перед відділом на землю, і він після цього рушає вперед. В цей час балькон Думи знову заповняється військовими.

Запорізький корпус проходить коло Думи. Вся кількатисячна маса і військо співають: „Ще не вмерла Україна...".

Це була хвиля найбільшого напруження. От, от і нерви готові не видержати. І в декого вони таки не видержують.

Передні ряди проїхали вже коло Думи і їдуть далі дуже повільним кроком. З балькону видно все як на долоні. Співають гимн...

І от, серед ясного дня, коли настрій кількатисячної маси досяг найвищого ступіня напруження, починають бити темні громи.

З лівого боку Запоріжців обганяють ґальопом три добровольці, притуливши свої голови до голів своїх коней. Ще пару кроків і вони вже випередять Запоріжців. Але саме в цей момент чується одиночний вистріл.

Хто вистрілив? У мене було таке вражіння, що стріл впав вище нас, неначебто з будинку протилежного дому. Хто вистрілив, тоді не було встановлено. Більшість була тої думки, що вистріл був провокативний. Але були і такі, які казали і ще тепер кажуть, що вистрілив котрийсь із Запоріжців.

Одже невідомий стріл, а за пару секунд після нього, всі три добровольці ховаються за рогом Олександрівської вулиці.

В цю саме хвилю напротив Олександрівської вулиці знялась курява. Це залишає її за собою автомобіль ґен. Крауса, що відїзжав до ґен. Бредова.

Одже мимоволі він опинився в районі, в якому спинились добровольці.

Ще секунда і грянули стріли сальвою з боку Олександрівської вулиці.

Спів раптом перемінюється у крик. Чути верески панічної товпи. Військо, ріжноманітна маса, коні, все це вкупі.

Треба вибратись якось з Думи. Але як, коли парадні двері забиті товпою. Між ними вбільшости військові, але є також і цивільні особи. Тут же стоять і скорострільні. Хтось веде нас до бічних дверей, якими виходимо на площу, позаду Думи. Перед нами купи людей. Треба тільки одному впасти, як вмить на ньому вовтузиться вже десяток інших страхополохів.

Я виймаю револьвер і під загрозою, що буду стріляти, спиняю страхополохів. Бачу, як недалеко від мене це саме робить незнаний мені галицький старшина. Стрілів жадних вже не чути. Але ось з боку видно, як полк. Сазонів вискакує на якусь гармату і кричить перед себе. Кричу до нього не робити паніки, але він цього не чує; через хвилину його вже не видно.

За кілька хвилин і площа опорожніла. Густі вулиці і переулки, що їх в цьому районі багато, всмоктали в себе всю масу з її пристрастями та з її галасливими криками.

Обмінявшись кількома словами зі згаданим старшиною, я спускаюсь на Хрещатик. Кругом порожнеча. Іду після цього в Думу. Там таксамо нікого. Якось дивно і страшно. В той час, як ми допомагали слабшим і незарадним вставати з бруку, всі інші встигли втікти. Мені не залишається нічого іншого, як іти пішки на двірець, до штабу. В цей час я не передбачав, що може вийти з цього пізніщий трагічний кінець. Я був певний, що хиба буде направлена, але помилився.

В одній із вулиць, правдоподібно зі Софійської, мене зустрічає двох партійних товаришів. Один мене знає, другий ні. Я не пригадую собі ні одного з них. Вони вже знали від когось, що я в Києві і мене шукали. Наскоро обговорюємо ситуацію і приходимо до висновку, що сталось велике непорозуміння, що положення можна ще спасти і що його треба спасати. Умовляємось, що вони, мобілізувавши для цього ще когось, зроблять основну розвідку в Києві, і про все дадуть знати мені на двірець, а я мав все приготовити в штабі. Говорилось про потребу активного виступу супроти денікінців.

Іду самітними вулицями на двірець. Біля університету якийсь панок тиче мені безплатно газету. Розвертаю її і читаю щось приблизно таке: „Наша доблестная армія взяла Кіев". Десь за рогом дістаю іншу газету.

Ці вістки викликують у мене страшне почуття сорому. І справді. Добровольці вступили в Київ перед кількома годинами і мають вже два часописі. Вони взяли Київ!? Миж вступили ще вчора і не маємо навіть метелика.

Вже аж на Безаківській вулиці, я починаю зустрічати старшин і козаків. Багато їх іде вже без зброї. Кажуть, що їх обезброїли добровольці. Знаходяться між ними і такі небораки, які говорять навіть про чемність добровольців, бо мовляв мене обезброїли і сказали іти туди, звідкіля прийшов.

На містку з Безаківської вулиці на двірець, стоять зі скорострілом стрільці. Проходючи мимо них, кажу, щоби нікого на двірець не пускали.

На двірці, особливо в середині, повно стрільців. Відчувається якась розгубленість. Майже всі між собою багато говорять.

Виходжу на перон. З лівого боку аж десь у кінці перону видно коло старшин. Іду до них. Посередині кола стоїть високий, стрункий старшина і щось авторитетним тоном говорить, а всі з респектом його слухають. Чую, як він каже, що ґен. Краус ще не повернувся і без нього виїжати з Києва не можна. Аж приїде ґен. Краус, тоді побачимо, що нам робити. На моє запитання: Хто це? сот. Б. Гнатевич відповідає мені, що це начальник штабу 3-го корпусу от. Льобковіц.

Льобковіц свою розмову продовжує і між іншим висловлює міркування, що Київ мусить бути добровольцями вже так обсаджений, що виїхати нам вже і так мабуть не вдасться. Я втручуюся у розмову і схвильованим тоном перечу йому, цебто що це є неможливе. Але саме в цю хвилю хтось біжить з двірця і кричить, що на двірці добровольці обезброюють наших стрільців. На моє запитання, чи багато їх? відповідає, що з 10 чоловік. Одже їх треба обеззброїти, і нас кількох біжить до двірця.

Могила укр. січ. стрільця Осипа Назаркевича в Ярославі. Памятник побудований жертвами ярославського громадянства. Покійний ур. 1892 р. в Ярославі, брав участь в боях У. С. С. весь час від 1914 до 1920 р., помер на сухоти в 1923. Світлив Тадей Скотинський.

Але в цю саме хвилю інші знову кричать, щоби сідати до вагонів. Переважна більшість біжить до вагонів. Другі навпаки, кричать, стояти на місці. Який дає розпорядок полк. Микитка, не чути. Добре чую, як начальник штабу, майор Куніш виразно кричить „гальт".

Я втручуюсь у не своє діло. Підбігаю до машиніста і рішуче кричу вперед. Потяг рушає вперед швидким темпом. Я бачу, що мені не вискочити вже у свій вагон, який далеко-взаду. Я скачу до вагону, в якому їдуть стрільці.

І тут несподіванка. Посередині вагону сидять два золотопагонники. По виразу облич видно, що вони переживають якусь трагедію. Але, побачивши мене, майже в один голос: „Від кого ви втікаєте? що ви робите? Ми українці, які були мобілізовані. При першій нагоді перейшли до своїх. Таких як ми в Добровольчій Армії багато. Всі вони при першій можливости перейдуть до Української Армії". Після слів, мене ще більше охоплює сором. Вірю, що вони кажуть правду. Переконаний в тому, що тікати нам не було від кого.

А тут до всього мене мучить ще і те, що я втрутився не в своє діло. Знаю, що машиніст міг пустити машину і без моїх заходів. Може він і зовсім не звертав на мої слова уваги, але свідомість того, що я держучи револьвер у руках, кричав вперед, мене мучить. Відповідати за свій вчинок я не боюся. До нього мене спонукало з одного боку те, що я перед хвилиною чув від от. Льобковіца а з другого боку — факт обезброєння стрільців на двірці. Все це промовляло за те, що штаб мусить бути подальше від згаданих подій.

(Докінчення буде).

Дві нові вістки про коліївщину

Подав: *д-р М. Антонович.*

Серед паперів Державного Пруського Архіву в Кенігсберзі (Etats - Ministerium 111, g—j) що обіймають польські справи XVIII. століття, находяться під р. 1768 два звіти пруського посланника у Варшаві Бенуа (Benoit), що присвячують досить богато уваги великому повстанню на Україні. З дальшого тексту реляцій видно, що таких звідомлень мусіло бути більше — можливо, що копії з них пощастить ще знайти в інших архівах.

Перше, що впадає в очі при читанні реляцій, це ніби слаба поінформованість резидента: в хронольогічно першім звіті з 16. липня пише він про здобуття Гуманя гайдамаками та слідуюче потім втихомирення руху російським військом, а в другім, більше як місяць пізніще (22. серпня), сповіщає про нове поширення повстання. В данім випадку Бенуа очевидно просто совісно передавав своєму урядові чутки, що носились по Варшаві, і тут маємо нове свідоцтво панічних настроїв серед польського громадянства, що ще довго після властивого кінця повстання, не могло втихомиритися. Цікавість реляцій власне і полягає у представленню того вражіння, яке викликала Коліївщина серед далекого населення Варшави та в країнах центральної Европи. А це вражіння було видно не мале, бо Бенуа свідчить, що сусідні з Польщею держави були занепокоєні подіями на Україні. Туреччина і Прусія зміцнили варту на кордонах, а Угорщина крім того посунула до сумежного з Галичиною Спишського староства (Starostei Zyps) два гусарські полки, забезпечуючи себе на всякий випадок. Ці заходи для забезпечення являються в очах резидента щонайменше зовсім зрозумілими; він же сповіщав, що з одного боку гайдамаки були в Збаражі, а з другого, що вони роблять напади на Молдавію. Саме повстання представляється Бенуа як селянський бунт, до котрого він займає негативне становище. Деякі дані про німецький відділ, заскочений раптовим розвитком повстання підчас ремонту коней на Україні, знайшов др. Олянчин серед паперів архіву в Бресляу.

Відомости про занепокоєння в Европі з приводу короткотривалого повстання на Україні є найцікавішим матеріялом, який дають реляції пруського резидента.

Бенуа до пруського уряду[1]) в Кенігсберзі, Варшава 16. липня 1768.

Der Bauernaufstand in der Ukraine wird vermutlich wohl bald gehemmet werden. Dieses Zeug hat dem Woywoden von Kiow allein einen Strich von zwanzig Meylen verheeret, und nur noch zuletzt das Städtchen Human, worinnen sie auf das grausamste gehauset haben. Es lief zwar die Nachricht ein dass zugleich ein Detachement von unsern der remonte wegen sich hiro in Pohlen befindenden Truppen daselbst zu Schaden gekommen wäre: allein ich erfahre anjetzo von sicherer Hand sich solche vorhero retiriret gehabt ehe der Sturm vor sich gegangen. Es ist auch schon ein Russisches Corps dort angelangt, welches dieses Human wieder weggenommen und an 800 solcher Bauern darinnen gefangen bekommen, wovon ein guter Teil ihren gehörigen Lohn bekommen werden.

Бенуа до пруського уряду в Кенігсберзі, Варшава 22. серпня 1768. Спершу звіт про сутички конфедератів з росіянами і їх поразки.

Man muss hoffen dass dieses wo nicht alles auf einmahl endiget, doch ein grosses dazu beitragen werde, welches aber der Erfolg erst lehren wird, denn in der Ukraine geht der Bauernkrieg wieder von neuen an, und haben die Haydamaken denen jüngst erhaltenen Nachrichten gemäss wieder aufs frische 3 Städten und 40 Dörffer gänzlich verbrannt wober über 6000 Seelen massacriret worden. Sie sind nicht allein bis an der Wolhynischen Grentze in Zbaras gewesen, sondern haben auch wieder neue Excursiones in die Moldau gemacht daher denn die Türken eylen ihr Cordon zu ziehen und patrouillieren zu lassen, so wie solches an unserer und der ungarschen Grentze geschiehet. In der Starostey Zyps sind sogar zwei Regimenter ungarische Husaren eingerückt, um solche wieder allen Anfall zu decken.

[1]) Preussische Regierung.

У московському полоні

(1916—1918 рр.).

Написав: *Михайло Островерха.*

Коли наш відділ У. С. С., захоплених у полон під Потуторами в серпні 1916 р., привели москалі до Гусятина, то тут мене, з поміж 300 люда всіх полонених, собі сподобали й забрали до канцелярії 26-го тил. етапу Ю. З. фронту. Мав я, з иншими трьома полоненими, яких я уже застав там, підмітати, мити підлогу у канцелярії, порохи змітати. Для мене УСС. та ще й фронтовика ця доля не була завидна.

Салдат запровадив мене на горище тієї каменици, де кватирував етап. До мене підійшли три австрійські полонені. Були хлопці молоді, прості, та щирі з очей. На виду здорові, червоні.

Один із них підійшов до мене ближче:

— Ти з якого регіменту? — спитав.

— Українські Леґіони! — з нехіттю пригнобленим голосом відповів я, скидаючи з плечей наплечника.

— А! ти січовий стрілець, наш!? — і радісно, і здивовано відповів другий полонений, дещо старший. І зараз до тих двох, що гляділи на мене, ще їм чужого:

— Ану! Гараську, Івасю, зробіть йому постіль!

А до мене:

— Тут на горищі ми й спимо. Не журись, буде тобі добре з нами. Робота не важка та й ту самі зробимо. А ти будеш із нами, то буде нам веселіше. Їсти є що. Писарі люди добрі. Деякі офіцири паскудні... Але ліпше тут, ніж на фронті! з притиском сказав на кінець.

Горище було просторе. Чисто заметене. І не дуже й темно там було. Моя постіль була: на невисоких цегляних зложених стовпцях лежала стара бляшана вивіска, а на ній сінничок. Під головою наплечник. В день було ще тепло на горищі, бо дні ще були теплі, та вночі зуб за зуб не заходив, так було холодно: будинок бляхою критий.

Перший-другий день я й не виходив на божий світ. Їв і спав: відсипляв усі неспані ночі на фронті; усі труди, невигоди шляху в полон.

Третього дня біля 2 год. пополудні я вийшов на двір. Сонце сипало теплом. Вузькі, засмічені, розбиті вулички місточка завівали запахом цибулі, то вогким холодом. Я так тужив за приятелями з фронту, за тими, від яких мене відірвали, а їх погнали далі, що мов сліпий нипав якось чужо й несміливо по місті. І осіннє сонце збільшувало мою тугу. Розкинені де-де в передосінній стомленій зелені дерева, вбогі, похилі низькі хати були сумним тлом моєї туги.

Та ждали мене живіші дні.

***

Одного дня мене таки скортіло зійти з горища на долину й піти з моїми товаришами долі до канцелярії етапу, де вони прятали за себе й за мене. Я нічого ще не робив, а похожав по кімнатах і нипав. Мої очі зупинилися на друкованому листку паперу і я схилився над столом і читав: „Приказ ч. Н. Н. Арміям Юго-Западного Фронта". Перечитав одну сторінку аж до підпису ґен. Брусілова включно. Став читати другий приказ. Аж тут, мов із під землі, як ревне:

— Шпіон! сукін ти син! Іш, австріяцкая сволоч!

Перше слово „шпіон" зморозило мене. З місця я не міг ворухнутися, ні слова промовити. У війну, та ще й полоненому, кинути увічі це слово, означало майже шибеницю.

Передомною стояв посинілий із люті „дѣлопроизводитель" етапу й „надворный совѣтникъ" Жіхарев. Він мешкав тут в одній з кімнат, останній, канцелярії. А про це я нічого не знав. Виповз ранком поглянути по канцелярії.

Я затинаючись, виправдувався, що я ніякий шпіон, що я не знав, що того не можна читати. А там не багато думаючи чкурнув на горище. Тут по хвилині намислу, дійшов до дуже простої постанови: все шмаття вбрати на себе й, без наплечника, гайда втікати: і то ледве почне смеркати. Звірився з моєю тайною товаришам. А вони з жалем за мною признали, що иншого виходу з цієї халепи нема. Вони ж принесли мені цукру, хліба й дещо мясива.

День ліз, як черепаха. Кожний більший гамір на долині трівожив мене. Сонце стояло на небі, як прибите до тієї синьої безодні. І коли почало хилитися до заходу, на сходах застогнали чиїсь важкі кроки, хтось ішов на горище. Ще хвилина і під грімкий стукіт мого серця, на дверях зявився посильний салдат із канцелярії:

— Пан, тєбя завйот надворний совєтнік, — супокійно сказав.

Якусь хвилину я стояв, не ворухнувшись.

— Чевож стаїш? — Ізволь самной!

В тій хвилині иншого виходу не було: треба було йти за ним. Ішов я, як тіло без душі. В голові шибалися думки: як воно буде?

В канцелярії етапу я зупинився таки біля порога: я таки постановив утікати — вирватись в останній хвилині. На мене дехто з писарів, яких у цій кімнаті було чи не пять чоловіка, поглянув питаючими очима.

На порозі діловодного кабінету появилася низька приземкувата постать діловода. Глянув на мене понад окуляри й, показуючи на мене пальцем, до всіх сказав:

— Ета австріяцкая сволоч, ето шпіон!

Усіх очі звернулися на мене.

— Он чітал, понімаєтє, приказ по нашім арміям Ю. З. Фронта, — обвинувачував мене діловод.

Врешті один із писарів, худорлявий на виду, лисий, швидкими очима забігав і спитав:

— Пан, развє знаєш чітать па русски? — врираним московським наголосом спитав мене.

Я замнявся, але відповів:

— Та знаю!

— Ти какоє учіліще кончіл? — питав далі мене.

Я не зовсім зрозумів це питання й тому не відповідав.

— Ти в какую школу хаділ? — повторив він.

— В народню, а потому до гімназії, але ще не скінчив, — відповів я.

— В гімназію? Туди... — І далі серед загального сміху говорив:

— Ваше Високоблагородіє! Скільки нас тут є, не були в гімназії. А ви хочете, щоб він, що бував і в гімназії, що жив не в Росії, та щоб не читав друкованого слова! І який він шпіон?!!

Мені стало лекше. Той самий писар, мій оборонець, підійшов до мене й, відчинивши двері, випхав мене до коридору й сам зі мною вийшов. Тут сказав:

— Старий дурак! Не бійся його! Знаєш читати — ну й харашо. Скажу про тебе капітанові Розенберґові, який є комендантом етапу, а він із хахлів. Завтра рано піди до нього.

Підзорливо слухав я цього москаля. Він усе те говорив таки щиро. І як пізніше я переконався, це була дуже добра, ввічлива, вирозуміла людина. Та я не вірив. Повернувся на горище. І став лаштуватися до втечі. Двох моїх приятелів по горищі пішли в місточко подивитися, чи стоять на мості вартові. Заходило сонце, як вони вернулися. Обидва не радили мені тікати: на мості стоять вартові, в селах Чабарівці, Васильківцях, та в инших сусідніх стоїть постоєм військо. Про це вони довідалися від інших полонених. Сказали мені, що той писар, який мене втихомирював, це Євдокімов, дуже добрий і поважний чоловік.

Я й лишився.

Ранком на другий день не пішов я сам до коменданта етапу, а покликали мене до нього. Я з деяким несупокоєм увійшов до нього. Це був старшина середнього кремезного росту, чорноволосий, карооκий, літ під 42. Широке обличчя, вистаючі вилиці додавали йому виразу сили.

— Ви з якого полку? — спитав.

— Українські Січові Стрільці.

— Чи це чисто український полк?

— Так!

— І командний склад, діловодство, команда і все по українському?

— Все!

— Ви не бійтеся, говоріть правду. Я вас питаю не для службових цілей, а для себе, хочу знати це.

Він говорив по московськи, я по українськи, бо врешті й не знав іще московської мови. Розмова тягнулась довго й цікаво. Попросив, щоб я дав йому, як маю, якісь світлини: я дав йому Софію Галечко, Олену Степанівну, Грицька Косака і ще якісь.

— Учіться швидко московської мови, то лишу вас на праці в канцелярії — сказав на прощання.

І хоч не сказав мені сісти підчас розмови, то руку на відхідному простягнув.

Не проминув і місяць, а я вже робив якісь копії, бив на шапірографі всякі „прікази" та „наказанія". І в цій ділянці я довго працював.

Незабаром капітана Розенберґа забрали. І він, відходячи, поручив мене новому комендантові етапу, що звався полковник Тілло. Це був петроградець — штивний, гордий, завсіди вичепурений, але справді добра людина.

З діловодом Жіхаревим ми, як би можна так сказати, сприятелювалися. Це справді був старий чудак. Його блискуча, червона, сита лисина, гармонізувала з великим черевом. Його масні, сірі очі і мляські уста та широкий ніс робили з нього типового гоголівського героя.

Наші з ним розмови були дуже смішні. Раз було пришиваю йому до сюртука ґудзик. А він таку розмову починає:

— Ти відал Франца Іосіфа?

— Егеж, видал! — відповідаю, хоч із роду „нашого" Францішка не бачив.

— Старий, уж скоро падохнет.

— Старий, та здоровий, чорствий, добре тримається. А прийде час, то вмре, а не здохне, — боронив я „нашого" цісаря.

— Іш, сволоч ти австріяцкая! — сердився старий на мою зухвалість.

Незабаром „наш" цісар помер і я програв перед старим діловодом, який був дуже радий.

На різдвяні свята (січень 1917) полк. Тілло дав мені перепустку до с. Чабарівки, куди мене запросили сердечні, добрі й дуже гостинні панство Шанковські. В них пізнав я двох старшин з України з російської армії. Одного лиш прізвище памятаю: поруч. Попов, родом із Винниці. Цей старшина дав мені свою адресу — стояв із своєю частиною в Гусятині галицькому — й просив зайти до нього.

Зараз по святах я й пішов до нього. Він увесь час випитував про Галичину, про наш полк У. С. С. На відхідному давав мені книжок про соціяльне визволення, про революційні змагання в Европі. Казав: читайте й не показуйте всім, а бодай не кажіть, хто вам дає ці книжки.

Одного разу, десь біля 15 січня 1917 року, поруч. Попов мені просто сказав:

— Ви не важтеся тікати в Австрію. Незабаром тут у нас буде багато краще, як тепер.

Я, розуміється, з цих його слів нічого не второпав.

Та десь при кінці лютня 1917 р. (між 26—27) появилися перші лискавки перед бурею, що мала перевернути білий трон і поставити отой червоний. У „Кієвскій Мислі" на останній сторінці десь з долини короткі новинки говорили про заворушення у Петрограді. Писарі між собою тихо, нишком шушукалися.

Врешті — в перших днях березня грім із лоскотом прорізав простори: революція. Гусятин, по тому боці річки Збруча, мале містечко, закипів. Спершу глухо: начальник участка, поляк підполк. Кривоблоцкий заходився ще, як міг, стримати рвучкі хвилі революції. Та ця нікчемна, слаба гать довго не видержала натиску: преса залляла містечко. На дорогах, у хатах, у канцеляріях, у крамницях, усі, хто вмів читати, усюди читали пресу, яка від першої до останньої широкої сторінки була забита подіями революції. Десь, мов із-під землі, виринула в цьому містечку юрба з червоними прапо-

рами: „Атречомся от старава міра!“ Заливало всі вулиці, проулки, жидівські темні сутерини. По жандармерії і слід загинув. На невеликому майдані почалися щоденні мітінги, на яких найбільше горлали жиди, а то й жидики. Декуди й старшин почали побивати.

Заговорив і Київ. Прийшла й Центральна Рада. Всі москалі, без ріжниці політичних переконань загомоніли:

— Іш, хахли! Захатєлі Украйни!

Инколи на мітінгу зявиться й блакитно-жовтий прапор. Я серед юрби, з нашими галичанами полоненими, горлали:

— Хай живе Україна!

Юрба, яка складалася і з нашого галицького зза річки населення, і собі підхоплювала цей клич. Резолюціям на мітінгах кінця не було! А всі на одному кінчилися: на нічому.

На етапі зайшла зміна: на місце полк. Тілло на коменданта етапу прийшов підполк. Сцепуро, а на місце Жіхарева на діловода прийшов заурядчиновник Гаврило Артемович Поплавський. Перший усетаки признавався до українства, другий належав до деструктивних типів малороса. Між иншим мене вже старий комендант не поручав новому: в революції полоненим уже не було погано, надто тим, що працювали по канцеляріях. А врешті, всі салдати й підстаршини й чимало старшин брали активну участь у революції: мітінги, резолюції, часописи. Тож у канцелярії було до біса роботи, щоб її у пору полагодити. Мене призначили писати прикази (з черновика) на машині, врешті „входящі та ісходящі“ вести.

Салдатня розпаношувалася. Всякі революційні комітети, суди, тощо росли, як гриби по дощі. Росло й безладдя.

Захотілося кепському акторові Керенському робити офензиву в Галичині. На фронт переходили маршеві роти й баталіони. Траплялося вже багато й українських частин. Бо тоді саме переводили вже українізацію Ю. З. Фронту. І одного разу такий маршевий курінь, переходячи через наш етап на фронт, улаштував невеличкий бешкет.

Почалося воно так. При етапі було дві роти (сотні) стариків. Вони рвалися до хат. А тут прийшов наказ, не давати нікому відпустки. Вони пішли й пожалілися перед салдатами з цього маршевого куріня, мовляв, підполк. Сцепуро самовільно заборонив пускати на відпустку. За якої півгодини вулицями ходили вже демонстранти салдати, які, ламаючи, кидаючи під ноги всякі інформаційні написи як „На етап“, „Етапна кухня“ тощо, викрикали: „Далой ненужное буржуйское учрежденіе!“ „На фронт буржуєв!“ „Под стєнку їх, а нє на фронт“! Всі ті вигуки були спрямовані до підп. Сцепури. Він і вийшов до розгуканої юрби салдатні, став їм пояснювати, що є такий наказ. Нічого не помогло. А курінний комітет іще й постановив: здеградувати підп. Сцепура до рядовика й забрати зі собою на фронт. Шкода було й говорити: цеж постанова курінного солдатського комітету.

Біля 8 год. вечора прийшов на етап ротмістр Решетило (літ 60 мав, був комендантом одної з етапних рот), щоби перебрати від підп. Сцепури етапну владу. Підчас перебирання етапу один солдатина з комітету маршового куріня так питав старика з етапної роти:

— А етот старик, как?

— Етот нічево себе! — відповів салдат етапної роти.

— Ну дак, сматрі! м...! — загнув член комітету маршевого куріня, дивлючись у вічі старенькому ротмістрові.

Біля 10 год. вечора при звуках марселієзи, знявши з підп. Сцепури погони, шинелю і гарні чоботи й замінявши все те на солдатське, і ткнувши йому в руки червоний прапор, відійшов курінь на фронт.

На четвертий день підп. Сцепуро вернувся: на фронті полковий солдатський суд розглянув справу і признав, що Сцепуро був невинний у справі тих відпусток. Та підп. Сцепура (який був дуже мила людина) забрали з етапу, а на його місце прийшов полк. Білінський. Мовчазний, високий, худорлявий, увесь сивий. Цей теж залишив мене в канцелярії етапу.

Прийшов липень. А з ним великий відступ російської, чи то пак уже тоді зукраїнізованої армії з Галичини. Відступали й ми. Зупинялися то в с. Сілець біля Козятина, то в Звяглі на Волині, то врешті на постійне — (якщо в революції може бути мова про щось постійне!) — в Корці на Волині.

Тут ми прийшли в жовтні 1917 р. У Петрограді до влади прийшли большевики. З цим переворотом по всьому краю пішла нечувана анархія. Армія мала два начальства: українське в Києві, що було зовсім на місці, але ж бо надсилав прикази й прапорщик Криленко.

І так українці слухали Києва, а москалі й малороси Криленка. Так було в нас на етапі.

Прийшов 1918 рік!

В той час на етапі писарі тільки те й знали, що, зійшовшись в одну кімнату в канцелярії, помітінгувати: новин до біса ще й першої ваги! Центральна Рада, хоч і невміло, але заходилася, примушувана подіями, братись до самостійного кермування Україною; в Петрограді большевики і початок їх походу на Україну; реєстрація українців у армії й в усіх установах державних; „ізбірательноє право“, розпорядок про яке прийшов від большевиків.

Із реєстрації пригадую собі такий момент. Комендант етапу полк. Білінський, виповнивши спеціяльно на те присланий друк, вийшов із свого кабінету й до всі сказав:

— Про розпорядок Центральної Ради про реєстрацію українців у армії знаєте. Я почуваю себе українцем, так і виповнив друк. Робіть, як хто думає.

Говорив він по московськи, бо української мови й не знав. Але його заява мала ті добрі наслідки, що всі українці й деякі малороси, крім діловода Поплавського, призналися до своєї народности.

А я почав самовільно українізувати „журнал

входящих і ісходящих бумаг". Інколи й інші письма до частин писав по українськи.

Прийшло й оте „ізбірательное право": командантом військової частини, установи міг був стати і малограмотний чоловік, як дістав відповідну кількість голосів. Цей большевицький розпорядок, мав на цілі зумисне розкладати армію, яка стояла на Україні. Між етаповцями старшинами й солдатами пішла агітація: хто за ким. Нас кількох українців порозумілися і стали „во всю" агітувати за урядовцем Ліщенком: молодий, інтелігентний ще й українець, якого, за його розум, любили й москалі. Ми мусіли це робити: бо не було мови, щоб „старорежимець" полк. Білінський міг лишитися на свому становищі. Прийшов день виборів. Вибрали Ліщенка. І коли полк. Білінський дякував приявним виборцям за те, що вони досі були йому послушні, що він робив усе, що міг, щоб принести „користь революції", тоді з поміж солдатні такі вигуки лунали: „старий пйос"! „Сволоч!", „Буржуй"! тощо.

З приходом Німеччини й Австрії на Україну прийшла ліквідація етапу. Я вернувся літом у Галичину, де незабаром почалася організація революційних гуртків для повалення Австрії.

Тридцятьліття „фаркіхи"

Полева кухня або, як її популярно називали, „гуляш-канона", стала синонімом війська та воєнних походів. Не дивниця, вона — один з найважніших видимих організаційних знаків війська і символ сотні у полі.

Цікаво буде для наших читачів пригадати, що якраз цього року припадає тридцятьліття введення рухомої полевої кухні в европейських арміях. Сталось це після російсько-японської війни, що, як відомо, причинилась взагалі до модернізації армій під оглядом тактичним і технічним.

Полеву кухню перші ввели москалі та зараз же наслідували їх у цьому японці. — Европейські старшини, що брали участь в манджурській кампанії як глядачі і представники генеральних штабів, здаючи звіти зі своїх помічень, підносили розуміється і вигоду військової кухні. Вона і підчас походу могла варити для відділу їду. Найскорше вирішили справу німці, які вже в 1905 р. розписали конкурс на модель полевої кухні, для своєї армії. Зголошено цілу масу типів і врешті принято модель одної з фабрик залізних виробів в Ульм, яка й доставила перші двоколові кухні, що підчас походу варили 150 літрів зупи, не виливаючи ні одної краплини. Внедовзі розписано новий конкурс на чотироколісну кухню з умовиною, щоби можна було нею ріночасно перевозити 200 запасних пайок, відтяжуючи в цей спосіб вояків. За німцями ввели заразже нове практичне уладження австрійці, французи і другі.

Стрілецькі кухні під фронтом у Соснові в березні 1917 р.

Моделі полевих кухонь розуміється змінювали і уліпшували аж до найновіших, вже навіть змоторизованих.

На переломі

Щоденник підхорунжого з 1918 року.

Написав: *Теодор Марітчак.*

(Продовження).

З Жовкви до Куликова йшлося нам доволі добре. Дрібний легкий сніг стелився тихо й мягко на рівну мурована шосу, що дещо темнішим тлом відбивалася від завіяних закучугурених піль. Було спокійно, затишно й досить тепло.

Очевидно, без пригоди не обійшлося. Недалеко за Жовквою трахнули десь із боку нечайно два крісові вистріли й дві кулі свиснули між передньою сторожею і чвірками. Звідкіля стріляли, ніхто докладно не орієнтувався, бо гомін пішов між горбами. Ліворуч шляху подальше дрімало якесь село, праворуч у самітньому полі стояла придорожня коршма, а далеко за нею маячіла діброва. Два стріли зі сторожі вказували рішуче в напрямку коршми, так воно й виходило на здоровий розум, що тільки десь ізвідтам могли стріляти.

Задержали похід, розпустили розстрільну, щільним перстенем окружили коршму з усіми будинками, перетрусили все горі дном та нічого підозрілого не знайшли. Лише заколотили спокій перелякaним і заспаним хазяям, жидам, та кільком здемобілізованим воякам нічліжанам, що ні зброї не мали при собі, ні стріляти не могли, бо справді спали. Обшукали й поле, чи хто не втікав, але й слідів ніяких не знайшли, а булоб видко, бо сніг у полі по коліна. Ми стратили там добрих дві години часу й загадки таки не розвязали.

Біля півночі прийшли ми до Куликова, майже цілого в руїнах ще з першого року світової війни, переночували там, чи пак перележали у школі на голій долівці або лавках кілька годин, і вчора на досвідках рушили у дальший похід.

З Куликова я вів передню охоронну стежу. Наложили багнети. Подальше за нами маширували сотні похідним порядком. Дорога була важка й прикра, від Куликова сніги й заметіль, а від села Пруси болото під тонкою верствою примерзлої землі. В одному селі під самими Винниками ледве ноги з грязюки витягали. Ми не йшли просто до Львова жовківською шосою, а колували з Дорошева на Пруси й Винники, щоб оминути польські Дубляни. Так нам порадили в Дорошеві наші люди, що їхали зі Львова.

Ось так маширували цілий день, з одним коротким відпочинком у Прусах, де настоячки розділили каву. До Винник зайшли пізно в ночі, куховарі зачали щось виварювати, але зробилося дуже пізно, хлопці з перевтоми позасипляли й мало хто йшов по менажу. Розділили це сьогодні на сніданок, а до решти доливають води, буде ще й обід. Такого тіста наварили, що хоч горшки ліпи.

Ми ночували в Німецькому Домі і по сусідніх хатах. В полудне відходимо до Львова. Говорять, що до Львова приїхали антантські делєгати.

Куровичі, 23. листопада.

Ми в Куровичах і щойно тут маю змогу записати події останніх днів.

В четвер 21. ц. м. пополудні наші жовківські сотні відмаширували з Винник до Львова. Наперед 3. сотня, скоро за нею обидві інші. Але ще у Винниках ми злучилися разом, бо дали нам провідника, одного поручника із Винник, що визнавався у львівському терені.

Ми йшли чвірками, тільки на кілька кроків попереду мала стежа-забезпека. Але зараз за Винниками, на скруті, заледве наші передні ряди висунулися зпоза придорожніх корчів — сипнули по нас із долини скорострільним вогнем. Це засілася на нас сильна стежа польської кінноти й під заслоною залізничого насипу в низу била по нас двома скорострілами.

В одну мить хлопці розскочились у розстрільну, край дороги й краєм ліса під Чортівською Скалою. Було трохи й замішання, бо нікому й на гадку не прийшло, щоб противник міг бути аж тут, під самими Винниками. В першій хвилині усі думали, що це якась помилка, що за насипом наше військо. Тому з початку ми й не відстрілювалися. Наш комендант уже при перших стрілах допитливо звернувся до поручника провідника, але цей вибовтав кілька слів, побіг до своєї підводи позаду, з оспіхом завернув віз і майнув до Винник. Глумливо, гірко й болюче поглянув за ним наш комендант. Тільки ми й бачили нашого „провідника“*).

Післали трьох стрільців, що самі зголосилися, на розвідку боком попід насип і скоро виявилося, що там справді ворожа стежа. Тоді вислали одну сотню назад, щоб із боку від Винник вдарила на противника, саміж ми від дороги розпочали сильний крісовий вогонь. Незабаром поляки відступилися**), не видержали вогню із двох сторін, та ще й повели зі собою одного нашого стрільця, з розвідки, що його взяли в полон на насипі. Але він незабаром вернувся здоровий і цілий, тільки без

---

*) Цим провідником був герой сумної слави четар Караван, що представився нам „поручником“. В мойому спомині про цей епізод, друкованому свого часу у львівській „Раді“, я промовчав імя цього незнаного мені ближче старшини, думаючи, що він тільки хвилево стратив нерви й що може його цим скривджу. Тепер не маю щодо нього ніяких сумнівів.

**) Цей відступ польської кінної стежі був причиною т. зв. личаківського чуда, себто стягнення цілого правого польського крила, яке заняло було Личаків і мало замкнути перстень довкола Львова. Таким чином цей зовсім випадковий удар під Чортівською Скалою врятував українське військо у Львові, а може й Уряд від повної капітуляції.

наплечника й без одного черевика; вирвався з короткої неволі трохи підступом, а трохи користаючи з їх поспішного відвороту. Зрештою нікому з наших нічого злого не сталося.

Міжтим западав уже й вечір. Ми заняли залізничий насип по обидві сторони віядукту й перестояли там до пізньої ночі. Не знали, що дальше робити. Вкінці залишили там одну сотню на заставі, самі ж вернулися до Винник десь уже біля півночі.

Як ми ще стояли на насипі пізно в ночі, зі Львова доносилася клекітня вибухів і зривів, світляні ракети раз-у-раз вистрибували огнистими гадюками над місто, а на небі білава луна від світла змагалася з кривавою загравою пожежі. Говорили, що це поляки роблять загальний наступ. (Щойно пізніще ми довідалися, що це наші перед відступом зривали муніцію й палили військові магазини).

Осьтак до самого Михайла я був уперше у справжньому бою, приймав мій хрестний вогонь. Колись цей день був у нас дома подвійним родинним святом — імянини мого покійного батька й старшої сестри.

Заледви ми вернулися у Винники й розкватирувалися, заледви жовківські хлопці полягали спати, тільки я з кількома підстаршинами й стрільцями залишився в поготівлі, як прибіг наш комендант із незнайомими нам чужими старшинами і вдарили на алярм. Побудили всіх і наказали наоспіх збиратися у похід. Була 2. година по півночі. Але як усі були вже готові до відмаршу, прийшли знову й звеліли покластися спати в поготівлі при зброї.

Та спання тієї ночі нікому вже не було. У Винниках почався рух. Вже з опівночі зачали приходити гуртками українські вояки зі Львова й де-далі напливало їх щораз більше й більше, безнастанно цілу ніч і в день аж до обіду. Наші залишають Львів.

А рано наших жовківських стрільців уже не втримаєш. Розлазяться по місті й перемішуються з львівськими, заходять до винницьких шинків заливати вояцьке лихо й спізненого Михайла або покріпитися чаєм, бо нашу кухню, що попередньої днини залишилася була у Винниках, кудись завіяло. Навідуються також наші стрільці зі застави; оповідають, що разом з якимись львівськими запускалися двічі під Львів самотужки, першим разом зайшли до касарень на Личакові, другим тільки до бровару Грунда, в касарнях уже були поляки.

Міжтим наставав уже пізний день. Зібрав я жовківських людей, щоб не порозлазилися до решти, й повів їх до місцевої військової команди біля фабрики тютюну, де наш комендант велів себе шукати в разі потреби. Там поволі познаходилися старші й постягалися стрільці із міста, хоч чимало іще бракувало.

У само полудне, коли кінчили роздавати обід і сотки вояків стояли гуртками довкола великої мабуть фабричної кухні, надлетіли зі Львова два польські літаки й почали кружити над Винниками, найбільше над цією частиною, де кухня. Повстало замішання, тут і там почали стрільці безладну стрілянину до літаків та цим тільки збільшили переполох. За хвилю літаки відлетіли й поволі люди вспокоїлися. Жовківських стрільців і ще якусь частину, що трималася купи, закватирували в боєвому поготівлі у великому порожньому будинку біля фабрики. Там ми дожидали дальших наказів.

Раптом, була 2. година, з надвору почувся крик і метушня, а рівночасно зарататакали скорострільці. Це польський панцирний поїзд підїхав зі Львова під самі Винники й від мосту бив скорострілами по горішній частині міста переповненій українським військом. Відізвалася й гармата, бє на фабрику шрапнелями. Наші стрільці кинулися до вікон, ніхтож не знав, що сталося, а там на дворі вояцтво втікає у страшному замішанні й переполосі. Захопила ця паніка й жовківських людей і тих, що з нами кватирували. Всі пустилися навтікача, один на одного не зважав, ніхто не питав, як і куди, кожний „спасав" себе. Незабавом широкий битий шлях із Винник на Вайнберген виповнився від рова до рова збитою юрбою нашого вояцтва, що сунуло безтямно на схід, куди очі несуть.

Втікали всуміш ріжні військові частини, втікали молоді рекрути й досвідчені загартовані боєвики, втікали всі, хто мав ноги. Гуртки вояків, що пустилися із Винник горі фабрикою, руками й ногами проривали дротяну огорожу, щоб видістатися на дорогу. Люди кидали свої наплечники, хлібники, накривала, набійниці, муніцію та інше військове добро, а тут і там на шляху або в придорожньому рові лежав відкинутий багнет або кріс — вояцька зброя! Тритижневі бої у Львові, нічний вихід з міста, замішання у Винниках, нечайна поява панцирки, все те зложилося на паніку перевтомленої маси. Але тут діялося щось крайне безглуздого, божевільний переполох відібрав усім і останню крихітку здорового інстинкту: дві до три тисячі вояків, здебільша загартовані боєвики втікали перед панциркою привязаною до залізничих рейок втікали якраз попри самі ці рейки! А що булоб, якби панцирка поїхала собі дальше, могла це спокійно зробити, і посипала скорострілами по відкритій кольоні вояцької юрби? Аж дивно, що при тій паніці обійшлося без більших жертв, тільки один стрілець упав на фабриці від шрапнелі.

Щойно на горбку за фабрикою кількох старшин намагалося задержати цю повідь переляканого вояцтва. Величезна більшість покотилася дальше на схід, але деякі таки прохололи. Не від старшинських револьверів, ніхто з тих старшин не поважився б на таке очевидне самогубство — розмісили б його ногами, — а від їх приміру. Спокій та рівновага цих кількох старшин поділали. Незабаром зібралося кількадесять людей і розпустили розстрільну в обидві сторони дороги фронтом на Винники.

Я пішов у розстрільній на південь від дороги, на винницьку діброву. Було нас 30—40 крісів, здебільшого придніпрянські козаки зі загону отамана Долуда, кількох стрільців зі залоги Цитаделі та нас двох жовківських — я та один стрілець. Проводив козацький старшина, сотник (чи не адютант Долуда штабскапітан Карась?), та один старшина із львівських у шеломі, мабуть теж зі залоги Цита-

делі. Цею розстрільною ми три рази пересунулися через діброву, шукали догіднішої позиції, перестояли там довший час і вкінці під вечір стягнули розстрільну. Вже починало смеркати, як ми чвірками вийшли на головний шлях, де вже не було й живої душі, й подалися на Підберізці. Але на роздоріжжі перед селом стояли два кінні вістові, що спрямували нас на село Миклашів. Потиснуло морозом.

Пізно в ніч зайшли ми до цього села й одинцем мусіли впихатися на кватири, бо всі миклашівські хати й стодоли були вже переповнені нашим військом із Винник. Я ледве найшов приміщення в одній бічній хаті, де на долівці лежали покотом незнайомі мені стрільці й старшини зі Львова. Але ще й після мене прийшов один спізнений нічліжанин. Як наші господарі впустили його до хати, він зімлів на порозі нашої світлиці. Це був молодий юнак у гімназійному одностроюо, що вийшов зі Львова вже після заняття міста польським військом.

А сьогодні передполуднем я виїхав з Миклашева до Курович. Назбиралося нас до десяти вояків, а підводу доставили нам із власної понуки миклашівські селяни. Ми виїздили майже останні, більшість нашого війська ще раннім ранком вийшла з Миклашева до Курович. Селяни попередили нас, щоб не їхати на Білку Шляхотську, бо там цивільні вояки стріляють на наших вояків. Зновуж деякі з мого нового гуртка не хотіли їхати на Підберізці, щоб не наближуватися у сторону Винник. А це одинокі дороги з Миклашева до Курович. Ми бачили, як кілька підвод перед нами пустилося навскісь по бороздах до головного шляху, не зважуючись на жадну із цих доріг. Вкінці ми рішилися на Підберізці.

На головному шляху зустріли ми гурток стрільців, що йшли просто з Винник. Були в доброму настрою, переночували у Винниках, наплечники в них як гарбузи. Вони з утікачів сміялися. Також кухарі якоїсь львівської частини спокійно переспалися у Винниках і щойно тепер їхали до Курович. А на їх підводі поруч котлів, баняків і черпаків лежала подовгаста скриня повна — крісової муніції. Це малий кухонний шмірака, недоліток Михась (підчас війни багато таких бездомних дітей приставало до війська!) визбирував по дорозі муніцію, покинену вчора старими вояками. Був гордий на своє діло й показував нам котли — там теж були набої.

Тут у Куровичах мають перевести реорганізацію нашої армії. Багато стрільців і старшин вицофалося кудись дальше. Зі жовківських стрільців залишилося до 50 — а було майже 200! — зі старшин чи не одинокий пор. Затварський. Я ще добре не розглянувся. Говорять, що таке саме з іншими частинами.

24. листопада.

Отже ми таки залишаємося в Куровичах і тут перегруповуємося. Сьогодні зробили збірку всього вояцтва й виявилося, що його більше як сподівалися, на фільварку аж зароїлося. Буде нас ще добра тисячка.

Зложили Боєвий Курінь та Відділ Гайдамаків, назбирали тільки тих, що самі зголошувалися добровільно тай то лише зі „старої войни". Молодих рекрутів відлучили й не приймали, хоч деякі просилися. Відпало й багато жовківських.

Мене разом із кількома жовківськими приділили до 3-ьої сотні Боєвого Куріня, а саме до 1-ої чети. Командантом нашої чети молоденький четар Петро Мінко, командантом нашої сотні поручник Юліян Целевич.

Поіменний спис нашої чети:

Мінко Петро, четар, Марітчак Теодор, однор. десятник, Черник Андрій, вістун, Олексів Павло, вістун, Павлюк Іван, вістун, Кардаш Петро, вістун, Бутинець Василь, старший стрілець, Влох Гавриїл, старший стрілець, стрільці: Білцян Діонізий („Гуцул"), Брама Василь, Булька Степан, Бурак Микола, Воробець, Вороцянка Степан, Герцик Йосиф, Гороховський Іван, Гринів Андрій, Демянюк Іван, Дзісь Йосиф, Забаранський Іван, Завадка Юрко, Іванюк Атанас, Калецький Микола, Клюба Іван, Лема Іван, Макітра Василь, Малюх Олекса, Молдаван Георгій, Олійник Юрко, Пригода Олекса, Саламонович Василь, Соловій Микола, Стефанишин Петро, Федунчик Михайло, Шевчук Василь, Шмігельський Олекса, Шпот Михайло. Дещо пізніще прийшли: вістун Гуль Григорій та стрілець Козярський Петро.

25. листопада.

Сьогодні розіслали стрільців на сусідні села збирати харчі для війська, бо в Куровичах нема що їсти. Досі кормили нас куровецькі селяни, вони діляться з нами останнім, але за тих кілька днів ми вже обіли село до чиста. В кожній хаті по кільканацять вояцьких шлунків, а село не багате тай знищене війною — ще досі частина села відо Львова лежить у звалищах і згарищах з першого року війни.

Мене з кількома стрільцями післали на збірку хліба до недалекого Станимира. Тамошнього вчителя, ні війта, до яких я звернувся, не було дома, поїхали до Перемишлян на повітову нараду. Зате знайшлися два радні й пішли зі стрільцями по хатах, голосити збірку. Але вістка про ціль нашого приїзду вже лискавкою пішла по селі, не треба було й обходити. До громадського уряду і на підводи почали жінки приносити хліб, муку, крупи та інші харчі. Видко було, що дають радо на наше військо, деякі ще й оправдувалися, що їх на більше не стати. За дві години ми мали повні підводи. Подивляю наше село.

Міжтим я пішов до школи, куди вчителева дружина запросила мене на обід. В товаристві вчителевої родини, панства Гречанівських, минуло мені кілька приємних хвилин, що нагадували мені мій дім. Пані Гречанівська оповідала багато про свого сина й показувала його світлину — поляг у війні при Українських Січових Стрільцях.

Я розпрощався, перед школою вже дожидали мене наші підводи. Прибігали ще й тут задихані жінки й докидали всякого добра. На одній підводі лежали дві гуски, перерізані шийки звисали на колесо. Це наші стрільці, що збирали в горішньому кінці села, забрали в панському дворі. Мені стало трохи ніяково. (Далі буде).

Б І Б Л І О Г Р А Ф І Я

СПИСОК ЖЕРЕЛ ДО ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ВИЗВОЛЬНОЇ БОРОТЬБИ 1914—1921 РР.

І. ІІІ.

ЗАМІТКА. В ч. 3. „Літопису“ за біж. рік, на ст. 24, у другім стовпці бібліоґрафії, третя позиція здолини, при прізвищу автора Пузицький, просимо виправити ініціял „Н“ на „А“.

Пузіцький Г. ґен-хор. Ще в справі 10. і 11. листопада 1920 р. (Лист до Редакції). „Літопис Черв. Калини“. Львів 1933. 4°, ч. 4, ст. 8—9.

1920. XI. Перша кулеметна дивізія. Спростування поданих інж. Пекарчуком відомостей в його статті: „Правда про 10 і 11 листопада 1920 р.“ в „Літопису Ч. К.“ 1933, ч. І, ст. 8—9 у відповідь на статтю сотн. Б. Монкевича: „З останніх днів боротьби“.

Прізвище автора подано в неправильній транскрипції, треба Пузицький А.

Пушкарський І. Революція в селі Миколаївці, Васильківський район на Дніпропетровщині. „Вісти“. Харків 1927, ч. 252.

П. Ш. Коли українська фльота зявилася на козацькому морі. „Неділя“. Львів 1935. 4°, ч. 18. ст. 3. 21. IV. 1918. Севастопіль.

П-юк Василь. Безногий кіннотчик. „Укр. Інвалід“, Календар на 1924 р. Львів. 1923. 8°, сторін 101—108.

Під Браїловом, с. Ворошилівка, проти черв. москалів.

Пять черновецьких закладників. Із споминів Н. Сп(инула). „Буковина“ Чернівці 1918, ч. 22. (19. VII.).

5-ка. З місця тимчасового осідку 1-ої української стрілецько-козацької дивізії. „Вістник“ пол., літ. і життя“. Відень 1918. 4°, ч. 21, ст. 321—324.

Р. Юрій Магалевський артист-маляр, визначний громадський діяч. „Неділя“. Львів 1935, ч. 44, ст. 9.

Некрольоґ. Рівнож і военний діяч.

Рабій Франц, о. Арештування „москвофілів“ в Самборі в 1914 році. „Літопис Ч. К.“ Львів 1934, ч. 9, ст. 4—5.

Равич М., др. Тяжкі спомини. „Вістник Спілки Лікар. Пом. на Еміґрації“. Щиріорно 1923, 4°, ч. 3, ст. 18—22.

Хорі вояки в Любарі, листопад 1919 р.

Радченко Г., шполк. Під Чорним Островом (Із спогадів евакуації за Збруч у червні 1920 р.). „Літ.-військовий Вістник“. Каліш 1921. 8°, ч. 1, с. 48—53.

Напад большевиків.

Раєвський Василь, сотн. З моїх споминів 1917—1919. „Кал. Ч. К.“ на 1932. Львів 1931, 8°, сторін 26—35.

18. п., його українізація, партиз. відділ і бій під Корняківкою (Чернигівщина). Чернигів. Конотоп. Відділ Лукашевича. С. Шабашнів. Проти червоних москалів.

Ратгаус О., бар. В Ілдиз-Кіоску (З „Літопису“). „Кал. Черв. Кал.“ на 1927. 8°, ст. 78—80.

Укр. посольство до Туреччини.

Ратушняк Д., хор. Театр „Просвіти“ в Ланцуті. „Син України“. Варшава 1920. 4°, ч. 7, ст. 7.

Збірна станиця, культ. праця.

Рафальський, шполк. Історія военного мистецтва — Наполеонівська стратеґія. Стрілково 1921. 4°, ст. 1—33.

Реферати. Літ. видання таборового журн. „Наша Зоря“.

Р. Борис. Українські сили під Московією 1920—1935. Львів 1935, 16°, ст. 32.

Збройній боротьбі присвячено розділ: Криваві повстанчі роки.

Р. Борис. Чому Крути?! Львів 1936. 16°, ст. 32.

Укр. військовий рух. Серед вояцьких мас. Перший український полк. 1. Всеукраїнський військовий зїзд. На вищий щабель розвитку. 2. Всеукр. військ. зїзд. Військо йде на пролом. Третій військовий зїзд. Починається розклад.

Реальні сили Української Республики. „Вільне Слово“. Зальцведель 1918. 4°, ч. 4, ст. 2.

Військо.

Ревакович Т. З історії недавних днів. Перший напад на Тухлю (від 27. IX. до 12. X. 1914). „Діло“. Львів 1915, чч. 21—28.

З часів світової війни. Проти москалів.

Ревізія процесу інж. Волод. Панькова. „Нов. Час“ Львів 1935, ч. 176, ст. 6.

Редакція. Про нашу військову термінольоґію. „Табор““. Каліш 1928, 8°, ч. 9, ст. 114—120.

Редакція „Хліборобського Шляху“. Наступ руїнництва (Про психольоґію т. зв. „розколу серед гетьманців“). „Хлібороб. Шлях“. Львів 1932. 8°, ч. 7—8, ст. 160—166.

Торкається також особи б. гетьмана П. Скоропадського.

Реєстр юнаків І. випуску Спільної Військової Школи, підвищених до першої старшинської ранґи 5. листопада 1919 року. „Прапор України“. Камянець под. 1919. 4°, ч. 1, ст. 17.

Резолюції і протести. „Вісти ЦК в Польщі“. Варшава 1927. 8°, ч. 14—17, ст. 48—74.

З приводу суд. вироку на убійцю С. Петлюри.

Резолюції третього українського військового зїзду в Києві. „Гром. Думка“. Вецляр 1917. 4°, ч. 88, ст 1.

Рембалович І., шполк. Рейд 1921 року. „За Державність“. Варшава 19. Збірник 3. 8° в., ст.

Решетило-Мицак Петро, б. стр. І. п. п. ім. Дорошенка в Київі. Зі споминів сімнадцятьлітнього новобранця. „Кал. Черв. Кал.“ на 1932 р. Львів 1931. 8°, ст. 51—66.

З Галичини до Київа. Бої з большевиками в околицях Київа. Відворот через Фастів до Проскурова. Галичина 1918—1919.

Рибак Яр. Спомини з Жовкви. „Укр. Скиталець“. Либерець 1921. 4°, ч. 6, ст. 4—10; ст 6—8; ч. 8. ст.

Про підготування до перевороту в Жовківщині

в осени 1918 р. Час від 26 жовтня до 20 грудня 1918 року.

Рибалко-Рибальченко, пполк. Якою буде німецька армія? „Табор". Варшава 1935. 8°, ч. 25, сторін 60—61.

Різників І. З діяльности Українського Червоного Хреста. „Воля". Відень 1919. 8°, т. 4, ч. 2, сторін 63—66.

Річинський А., др. Бої за Володимир Волинський. З оповідань учасників записав.... „Літопис Ч. К." Львів 1930. 4°, ч. 7—8, ст. 14—16.

У. С. С. Сіра дивізія, укр. сотня Ярощука. Володимироволинський загін і боротьба з поляками. З ілюстр.

Р. К. За ключ до Львова. „Літопис Ч. К.". Львів 1931. 4°, ч. 7—8, ст. 2—4.

Гора Хима к. Бережан. 2. гал. корпус. 2. курінь УСС. Проти поляків.

Р. К. З боїв Бриґади УСС. під Бережанами 22. VI. 1919 „Стрілець". Борщів 1919, ч. 41—43.

Р. К. Історія одного кандидата на „вождя". Політичний життєпис провідника „націоналістів" Е. Коновальця. „Гром. Голос". Львів 1934. чч. 24—26.

Р. К. Історія одного кандидата на „вождя". Політичний життєпис провідника „націоналістів" Е. Коновальця. Львів 1934. 16°, ст. 32. Відбитка з „Гром. Голосу" 1934, чч. 24—26.

Вступ. Старий провідник... молоді. Ундівська ідеольоґія і тактика „вождя". Австрійський офіцер. Часи Великої Української Революції. Нереволюційна поведінка підчас правдивої революції. Коновалець як дипльомат варшавського періоду уряду С. Петлюри. Нова „дипльоматична" роля Е. Коновальця.

Р. К. Наступ на головний двірець у Львові. „Нов. Час". Львів 1925, ч. ... (листопад).

Р-кий І., сотн. Спомини з львівських листопадових днів 1918 р. „Укр. Скиталець". Ліберець 1920. 4°, ч. 1, ст. 3—9; ч. 2. ст. 4—13.

Рогатинович Сидір. На Маківці. „Укр. Слово"". Львів 1915, ч. 163. ст. 2—3.

У. С. С.

Рогатинович Сидір. Св. Вечір в полі „Укр. Слово" Львів 1916, ч. 6, ст. 4.

У. С. С.

Рогатинський І. Війна між двома селами. (Епізод з революційних днів на Великій Україні). „Кал. Черв. Калини" на 1934 р. Львів 1933. 8°, ст. 25—30

II. 1918 рік, сс. Кучерівка і Студеник, глухів. повіту. Спілка з большевиками проти України. Бої між собою за здійснення большевицьких гасел.

Рогатинський І. Глухівська траґедія. „Життя і Знання". Львів 1930. 4°, ч. 5.

Укр. погром в Глухові 6. і 7. березня 1918 р.

Рогатинський І. Памяти от.(амана) Кирила Карася (команданта X. гарматного полку УГА). „Кал. Черв. Кал." на 1932 р. Львів 1931. 8°, ст. 97—101

Боєва діяльність від часів Центр. Ради до червня 1920 року.

Рогатинський І. Чортківська офензива. „Калєн. Черв. Кал." на 1931 р. Львів 1930. 8°, ст. 58—64.

6—28 червня 1919. 4-та золочів. бриґада 4-тий гарматний полк. Ґрупа „Південь".

Рогенко Вас. В чім повинні завдячити союзні держави Росії у війні 1914—1918 рр. (Думка військових спеціялістів). „Червона Правда". Камянець под. 1922, ч. 98.

Рогозний Гриць, сотн. Базар. Чернівці 1934. 8°, ст. 84.

Вступ. Польські табори. Підготовка повстання. Що діялося в цей час на Україні. Підготовка до вимаршу на Україну. Дальші боєві операції. Епізоди. Марш на Київ. Відворот армії. Бій під м. Базаром. В повстанчому загоні. Траґедія 359-ох. Ліквідація повстанчої акції. Епілог.

Рецензії і замітки

ЗА ДЕРЖАВНІСТЬ. Матеріяли до історії війська українського. Збірник 5. Каліш—Львів 1935, в. 8°, ст. 20. Ц. 6.50 зл. Видання Укр. Воєнно-Історичного Т-ва.

З приємністю беремо до рук цей грубий том зі сталевого коліру обгорткою, окрашеною такою промовистою ґрафікою небіжчика П. Холодного. Чепурно видана, а на наші часи навіть люксусово, на добрім папері, з численними мапками-схемами, вкладаними на крейдовім папері ілюстраціями (серед них є навіть друковані в 4 фарби) ця книжка без сумніву належить до шедеврів нашої видавничої продукції. А її многосторонний і поважний зміст становить цінний вклад в нашу визвольну літературу.

Кожда з 13 статей цього Збірника прочитується з неослабленим зацікавленням і багато дає до роздумувань. До більших статей, з яких тут подано лише початки, всі належать широко знаним військовим діячам і вже іспитованим на полі літературної діяльности ґен. А. Пузицькому (Боротьба за доступи до Київа), ґен. Ол. Удовиченкові (Від Дністра до лінії перемирря і відворот за Збруч), полк. В. Савченкові (Нарис боротьби війська УНР на Лівобережжі), пполк.А. Марущенкові-Богданівському (Матеріяли до іст. кін. Лубенського ім. М. Залізняка полку). Стаття ґен. А. Пузицького мемуарного характеру і відноситься до першої половини 1919 р., коли по поваленню ґетьманату війська Директорії, залишивши під натиском червоних москалів столицю, рушили пляновим походом на її відбиття. Описувані події розвивалися на Мозирському і Київському фронтах Північної Ґрупи. Автор подає масу нового і цікавого матеріялу щодо осіб і акцій цього знаменитого походу, шкода лише, що подекуди виходить з рівноваги, що помітно в місцях, де пише про отаманію і в деяких різких характеристиках.

Статті ґен. Ол. Удовиченка і полк. В. Савченка це наукові воєнно-іст. розвідки. Одна присвячена останньому походові 20 р., а друґа револ. зривові проти скоропадщини 19 р. на Лівобережжі. Нетерпеливо чекається на закінчення обох статей.

Матеріяли до полку Залізняка представлені в 5. Збірнику лише одним розділом, але свідчать про пильну увагу автора до призбирання властивого матеріялу. Темою праці автора, як він подає в пе-

редмові, був укр. козак, вояк без держави, що мусів власною кровю її ще здобувати, непризнаваний ні чужими народами ні своїм. То є дуже цікавий і оригінальний підхід до теми.

Є ще й друга стаття, присвячена поодинокій військовій частині, це займаючо описана історія першої укр. гарматної частини (Полк. К. Смовський. Гайдамацький кіш Слобід. України та його артилерія в 1917—18 р.). Позатим живо описувані події доповняють цілий той матеріял, що становить у нас відокремлену рубрику т. зв. Крутянських подій.

До більших статей належить ще стаття знаного мемуариста і давного укр. діяча д-ра М. Галина (Спостереження і враження військ. лікаря з вел. війни і революція — продовження). Вміщений тут розділ „Командний російський Генералітет", написаний на підставі особистого знання вищих рос. військових достойників, є просто архитвором сатири.

Невтомний історик нашої фльоти С. Шрамченко дав новий і великого значіння артикул „Закон про державну укр. фльоту і його виконавці" (до того дуже гарні ілюстрації).

Як цікаву новельку читається талановито написане „На переломі" Ю. Науменка. Цікаве не лише історично, але й психольоґічно. Темою переведення самотужки українізації військової частини молодим недосвідченим старшиною, ідеалістом, якими були всі ці божою милостю творці свого війська, що інтуїтивно відчули його вагу в часі стихійного переродження народу в націю.

Цікаві уривки споминів Я. Водяного про виступ Вільного Козацтва проти москалів у Винниці, хоч так і не лишилося знаним, чи до якогось бою дійшло, і Ю. Липи про одеську учнівську Січ. В цім Збірнику окінчення воєнно-іст. розвідки сотн. О. Переяславського про бій під Лоєвом під ком. М. Кричевського, розвідка ґен. В. Дашкевича-Горбацького про ґенеальоґію Остапа Дашкевича, написана з нагоди 400-ліття його смерти і бібліоґр. показчик літератури про УСС-ів популярного вже бібліоґрафа П. Зленка.

Почуваємося до вдячности Укр. Воєнно-істор. Т-ву за такий солідний під всіма поглядами Збірник і горячо поручаємо його читачам і молодим дослідникам нашого недавноминулого. Ціна 6.50 зол. є крайно приступна. **І. З.**

ВІД АДМІНІСТРАЦІЇ

До цього числа долучуємо почтові складанки та просимо прислати ними передплату за II. квертьрічча 1936.

Щиро просимо всіх П. Т. Передплатників, що залягають з передплатою за минулий рік та тих, що не прислали ще передплати на 1936., зробити це конечно в квітні.

„ЛІТОПИС ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ"

ІЛЮСТРОВАНИЙ ЖУРНАЛ ІСТОРІЇ ТА ПОБУТУ

VIII. річник / Число 4. / Квітень 1936.

ЗМІСТ:

У Севастополі
Ф. Невестюк 2

Ще про однострій української морської піхоти в рр. 1917—20
Ярослав Шрамченко. 2

Великодній спомин з 1915 р.
Ю. Е. О. 3

До історії камянецької спільної юнацької школи
полк. В. Евтимович 4

Великодня „Бомба"
І. Іванець 7

Шлях І-го Галицького Корпусу в поході на Київ
Інж. М. Скидан 10

Нові дві вістки про коліївщину
д-р Михайло Антонович 14

У московському полоні
Михайло Островерха 15

Тридцятьліття „фаркіхи" 18

На переломі
Теодор Марітчак 19

Бібліоґрафія 22

Редаґує: *В. Софронів-Левицький* **Відповідальний редактор:** *Петро Пасіка*

З друкарні Наукового Товариства ім. Шевченка

Міліоновий збут ПАПЕРЦІВ і ТУТОК

„КАЛИНА“

говорить сам про
високу якість
і дешеву ціну.

фабрика в Тернополі — фабр. склад Львів, вул. Бляхарська 11

БАЖАЄ ВЕСЕЛИХ СВЯТ

і просить закупити на свята в її склепах
кольоніяльні й споживчі товари
ВИНА — ГОРІВКИ — КОНЯКИ

Народна Торговля.

„ЦЕНТРОСОЮЗ“

ЛЬВІВ, ВУЛ. ЗІМОРОВИЧА Ч. 20/22.

ПРОДУКЦІЯ:

ФАБРИКА МИЛА — виробляє: мило до прання, мило до прання і миття зі запахом (картон), мило тоалєтове (троякий формат) мило до голення.

НАВИВАЛЬНЯ НИТОК.

МЯСАРНЯ — варстат Мартина 49. — Крамниці мясарські: Ринок ч. 2; Личаківська ч. 50; Жовківська ч. 175; На Байках ч. 8. Всі вудженини й сире мясо волове, теляче, вепрове й товщі, що дня свіжі.

ЕКСПОРТ:

Яєць, беконів, фасолі за границю.
Штучні погної, насіння.
Господарські машини і прилади.

ПОДЯКА.

Оцим почуваюся до обовязку зложити подяку Товариству взаїмних обезпечень на життя „КАРПАТІЯ“ у Львові за скоре і без зайвих труднощів виплачення повної обезпеченої суми по мойому бл. п. мужеві о. Евгенові Копистянському.

Скоре й акуратне виплачення обезпеченої суми уповажнює мене поручити це одиноке українське Товариство обезпечень на життя „Карпатія“ у Львові найширшим кругам української суспільности.

Вікторія Копистянська.

ФІРМА

Площький-Васерман

Каліш

ФАБРИКА СИНКИ

бажає П. Т. Відборцям

Щасливих Веселих Свят!

СКЛАДАЙТЕ СВОЇ ОЩАДНОСТИ
і поладнуйте всі банкові справи
в КООПЕРАТИВНОМУ БАНКУ

ОБЕЗПЕЧУЙТЕ СВОЄ МАЙНО
від вогню й від крадежі з вломом в Товаристві взаїмних обезпечень

„ДНІСТЕР“

У ЛЬВОВІ, ВУЛ. РУСЬКА Ч. 20.

Ч. тел. 280—50. Ч. тел. 205—47.

ЗЕМЕЛЬНИЙ БАНК ГІПОТЕЧНИЙ

АКЦІЙНА СПІЛКА

ЦЕНТРАЛЯ: ЛЬВІВ, ВУЛ. СЛОВАЦЬКОГО 14.
ФІЛІЯ: СТАНИСЛАВІВ, УЛ. СОБІСЬКОГО 11.
Телєфон ч. 3-82, 52-92. — Адреса телєграфічна: Землебанк, Львів.— Конто в ПКО. (Варшава) ч.: 149.000. — Конто в ПКО. (Львів) ч.: 500.170. — Жировий рахунок в Банку Польським у Львові. — Акційний капітал зол. 5,000.000. — Власна камениця.

ВИКОНУЄ всілякі банкові чинности.

КУПУЄ І ПРОДАЄ цінні папери, девізи, валюти по курсі дня на найкорисніших умовинах.

ПРИЙМАЄ І ВИПЛАЧУЄ вклади в золотих і золотих в золоті, та доляри на біжучий рахунок.

ПЕРЕВОДИТЬ інкасо у всіх місцевостях у краю і на чужині.

ПОЛАГОДЖУЄ перекази заграницю до всіх місцевостей світа.

У ВСІХ КРАЯХ ЕВРОПИ Й АМЕРИКИ ВЛАСНІ КОРЕСПОНДЕНТИ.

Хто дбає про здоровля

споживає найздоровіші першоякісні вироби

„МАСЛОСОЮЗУ“

Фабрика хемічних виробів

О. Левицька і С-ка

У Львові, вул. Кордецького ч. 51.

Телєфон 60-04. ПКО. 503-881

поручає власні вироби найкращої якости

Пасту до взуття „Елєгант“ терпентинову.

Пасту до взуття „Елєгант“ люксус. в туб.

Пасту до підлоги „Французька маса“

Віск комбінований до підлоги

Вазеліну до шкіри

Синку до білля

помадкову і коронову

Шварц до чобіт. — Віск шевський. — Смолу.

КООПЕРАТИВНА ФАБРИКА ДОМІШОК ДО КАВИ

„СУСПІЛЬНИЙ ПРОМИСЛ“

ЛЬВІВ—БОГДАНІВКА 30. — Телєфон 242—97

поручає свої знані і випробувані вже вироби:

цикорію „Луна“
„Солодову каву Луна“
і відмінку кави „Пражінь“

СМАЧНІ! ПОЖИВНІ! ДЕШЕВІ!

— — — — Жадайте у всіх крамницях! — — — —

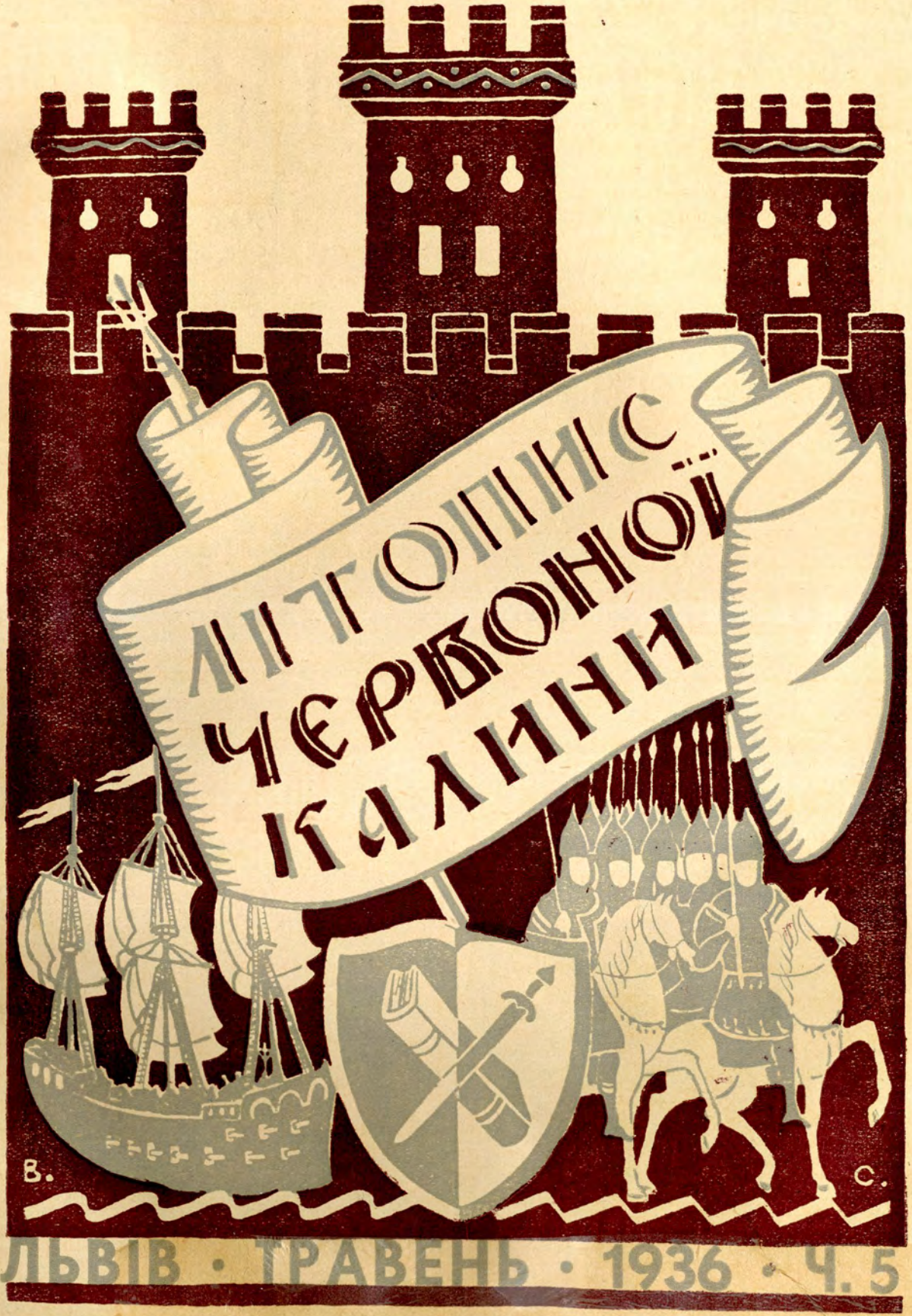

ЛЬВІВ • ТРАВЕНЬ • 1936 • Ч. 5

ПЕРЕДПЛАТА

„ЛІТОПИСУ ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ“

НА 1936 РІК

Річна передплата 13 зл., піврічна передплата 7 зл., чвертьрічна 3·50 зл. — Ціна числа 1·20 зл. — Для членів „Червоної Калини“ чвертьрічно 3 зл.

АДРЕСА:

„ЛІТОПИС ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ“, ЛЬВІВ, ЗІМОРОВИЧА 12 II пов.

Почт. скр. ч. 43.

СИЛА НАРОДУ — В СИЛІ ЙОГО КУЛЬТУРИ!
ВСІ НАВЧАЙМОСЯ СВОЄЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ!

Передплачуйте на 1936-й рік оці видання:

„РІДНА МОВА“

науково-популярний місячник, присвячений вивченню нашої літературної мови. Плата тільки наперед: річно 6 зл., півр. 3 зл., чвертьрічно 1.60 зл., окреме число 50 гр. За границею в Европі 8 зл., поза Европою 2 дол. річно. Конто чекове П. К. О. 27110.

„НАША КУЛЬТУРА“

науково-літературний місячник, присвячений вивченню нашої культури. Плата тільки наперед: річно 12 зл., півр. 6.50 зл., чвертьрічно 3.50 зл., окрема книжка 1.25 зл. За границею 15 зл. або 3 дол. річно. Конто чекове П. К. О. ч. 5880.

Для Чехословаччини, Австрії й Мадярщини передплата крайова.

Журнали видає й редагує проф. д-р Іван Огієнко.

Адреса: Warszawa 4, ul. Stalowa 25. m. 10.

ПЕРЕКОНАЙТЕСЯ, що

„НАЗУСТРІЧ“

це найкращий у нас літературно-мистецький журнал для українських родин.

За два роки існування „Назустріч“ здобув загальне признання.

Найвизначніші українські письменники й мистці містять в „Назустрічі“ свої твори.

Домагайтеся чисел на показ!

Передплата: місячна 0.90 зол.; чвертьрічна 2.70 зол.; піврічна 5.40 зол.; річна 10 зол.

Адреса: „Назустріч“, Львів, Ринок 10.

ЧИТАЙТЕ Й ПЕРЕДПЛАЧУЙТЕ

„НЕДІЛЮ“

одинокий, незалежний часопис-журнал для українських родин. „Неділя“ виходить щотижня під неділю з багатим політичним, культурним, літературним і популярно-науковим змістом. Кутики: господарський, жіночий, лікарський, загадковий, шаховий, пр[illegible]ничий і т. д.

ЖАДАЙТЕ ОКАЗОВИХ ЧИСЕЛ!

Умовини передплати: Річно 12 зол., піврічно 6 зол., місячно 1 зол. За границею 3 доляри річно.

АДРЕСА (НОВА ЗМІНЕНА): РИНОК 5, тел. 293—83; П. К. О. 412312; ч. картотеки розрах. переказів 23.

УЖЕ ВИЙШОВ 5-ий ЗБІРНИК

„ЗА ДЕРЖАВНІСТЬ“

Орган Українського Воєнно-Історичного Т-ва. Містить статті ґен. А. Пузицького, сотн. О. Переяславського, ґен. Ол. Удовиченка, ляйтн. С. Шрамченка, полк. К. Смовського, полк. В. Савченка, Юр. Науменка, ґен. В. Дашкевича-Горбацького, Я. Водяного, Ю. Липи, пполк. А. Марущенка-Богданівського, ґен. М. Галина, П. Зленка і ин.

24 іл. на окр. крейд. картках, 12 схем. 276 стор. вел. вісімки. Ціна 6.50 зол.

Збірники „За Державність“ — це славна історія наша, писана кровю Війська Українського.

Адреса Управи Т-ва і Редакції: Варшава IV, ul. Elsterska 8 8, połk. M. Sadowśkyj.

Opłata pocztowa uiszczona ryczałtem

ЛІТОПИС

ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ

ІЛЮСТРОВАНИЙ ЖУРНАЛ ІСТОРІЇ ТА ПОБУТУ

VIII. Річник

ЧИСЛО 5 ТРАВЕНЬ 1936

ГОЛОВНИЙ ОТАМАН СИМОН ПЕТЛЮРА

Ф. НЕВЕСТЮК

С Т Р І Л Ь Ц І

Пісня зза садів
Десь полилася
І селом у діл
Покотилася...

До низьких вікон
Грімко вдарила...
Хат дрімучих сон
Геть розхмарила.

Молодь і старці
Всі метнулися:
»Ах, Стрільці! Стрільці!...
Повна вулиця!«...

На дорогу з хат
Висипаються...
Лиця у дівчат
Усміхаються.

Матері сумні
І засмучені:
»Ах, які вони
Всі помучені!«...

В кождої думки:
»Десь і мій пішов«...
Вються сліз нитки,
Як горячий шовк.

Там — дівчат гурток...
Йде словообмін:
»Бач, ах, бач онтой,
Який гарний він!«...

Вже здається всі,
Вже останні йдуть
— — — — — —
Йшли селом Стрільці...
Щаслива їм путь!

Симон Петлюра

З нагоди 10-ої річниці смерти.
(1879 — 1926).

Написав *Андрій Жук.*

З імям Симона Петлюри звязаний найважніший і найбільш драматичний період в новішій українській історії — збройна боротьба українського народу проти Росії за відновлення української держави. В цій боротьбі Петлюра виріс на національного героя і політичного провідника нації і увійшов в історію, як символ українського самостійництва, і як дороговказ у дальшій визвольній боротьбі українського народу.

На жаль широкі верстви української суспільности по обох боках Збруча мало що знають про Петлюру, крім того, що він був організатором і головним отаманом української армії, що під його проводом велося протигетьманське повстання і протибольшевицька боротьба, що в цій боротьбі пішов він на союз з Польщею, а як війна з большевиками була програна — опинився на еміграції і в Парижі замордував його большевицький агент, жид Шварцбарт.

Про життя і діяльність Петлюри до цеї його незвичайної карієри, що закінчилася такою трагічною смертю, дуже мало досі оголошено друком, а ще менше дісталося до загальної відомости української суспільности. Переважна частина написаного про Петлюру появилася друком поза межами тих держав, в яких живе головна маса українського народу. Через те постать С. Петлюри досі для багатьох являється невиразною і загадковою.

Дехто прикладає до С. Петлюри таку мірку, якою мірять припадкові, по суті дрібні, але впадаючі в очі явища, багатих на такі явища революційних і воєнних часів. Тимчасом С. Петлюра не був ніяким припадком в історії визвольної боротьби українського народу, тільки явищем сказати б, закономірним.

С. Петлюра був при народинах новішого політичного українства і довгі літа перед війною і революцією 1917 р. працював для справи національного відродження рідного народу. Був він визначним членом Революційної Української Партії (1900—1905), відтак української соціял-демократичної робітничої партії, що займала передове місце в українському політичному життю на Наддніпрянщині й члени якої, з цеї причини, зайняли провідне становище в революції 1917 р. і в будівництві самостійної української держави. З них на найвищий щабель вибився С. Петлюра, певно тому, що крім громадського й політичного, як то кажуть, стажу, мав найбільше д у х о в и х прикмет, які ціхують осіб, що їх перст божий визначає на провідників народу.

Про цей довоєнний період життя і діяльности С. Петлюри й подаю низче коротенькі відомости.

—o—

Симон Петлюра уродився 1879 р., був сином Полтавського міщанина з козаків, Василя Петлюри, з професії візника. Не мав Василь Петлюра великих достатків, але не був він і бідаком, коли мав змогу посилати своїх дітей до середніх і вищих шкіл. Його старший син Федір († 1906) скінчив вищу агрономічну школу, Симон учився в Полтав-

ській Духовній школі (бурсі), а відтак в Духовній Семинарії.

Що із себе уявляли батьки Симона Петлюри під оглядом культурним і в якій атмосфері він ріс і виховувався в дошкільних роках, про це ніяких відомостей не маємо. Але можна припускати, що старі Петлюри, мешкаючи власним господарством на передмістю Полтави — „Новое Строеніе", котре ще не цілком втратило тоді характер підміського села, були звичайними підміськими селянами, статечними людьми праці, й виховували своїх дітей в традиційному для українського селянства дусі привязаности до всього рідного, евангельської любови ближнього, трудолюбности і обовязковости.

Головний Отаман Симон Петлюра і диктатор Е. Петрушевич перед Головним Управлінням Генерального Штабу в Камянці. 1919 р.

Малим підлітком вступив С. Петлюра*) до І-ої кляси Полтавської бурси, приготований до школи вдома старшим братом Федором. Був Симон хлопчина дрібний, худорлявий, але незвичайно живий, сміливий, товариський і відразу завоював симпатії своїх товаришів та став між ними першим.

Шкільний товариш Петлюри, Ів. Рудичів, оповідає в своїх споминах, що „Петлюра завше був живим і відзивчивим хлопцем. Де весело, де співають, то вже й чути його голос, його безжурний сміх, або оживлену балачку. Або треба когось оборонити, особливо меншого — Петлюра там! Це він став показувати в старших клясах бурси. Покривджені малі бурсаки завжди несли йому свої жалі, а він їх втішав, обнимав за шию"... На обідчиків впливав звичайно словом, але й стусанів не жалів. „І він, фізично не сильний, мав до себе таку пошану як і справжні бурсацькі силачі".

Нудна шкільна наука в бурсі а відтак і в семинарії, мало захоплювала живого і життєрадісного Симона. Його тягло до іншого. Він кохався в пісні, захоплювався театром, сам виступав в театральних представленнях, які улаштовували бурсаки, і навіть брався до писання театральних песок. Взагалі була це артистична натура, вроджені спосібности якої офіційяльна шкільна наука скорше тамувала, ніж розвивала.

Українська пісня та український театр були на ті часи єдиною формою вияву на вні національного почуття. Цим почуттям жили всі учні полтавської бурси і полтавської семинарії, що складалися головним чином з дітей села, дітей сільського духовенства, а почасти й селянства, отже з елементу зовсім не зачепленого русифікацією, або зачепленого в дуже слабій мірі. Взагалі в полтавських школах панував український національний дух і тут скорше як де інде народилося й свідоме політичне українство, що захопило не одиниці, а десятки й сотні молодіжи.

Не знати коли і під якими впливами повстала в Полтавській Духовній Семинарії нелегальна Українська Громада, але відомо, що на переломі століть (1899—1902) Симон Петлюра належав до провідних осіб в житті цеї Громади. Значну ролю в житті Громади грали між інш. брати Олександер і Володимир Міхновські, через яких, імовірно, до Семинарії дісталася свіжа струя політичних ідей київського гуртка т. зв. „Тарасівців", визначним членом якого був їх близький кревняк Микола Міхновський, тоді кандидат адвокатський у Харкові.

В 1900 р. полтавські семинаристи, зорганізовані в Українській Громаді, спровадили на шевченківське свято (яке очевидно було нелегальним і відбулося поза мурами семинарії) Миколу Міхновського з Харкова і він виголосив перед зібраною на святі публікою історичну промову про боротьбу за самостійну Україну. Ця промова в тому ж році появилася друком у Львові, як перша публікація Революційної Української Партії, ідея якої виникла ще перед роком таки в Полтаві, а організаційно оформилась у Харкові, за пару тижнів перед поїздкою М. Міхновського до Полтави*).

Цей факт визначує дальшу дорогу в житті Симона Петлюри і його товаришів по громаді. Всі вони стають активними членами Революційної Української Партії, а свою революційність прояв-

*) В якому саме році вступив С. Петлюра до бурси — свідоцтва його шкільних товаришів розходяться. В. Королів подає 1889 р., а Ів. Рудичів 1892 р.

*) Див. про це в моїй статті про С. Петлюру в календарі „Дніпро" на 1934 р.

ляють передовсім в мурах семинарії. Почалося з дрібних сутичок із шкільним начальством на тлі харчів і т. п., а скінчилось в 1902 р. домаганням заведення української мови й предметів українознавства в навчальній програмі семинарії, висловлене в осібній петиції, за підписом пари сот семинаристів і скріплене не цілком мирною демонстрацією. Наслідок цього виступу був такий, що на початок вилетіли з семинарії всі члени Української Громади, на чолі з С. Петлюрою, понад 20 осіб, а вслід за ними ще кількадесять учнів, вкінці закриті були середні кляси семинарії, а всі учні мусіли розїхатися домів.

Могила Гол. Отамана на кладовищі Пер Ляшез в Парижі.

Було це під весну 1902 р. Якраз в тому часі вибухло селянське повстання в Полтавській і Харківській губ., до якого в немалій мірі причинилася Рев. Укр. Партія, агітаторські кадри якої, на терені Полтавської губ., складалися головним чином з учнів Полтавської духовної семинарії.

По звільненні з семинарії, С. Петлюра пробує приготовитись до вступу в якусь вищу школу, але скоро закидає цей намір і з кількома своїми товаришами по семинарській громаді емігрує на Кубань. Разом з кількома місцевими українцями засновують іміґранти Чорноморську Вільну Громаду РУП. в Катеринодарі і започатковують український політичний рух на землях кубанського козачого війська. Коли в революційних 1917/18 роках кубанське козацтво також підняло прапор державної самостійности і єдности з головним пнем українського народу, то в цьому була значна доля заслуги й полтавських еміґрантів.

В Катеринодарі С. Петлюра працює між інш. над виборкою з архівів Областного Управління актів до історії кубанського війська, до написання якої брався тоді відомий учений статистик Ф. Щербина. Пробуджений ще раніш у Петлюри інтерес до Минувшини рідного народу, за цією роботою скріплюється і поглиблюється. Аджеж ходило про історію останніх могікан українського самостійництва XVIII віку, решток геройської Січи Запоріжської, що примушені були вимандрувати на Кубань.

І тут запорожці улаштовують своє життя на свій питомий лад. Скоро, одначе, Петербург почав втручуватися у їхні справи і накидати свою волю, викликуючи, від часу до часу, явну опозицію серед козацтва. І при розборці старих актів кубанського козачого війська, С. Петлюра спеціяльно шукає виявів тої опозиції та із замилуванням студіює такі матеріяли.

Проф. Ф. Щербина оповідає в своїх споминах про С. Петлюру, що особливо зацікавила його справа козака Федора Дикуна, котрий „од цілого війська“ домагався, щоб був привернений запоріжський лад в кубанському війську з самостійною козачою радою і виборною старшиною. Всі „діла“ в цій справі Петлюра брав до себе до хати, перечитував „од кришки до кришки“ і нераз висловлювався про те, що „Дикун був зразковий козачий діяч“ і що „тепер би треба Дикуна“. — „І коли потім історична хвиля підняла Петлюру на верх народньої маси, то не раз приходила мені в голову думка, — пише проф. Щербина, — що мабуть чорноморець Дикун закинув таки іскру в горячу голову полтавського козака і своїм прикладом духово підтримував його в розпочатій ним боротьбі за народ, його права та інтереси“*).

На Кубані Петлюра продержався не довго, був арештований за революційну діяльність і по виході з тюрми мусів еміґрувати за кордон. В осени 1904 року знайшовся він у Львові, де Рев. Укр. Партія мала свій закордонний осередок, тут друкувалися видання партії і звідси нелеґально перевозилися вони для поширення на Україну. Коло цього працювало досить багато людей, взявся до цеї праці і Петлюра.

Серед членів УРП. було тоді велике роздвоєння думки, якою дорогою йти, щоб скорше дійти до завоювання для українського народу національної свободи і до поліпшення соціяльних умов його існування.

Тут немає місця докладно над цим спинятися. Коротко скажу, що спір обертався коло того, чи в програму партії вставляти домагання політичної самостійности України, чи ні*), і чи партія має

*) Порівн. його „Симон Петлюра на Кубані“, в Збірнику памяти С. Петлюри, Прага, 1930, ст. 191.

*) Від першої своєї брошури „Самостійна Україна“ РУП. з тактичних поглядів скоро відмовилась. Це, очевидно, не означало, що партія відмовлялася від ідеї самостійности України, тільки ця ідея не була практичним постулятом партії.

бути суто українською національною організацією і пильнувати своєї організаційної самостійности, чи стати прибудівкою до російської соціялдемократичної партії.

На тлі цих спорів прийшло до розколу РУП. На партійному зїзді в грудні 1904 р., що був скликаний у Львові, частина членів зїзду, головно закордонці, на чолі з М. Меленевським, вийшла з РУП і заложила „Українську Спілку", котра злучилася з РСДРП. Після цього розколу провід партії опинився в руках М. Порша, а його вірним співробітником і товаришем в обстоюванню організаційної самостійности українського революційного руху та національно-територіяльної автономії України, став С. Петлюра.

Протягом майже цілого 1905 р. С. Петлюра перебуває у Львові, працює коло партійних видавництв, входить у близькі взаємини з галицькими соц. дем., зближується до Івана Франка і Вол. Гнатюка і ці два галицькі діячі безумовно мали на Петлюру дуже великий вплив. Може завдяки їм Петлюра не став яловим доктринером, та зберіг широкий діапазон заінтересовань. Зрештою це відповідало його натурі.

По повороті після жовтневої революції 1905 р. на Україну, С. Петлюра приймає живу участь в партійній роботі, головно на літературному полі, як співредактор місячника „Вільної України", що виходив в 1906 р. в Петербурзі і тижневика „Слово", що виходив у Києві в 1907—1909 роках.

В 1909 р. обставини заставляють Петлюру покинути Україну. По короткім побуті в Петербурзі, переїзджає він до Москви і тут осідає на довший час, дістався постійний зарібок в асекураційнім товаристві в характері бухгальтера. В Москві С. Петлюра займає передове становище серед української кольонії, проявляє свої літературно-організаційні спосібности, як редактор українського місячника в російській мові п. н. „Українская Жизнь", що виходив від 1912—1915 р., і свій пропаґаторський хист та уміння зєднювати собі людей.

Обертався С. Петлюра в Москві серед цвіту московської інтеліґенції, з академіком Коршем стояв навіть в близьких приятельських відносинах і цей великий ум, пізнавши Петлюру ближче, доглянув в ньому великого чоловіка.

Академік Корш так мав висловитись про С. Петлюру: „Українці самі не знають кого вони мають серед себе. Вони гадають, що Петлюра — видатний редактор, патріот, громадський діяч тощо. Це все правда, але не ціла правда. Петлюра безконечно вищий за те, що про нього думають. Він — з породи вождів, людина з того тіста, що колись у старовину закладали династії, а в наш демократичний час стають національними героями. Живе він при несприятливих умовах, не може виявити себе. Та хто знає, чи не зміниться все навкруги? А коли зміниться, буде він вождем українського народу"*).

Слова Корша були пророчими. Це пророцтво здійснилося, коли „змінилося все навкруги", коли вибухла революція 1917 р. і С. Петлюра появився у Києві на першому укр. військовому зїзді, як делегат якоїсь військової частини, при якій він повнив якусь функцію, як урядник Союза Земств чи городів, був вибраний головою зїзду, став головою українського військового комітету і найбільш популярною особою серед українського вояцтва, а відтак його вождем.

Мазепиньством охрестила Москва визвольний зрив українського народу на початку XVIII століття, Петлюрівщиною охрестила Москва тепер ведену боротьбу українського народу за своє визволення з московського ярма. І це є обєктивний показчик історичної вартости й значіння С. Петлюри.

Мазепа вмер на чужині власною смертю. Петлюру згладив зі світу рівнож на чужині аґент ГПУ. Але як зі смертю Мазепи не вмерла його ідея, так зі смертю Петлюри не вмре та ідея, за яку він боровся. А українська земля видасть нового Петлюру, який поведе український народ до боротьби і побіди.

---

*) Порівн. М. Славинський, „Симон Петлюра" в збірнику „Памяти С. Петлюри", Прага 1930 р. ст. 12.

Ф. НЕВЕСТЮК

Вершник

Увесь день на коні,
У сідлі увесь день —
Так ввижаєсь мені
Той вершник молодий.

Прошумить, промайне
Тільки шлях закоптить...
Вихор пережене,
Наперед полетить.

Хочби й смерть там була,
Хочби й мав він не жить —
Полетить, почвала,
Обовязок сповнить.

На коня впаде ниць,
Понад ним вється шлик...
Очайдушний їздець!
Очайдушний вершник!

Увесь день на коні,
У сідлі увесь день...
Ах, по серці мені
Той вершник молодий!

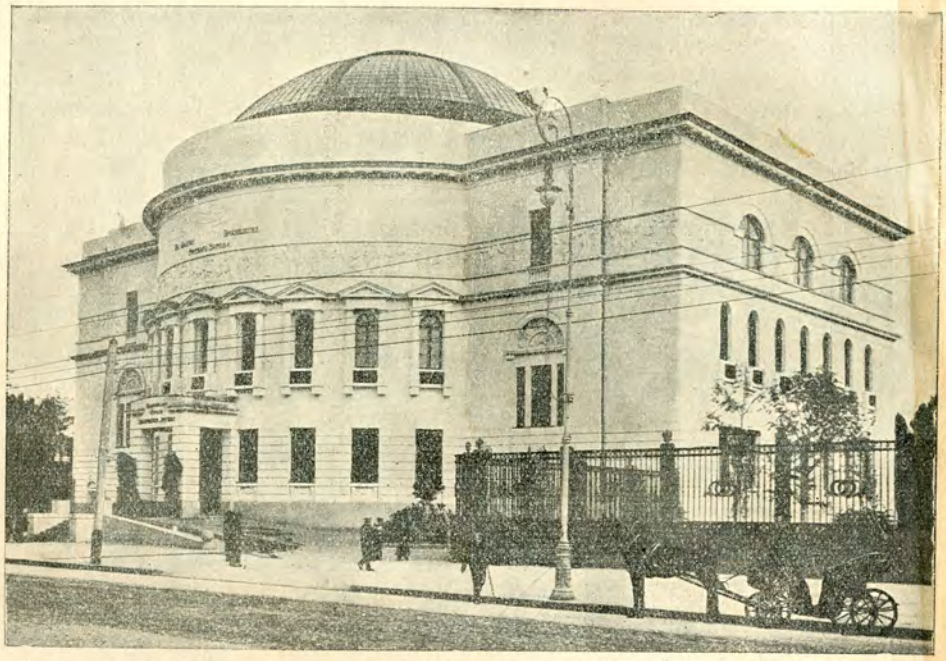

Будинок Центральної Ради у Києві.

Перша зустріч з Головним Отаманом

Написав *Никандр Зіневич.*

На завше залишиться в памяти безпосередніх учасників і наочних свідків та страшна трагедія, яку пережив Київ зі своїми громадянами підчас червоно-московської навали банд Муравйова в 1918 році.

Не один, напевно, татарський хан позаздростив би такому походові на християнську столицю сучасних московських монголів XX віку. Історія збройної боротьби нашого народу в його визвольних змаганнях не омине записати на суд наступних поколінь ці страшні дні, що їх пережила українська столиця.

Обезсилена в нерівній боротьбі Українська Армія, її Уряд і Центральна Рада змушена була залишити столицю, пересуваючись на захід до Житоміра.

В силу обставин місто це прийняло вигляд великого оборонного центру, куди з усіх сторін поспішно стягалося військо Центральної Ради для стримання червоної навали. Наказом командуючого обороною Житомірського району мене призначили тоді комендантом двірця в Житомірі. Саме тоді, загальною думкою вищого командування було, дати рішучий відпір москалям на перегоні Кодня-Рея Житомірського залізничого вузла. Така думка знайшла цілковите узнання в постанові, яка запала на великій нараді командуючих окремих частин, на котрій брали участь представники Уряду і Центральної Ради.

Тим часом москалі, негаючи часу, без жадної перешкоди заняли Козятин і в той же день (коло 7 год. 15 лютого) війшли до Бердичева, висовуючи по залізниці на Житомір найліпші свої бойові частини, що виключно складались з матросів (квіт московської революції). На перегоні Рея-Кодня москалі, довідавшись, що з боку Житоміра посову-

Гол. от. С. Петлюра зі своїм штабом 1917-18.

еться назустріч українське військо, почали поспішно, просто з вагонів уставлятись до бою густими розстрільними з обох сторін залізниці. Українські частини в складі двох сотень кінноти, першого пішого стрілецького полку, та гарматнього відділу в бойовім порядку з боку Кодні вирушили назустріч ворогові.

Бій розпочався по залізниці на 5-ій верстві, від ст. Кодня в районі Солотвина. По короткій гарматній підготовці, що її так блискуче перевів осаул Тимошенко, наші розстрільні зі „Славою" кинулись на матросів, які підпустили українців до себе на 100 метрів, однакож бою на багнети не прийняли, втікаючи без ладу в напрямку Реї — Бердичів II. В той саме час наша кіннота наскочила з крил і почала рубати утікаючих москалів. Звичайно матросів до полону не брано. Переслідування ворога продовжувалось до пізного вечора. Не пощастило червоній гвардії розгромити „буржуазну раду", як то голосили їх накази, бо крім великих страт людьми, мусіли залишити багато зброї та ріжного майна, подаючись безупинно в бік Козятина. Українські частини на приказ повернулись до Житоміра, несучи велику радість в перемозі над ворогом. Великим бойовим запалом горіли серця нашого молодого вояцтва, хоч слабо зорганізованого, але, тоді вже, міцного духом та свідомого великої справи, до якої їх покликала Відроджена Україна.

За короткий постій в той час українських частин у Житомірі переведено велику реорганізацію ріжноманітних кошів та загонів, на чолі котрих стояли часто люди не військові. З боку деяких комендантів — цих екзотичних „отаманів" — бували просто злочинні вибрики як повний непослух та неузнавання жадного військового авторитету. Для прикладу наведу один факт. На двірець в Житомірі увійшла якась частина в силі 40—50 людей. Козаки ці озброєні були, як то кажуть, „до зубів", бо крім рушниць мали шаблі, револьвери, навіть по два, без кобур, засаджені за пасами. Цей „залізний курінь", що так називався, мав скорше вигляд якогось мандрівного цирку, а не військової частини. Більш оригінально ще виглядав їх комендант-„отаман" з прізвища Мілашкевич чи що...: два „маузери" за пасом, шабля — старокозацький ятаган, та посередині російський „бебут"; до того величезний справжньо-козацький вус, на голові шапка з блакитним шликом, — надавали цьому „отаманові" дійсно грізний вигляд.

Серед величезного натовпу на двірці військових та цивільних „отаман" Мілашкевич зі своїм курінем на власну руку узнав за необхідне навести свої „порядки".

Вхідні та вихідні двері двірця позамикав та поставив кругом свою варту, після чого в почекальнях почав переводити у цивільних пасажирів особисті труси. Підозрілих наказував виводити зі станції і відсилав на суд у невідомому напрямку. Піднявся великий гвалт та плач, що змусив мене негайно звернутись до п. „отамана" з рішучим протестом проти самовільного втручування до справи, що до нього не належить:

— Пане отамане, я комендант двірця, а тому не можу погодитись, аби без дозволу вищої влади Ви могли самочинно переводити на двірці труси та виводити людей кудись на розправу тим більш, що на запасових торах у вагонах перебуває наш Уряд і Командарм Ген. Пресовський.

На це була відповідь коротка:

— Ідіть, пане, звідкіля прийшли, а то... — показав пальцем на свої „мавзери", — додаючи — „певно — не чули ще про отамана Мілашкевича"... На цьому розмова скінчилась... Я вийшов на перон, а з боку яру, за старим двірцем було чути часті окремі стріли... Хтось з присутних старшин порадив мені негайно удатися в цій справі до Симона Петлюри, який перебував тоді в вагоні на запасових торах. В коридорі сальон-вагону зустрів мене старшина, що представився як адютант С. Петлюри, тодішнього ще коменданта коша. Підчас цеї розмови вийшов з купе С. Петлюра, а підійшовши до нас запитав:

— Що там сталося?

Я, назвавши себе, докладно оповів про інцидент з отаманом Мілашкевичем і попросив в якийсь спосіб припинити його анархію, бо в противному разі складу свої обовязки коменданта. Вислухавши мій доклад, Головний Отаман, міцно схвильований, дослівно сказав: „Я Вас розумію... ця сваволя та самоуправство таких „отаманів" веде нас до анархії; болію душею, слухаючи цього, але я тільки комендант частини не можу тут розпоряджатись. Негайно підіть до ген. Пресовського, він знайде на нього раду".

Ця розмова з бл. п. Головним Отаманом, та його душевне страждання за безлад та за ту анархію, що її несли нашій армії такі отамани, як Мілашкевич, на завше залишаться в моїй памяті.

Головний Отаман у гурті своїх найближчих співробітників та в товаристві члена Директорії Ф. Шевця — осінь 1919 р., в городі на Високій вулиці, в Кам'янці-Подільському. — **Зліва на право:** член Директорії Ф. Швець, особистий адютант Головного Отамана сотн. Крушинський, Головний Отаман С. Петлюра; перекладчик при Ставці, керуючий справами Директорії Миронович, комендант Директорії сотн. Куликівський, н-к військ.-похідної канцелярії сотн. Бутенко.

45-ліття „Тарасівців“

(до джерел самостійництва в 1917 році у війську).

Написав *В. В.*

I.

Традицію в історичному житті не високо ставила еліта українців у Києві 1917-го року.

Тимбільше заслуговує на увагу невелика група т. зв. „самостійників“, що від самого початку відродження виразно й гостро поставили ідею незалежности і її фундаменту — національної армії.

Звідки повстала та виразність світогляду „самостійників“? Світогляд той (що став вкінці виразом цілої української державности) мусів мати такеж органічне коріння в історії українського суспільства, як і світогляд їх противників — лібералів і соціялістів. Лише, коли коріння Драгоманівщини та марксизму досить докладно освітлені, то джерела „самостійництва“ в 1917 р. — менше знані. Тимчасом з розвоєм українського відродження власне те „самостійництво“ прибирає більшої ваги в очах сучасного покоління.

Історично значне місце у світогляді самостійників за Центральної Ради повинна зайняти т. зв. справа „Братерства Тарасівців“. Існування його припадає на часи реакції молодих українців проти українофільства і українофілів, людей, що „не вірючи в воскресення свого народу пристосувалися до культури російської тай ісповідували „єдину, неділиму Росію“. Чесні і чисті, вони любили свій народ, а працювали для чужого.

Всупереч їм поставила невелика групка молоді віру у власні сили. Найвиразнішою серед тих молодих українців була організація студентів Тарасівців. Проіснувала кілька літ в напруженій праці і була розгромлена харківськими арештуваннями і слідством. Зоставила традиції писані, і традиції живі в людях, що відіграли пізніше видатну ролю в організації початків українського війська у Великій Україні.

II.

Сорок пять літ тому, в кінці літа 1891-го року чотири молоді студенти (один киянин, решта харківяне) відвідали могилу Тараса Шевченка, заклали там таємну організацію „Тарасівців“ і присягнули на вірність Україні.

„Щось дуже давнє, — описує рік пізніше один з чотирох, — плило з глибокої глибочини душі... Дух Тарасів був між нами німим і невидимим свідком нашої присяги, що ніхто з нас не схибне в бік, не покине своєї України“ („Зоря“ 1892 р.).

Поширення добре законспірованого Братерства пішло досить швидко: відразуж повстали гуртки Тарасівців у Києві (Боровик, брати Міхновські, Вол. Шемет і інші), Харкові (Липа, Яценко, Зозуля й інші), потім повстають в Одесі, Чернігові, та на Полтавщині.

Присяга перших Тарасівців на могилі Т. Шевченка в 1891 р. — мал. П. Мегик.

У своїй програмі (що дійшла до нас трохи здеформована) Тарасівці підкреслюють своє негування перепон в імя будучини. „Ми поставимо нашу національну справу так, що вона не залежатиме від сьогочасних обставин; своєю істотою і моральною силою ми знищимо сі обставини“. Як бачимо, такі думки можуть стати підвалинами творення війська нації.

Одні з перших в історії модерного українства Тарасівці підкреслили, що „жадні географічні межі не можуть розєднати одного народу. Аби в нас була моральна міць, то ні нас не зможуть відірвати від Галичини, ні Галичини від нас“.

У спогадах Тарасівця читаємо, що „іншої України, як самостійної, Тарасівці собі й не уявляли“. Інша річ, що очікували змовники довгої і важкої боротьби з Росією. Як центр політичної боротьби, що до нього Тарасівці привязували велику вагу, мала бути Галичина.

Однак спроба постійного звязку з Галичиною скінчилася невдатно для харківських братчиків. Перша поїздка туди братчика Байздренка вдалася, друга скінчилася зле завдяки незручности молодого Володимира Самійленка. Жандарі не мали однак певних інформацій про Тарасівців.

Позаарештовували багато цілком неповинних людей м. ін. Софію Русову. Не викривши організації, покарали кермуючись швидше „жандармським нюхом“ і той „нюх“ не ошукав їх. Найменш лагідні кари дістали братчики, хоч вони і не зрадили організації при допитах (Липа, Степаненко, Яценко, Байздренко).

Харківська група Тарасівців перестала існувати вже в 1893 р., пізніше закінчили своє організаційне життя групи братчиків по інших містах України.

Їхня роля не скінчилась. Окремі братчики працю-

вали в дусі братерства (Вол. Шемет і Міхновські на Прилуччині й Лубенщині, Липа на Ананівщині і т. п.), і коли в 1900-их роках повстає Р. У. П., самостійницький напрям у тій партії репрезентують Тарасівці (М. Міхновський „Самостійна Україна") і вихованці Тарасівців (головно Полтавці, Харківці, Лубенці й Прилучанці). Ідеольогічні росходження самостійників і чистих соціялістів, як знаємо, руйнують Р. У. П., і в 1904/05 рр. повстає вже чисто соціялістична У. С. Д. Р. Партія на плятформі тільки автономії України.

Інша група т. зв. Українська Народня Партія, (У. Н. П.) заснована в 1901/02 рр. на Слобожанщині з осередком у Харкові, була мовби наступницею Тарасівців і не зрадила самостійницьких ідеалів. Вона хоч теж пережила внутрішню крізу в тих роках, що і Р. У. П., — дотривала як єдина самостійницька група до року 1917-го. Члени її відзначились спочатку головно в формуванні Вільного Козацтва (І. Луценко). Пізніш, злившись з іншими молодшими групами (м. ін. укр. нац.-соціялістами), утворила вона т. зв. партію самостійників-соціялістів. (Тарасівці — Степаненко, Липа, Боржковський).

III.

Найяскравішим прикладом булаб праця окремих Тарасівців в утворенню війська. В грізнім моменті вагання велику ініціятиву проявив тут колишній київський братчик, Микола Міхновський організатор 1-го Військ. Зїзду, а також близький до Тарасівців, Іван Луценко, основник одеського військового „Братерства Мазепинців", організатор Одеського Воєнно-Рев. Комітету, вкінці братчики Степаненко, Кононенко, Боржковський... Зусилля їх злилися з зусиллями інших патріотів українців — військових.

Одночасно може здаватися, що світогляд Тарасівців не має вже значіння, коли по 1918 році всі українські групи приняли гасло самостійности, а навіть соборности під натиском обставин. Однак у духовім життю не багато цінимо те, що сталося механічно під натиском обставин. На це не потреба великих зусиль, і це не дає тривалішої традиції.

Цяж група українців в найглухіших девядесятих роках Великої України постановила сама підпорядкувати собі обставини.

Мусіла мати в собі запас надзвичайної енергії, оголошуючи тоді більше як коли важку боротьбу за самостійність. Тому може в них органічних, а не припадкових самостійниках криється вартість традиції для будучини.

Шлях І-го Гал. Корпусу в поході на Київ

Написав: *Інж. М. Скидан.*

(Докінчення.)

Відїзджаючи з двірця, ми почули лише два вистріли. Стріли перелетіли начебто понад нами. В цей час на дворі починало вже темніти.

Ось як фактично штаб І. корпусу виїздив з Києва. Те, що ґен. Сальський писав в своїх спогадах, що штаби 1 і 3 корпусу виїхали з Києва вже після якогось там порозуміння з денікінцями, до 1 корпусу не відноситься. Штаб 1 корпусу виїхав без всякого порозуміння, навіть командіра корпусу зі своїм начальником штабу.

Отже виходить, що Київ не був обсаджений, бо їдемо вперед без жадних перешкод. Те, що пророкував от. Льобковіц, не сталось. Останнє мене трохи заспокоїло.

За Постом-Волинським їдемо вже полем. Нашу дорогу перетинає широка дорога, по якій, бачимо, ідуть наші війська. Хтось каже, що це наші стрільці. Відчуваємо, що наш потяг припиняє хід і нарешті стає. Наш вагон майже напротив дороги. Чути якийсь крик. До мене долітають такі слова: „Зрада, Зрада! Хто зрадив?! Мої стрільці плачуть!" Питаю стрільців, чи вони не знають, хто це кричить. Відповідають мені, що це командант 6 бригади сот. Ю. Головінський. Правдоподібно мені не прийдеться вже оправдуватись, подумав я собі. Мені було відомо, що сот. Ю. Головінський належав до найбільш популярних старшин в 1 корпусі. Одже з його словами очевидно будуть рахуватись. І я не помилився. Праві були ті, які обстоювали виїзд з Києва. Будучи вже дальше від місця самих подій, нам лекше було зорієнтуватись в тому, що маємо робити.

Стояли ми тут недовго. Було вирішено, що переночуємо на стації Мотовилівка, куди ми і вирушили.

В ночі мені не спалось. Як тільки почало сіріти, я вже блукав біля стації, властиво за стацією. В голові роїлось море ріжних думок. Адже тут десь недалеко погиб сот. Черник!? Після цього пригадується мені його величавий похорон в Києві. Далі, пригадується акт проголошення соборности українських земель на Софійській площі. Нарешті, вчерашній виїзд в Київ. Все це зворушує всю мою істоту, але сором за кінець вчерашнього дня сильніший понад усе. Цей сором просто розриває мені груди.

Незабаром бачу хтось до мене іде. Моє зацікавлення довго не тривало. Через хвилину я мав шану говорити з ґен. М. Омельяновичом-Павленком. Ґенер. М. Омельянович-Павленко звернувся до мене приблизно з такими словами: „Я ґен. Омельянович-Павленко. Полк. Микитка мені сказав, що ви можете дати мені інформації про вчерашні події". Ґен. Омельянович-Павленко мав місію переговорювати з Добровольчою Армією. Всі події попереднього

дня, що мали місце в Києві, я переказав коротко ген. Омельяновичові-Павленкові.

На стації Мотовилівка, вже в день, я випадково зустрівся з представником Державної Інспектури при штабі 3 корпусу з п. О. Статником. Із розмови з ним виявилось, що він знаходиться зовсім в інших умовах, ніж я. Він був дуже здивований моїм положенням при штабі 1. корпусу, бо він фактично був представником при 3. корпусі, але не при штабі його. В той час йому не було навіть відомо, що діється зі штабом корпусу.

Одже незалежно від нас, умовини, а може почасти наша різна вдача, звели нас не на однакові ролі. Мені невідомо, наскільки сприятливі, чи несприятливі обставини були для співпраці в останніх двох корпусах, але що відноситься 1 корпусу, то вони були сприяючі. Починаючи самим командантом полк. Микиткою, і, кінчаючи найбільш сміливим і одвертим сот. Гнатевичом, всі старшини штабу і то впродовж цілого часу, виявляли найкращі інтенції. Якихось нарікань, інтриг, або чогось подібного, я ніколи ні від кого не чув. Ділове і серйозне відношення до своїх обовязків було для всіх спільним явищем. Про всіх старшин штабу, що мені довелось з ними співпрацювати, у мене залишилися найкращі спогади.

З Мотовилівки ми переїхали тогож таки дня на стацію Васильків. Після такого кошмарного дня, яким був для нас всіх, 31 серпень, ми же трохи відпочали, і через те, могли вже спокійніше аналізувати всі події вчорашнього дня і наше положення. Всім було ясно, що з Добровольчою Армією доведеться битись і то скоро.

Київські події не внесли жадних ускладнень між мною, як представником Державної Інспектури, і штабом. Всі ми разом почували себе як ті учні, що щойно провалились на іспиті. І воно в дійсности так і було. Іспиту ми не видержали, себто своїх завдань, будучи вже в Києві, ми не виконали.

Отже чи була тут зрада, як дехто з буйною фантазією думає так ще сьогодні, чи тільки ми не спроможні були опанувати саму ситуацію?

Безперечно друге, себто ми не були приготовані до складної ситуації, на те, що вже завтра перед нами буде новий ворог і т. д. Уявлення моментів зради могло повстати лише в першій хвилі, і то в тих, хто був дальше від осередку самих подій.

Загальний погляд тоді був такий, що головно завинило Головне Командування своїм невиразним наказом. У цьому наказі писалось, що при зустрічі з військами Добровольчої Армії, старатися першими не вступати з ними в бій. Одже непрошені гості влізли в нашу хату, себто в Київ, а штаб не мав виразного і рішучого наказу, що йому робити.

Я особисто займав інше становище. Ставив це питання перед полк. Микиткою приблизно в такій площині: Нас мовляв обезброюють, одже ми мусимо боронитись. Не ми вступили в бій, а в бій вступили з нами, одже цей бій ми мусимо приняти. і я особисто не вагався б це зробити, але пок. Микитка на мої слова відповідав, що він на це не має наказу.

Обєктивно кажучи, в тому була велика частина рації, що завинив наказ. Адже треба було числитись, що наказ цей відносився в першу чергу до армії, для якої умовини були чужі і до молодих ще командантів, що звикли виконувати лише точні накази, та про свого нового ворога майже нічого не знали.

Подібний наказ, генерала чи взагалі кожного старшини, який звик виконувати точні накази, який боїться чи не сміє виявити особистої ініціятиви, чи то боїться взяти на себе якесь ризико, більш ніж наполовину обезброює.

На двох стільцях можуть сидіти дипльомати, особливо дешевенькі, які завжди програють, але не армія зі зброєю в руках. Остання кермується іншими законами та іншими засадами. Перед армією пише одна можливість: битись або не битись.

Але причина тому, що сталось 31 серпня в Києві, не тільки в цьому, але й у дечому іншому.

Насамперед зайвою була парада. Парада хороша річ у тилу, але не під боком підступного ворога. Парада в найкритичнішу годину відірвала військові частини від їхніх безпосередніх боєвих завдань. Вона викликала на вулицю маси, які для нас стали тяжким балястом на місці події, себто біля Думи.

Наш противник був із боку і йому було краще видно, що він має робити. Він вже мав свої добровольчі „отряди“ з місцевих чорносотенних офіцерів, які встигли вже зорієнтуватись в обставинах.

А в нас? Я сказав би: у нас змішались вкупу коні й люди.

Хоч ми прийшли і в своє столичне місто, але по суті, зі становища військової тактики і стратегії, в чуже місто, бо ми були здебільшого сини села, сини далекої галицької волости, для яких велике місто взагалі чуже, а Київ ще і зокрема.

Наш противник численно був менший, але то були здебільшого міські чорносотенці, які почували себе як у дома. Для їхніх послуг формувались чорносотенні „отряди“, друкувались вже газети і т. д. Все це робилось без крику і галасу.

Українське населення Києва було лише неорганізованою масою, яка витала нас хустиночками, усмішками, криками і тому подібним, але не тим, чого нам найбільше бракувало. А нам саме бракувало ударних відділів, преси, організаторів тилу і т. д.

Чи можна наприклад винити ген. Кравса за те, що він ще в 1923 році, в розмові зі мною, був певен, що дозвіл на формування відділів був виданий для українців, а не для московських чорносотенців. Того, що згадані відділи допомагали розброювати наші війська, ген. Кравс і не припускав. Навпаки, ген. Кравс ще в 1923 році висловлював мені здивування, що згадані відділи нам нічим не допомогли.

Ні, зрадою там і не пахло. Там була виявлена наша загальна непідготовленість, До цього треба признатись і не треба шукати винних в окремих особах, або в тому, що був такий уряд. Провадити боротьбу було значно тяжче, ніж ляпати тепер язиками. Далеко було би патріотичніше, замісць легковажного відношення до сторінок нашої визвольної боротьби, підготовляти себе до того, щоби

подібних помилок не робити, тепер і в майбутньому, свої обовязки навчитись виконувати краще і т. д. А шлях до цього не легковажність до минулого, а не байдужність у сучасному, а навпаки.

Не можу не згадати ще про одну подію, яка трапилася уже на стації Васильків, правдоподібно 2. вересня.

Стою я з полк. Малиновським, командантом полку з відділу Пятенка, який розповідає мені про історію свого повстанчого загону. В цей час хтось нам передає, що на стацію приїхала якась денікінська делеґація. І дійсно, через пару хвилин ми бачимо, як згадану делеґацію ведуть до полк. Микитки. Складалась вона з двох військових осіб. Один здається в ранзі капітана, другий в ранзі підпоручника чи поручника. Але за кілька хвилин згадана делеґація виходить із вагону полк. Микитки і направляється до нас. Виявилось, що полк. Микитка направив їх до мене. Я запрошую їх до свого вагону, і одночасно полк. Малиновського. Я вважав, що вести з ними будь які балачки самому, незручно.

Сідаємо ми за маленький столик. Я ставлю запитання приблизно так: Прошу панове, що доброго нам скажете? Відповідав капітан. Суть його відповіді зводилась до того, що наші частини вивезли з Києва тяжку гармату, яку взяли в большевиків. Що та гармата належала їм — добровольцям, бо її в большевиків обслуговували денікінські офіцери, які фактично і спричинились до того, що згадану гармату більшовики не вивезли з Києва. Одже приїхали вони за тим, щоби згадану гармату їм повернути. Я їм коротко на це відповів, що це річ неможлива. Що це питання моглоб бути поставлене лише в тому випадку, колиб ішла мова про зворот нам тієї зброї, що її відібрали у наших старшин та в стрільців у Києві. Одночасно згадав і про взяття в полон частини Мазепинського полку. Капітан мене перебиває і каже приблизно таке: „Помілуйте, ведь ето било наше орудіе. Ано нам нужно для общей нашей борьби с общім врагом. Я ведь тоже українец, я сам с Вінніци".

Останні слова капітана, що він теж українець, розвязку цього питання прискорюють. Як тільки він сказав: „Я ведь тоже українец, я сам с Вінніци", як вискакує зі стільця полк. Малиновський, стає в наполеонівську позу, на півтора голови вищий від кожного з нас, махаючи руками, починає просто кричати: „Чорт би таких українців забрав! Передайте вашому командованню, що я полковник Малиновський, який розбив ґен. Артемонова (називає ще якесь прізвище), що ще завтра кров річкою з вас потече!".

Такого інциденту я вже ніяк не сподівався. Розвязується він у той спосіб, що я заспокоюю полк. Малиновського, а опісля звертаюсь до делеґації приблизно такими словами: Прошу передати вашому командуванню те, що ви чули. Більше нічого не можемо вам сказати. Кивком голови ми розпрощались і на цьому був кінець нашої розмови з ними.

Повинен сказати, що я почував себе дуже ніяково. Полк. Малиновський отверто висловлював своє незадоволення галицькою командою з причин її пасивности. Він горів великою ненавистю до добровольців і готовий був зараз же битись. І дійсно його полк на другий день мав вже боєву сутичку з денікінцями.

Як розвивались події в дальшому, я вже не знаю. Другого дня я дістав телеґраму передати свої обовязки свому помічникові, а самому негайно виїхати до Камянця-Подільського. На третій чи на четвертий день, я вже був у районі Балти, де наші наддніпрянські частини розпочинали бої з добровольцями.

Для характеристики тодішніх відносин, згадаю в кількох словах про свій виїзд, властиво про один характеристичний факт, який мав місце в час відїзду.

Зі стації Васильків я виїхав паротягом. Зі стації Хвастів на паротязі їхало нас вже кілька душ. Все це були старшини, або козаки, які їхали в службових справах. Але в дорозі вже виявилось, що один кремезний козак, який був озброєний до зубів, через що і звернув на себе увагу, був дезертиром зі Запорізького корпусу. Хвалився, що до корпусу пристав як доброволець десь у районі Калинівки, а тепер уквітчаний кулеметними стрічками, він вертався до дому. Йому ходило головно про те, щоби роздобути набоїв.

На нашу заввагу, що він зле робить, що дезертує і що він не має права забирати зі собою набоїв, бо то не є його власність, відповідає грубо і загрозливо. Отже говорити з ним на розум, не має як.

На одній із стацій, наш паротяг спиняється. Здається, це була Кожанка. Я йду до команданта двірця і запитую, чи нема на двірці відділу польової жандармерії. Каже, що не має, але є на слідуючій стації. Коротко передаю, про що йде.

На слідуючій стації наш паротяг знову спиняється. Мої сопутники дивуються для чого, коли перед цим говорилось, що будемо їхати без зупинки аж до Козятина. За пару хвилин для них все було ясно. На наших очах злазив з паротягу перед хвилиною озброєний ще, а тепер без зброї і засмучений, дезертир і грабіжник військового майна. Загрожувати тут він вже не міг. Він був у руках стрільців.

Згадуючи про це, я хочу цим підкреслити, що явище дезертирства в частинах наддніпрянської армії було в той час дуже поширене, а по друге, що рішуче боротись із ним бракувало в багатьох сміливости й енергії. Останнє явище найбільш спричинювалось до рокладу багатьох частин. Тут треба признати, що Державна Інспектура не дописала, себто своїх завдань не виконала. Але тут вина самих інспекторів, а не Інспектури.

Незабаром, після мого відїзду, відкликали і решту представників Державної Інспектури. Сталось це тому, що Головна Команда УГА, до інституції інспекторів ставилась негативно.

Взагалі про роботу представників Державної Інспектури, в тому числі і про свою роботу, я свідомо спиняюсь мало. Про неї згадую постільки, поскільки доводиться ілюструвати окремі сторінки визначніших подій. Одно тільки скажу, що пред-

Гол. Отаман С. Петлюра зі штабом С. С. Старокостантинів, літо 1919 р.

ставники Державної Інспектури не були зайвими. Інституція державних інспекторів, особливо в цьому я переконався трохи пізніше будучи вже в частині Наддніпрянської Армії, була інституцією потрібною.

Противники інспектури помиляються, коли обвинувачують інституцію інспекторів. Зло було не в інспектурі, як у системі, а в самих інспекторах та в тому, що не було з кого їх вибирати.

Наймаркантнішою рисою в людей з недорозвиненим почуттям особистої відповідальности, особистої чести є те, що вони завжди вину шукають у формах, у системах, а опісля вже в самій людині а не навпаки. А через те не себе удосконалюють для будь якої форми чи системи, а навпаки, вишукують досконалу форму для себе. Для того, щоби опісля сказати, що вона нікуди не годиться. Отже, мовляв, не я і не ми завинили, а якась там невідповідна форма чи система. Погляд, на мою думку, наскрізь хибний і шкідливий. Він властивий тільки мякунам, страхополохам, лінюхам, а головно примітивним елементам.

Вважаю не зайвим подати ще дещо з того, що відноситься до пізніших часів і до цілої УГА.

Факт переходу УГА до добровольців, був для мене дуже болючий і мало зрозумілий. Одначе долею УГА я постійно цікавився, бо багато дещо мене з нею вязало.

Отже, частини Наддніпрянської Армії ідуть уже в Зимовий похід, а УГА є союзником нашого запеклого ворога. Між Янушполем і Голендрами наша частина має переходити через село, в якому стоїть частина УГА.

Повстає питання: Що маємо робити, як ця частина до нас поставиться?

Ось ми балакаємо вже з командантом згаданої частини. Наскільки собі пригадую, його прізвище Левицький. Він і ми на конях. В нього відділ, а нас здається трьох. Пара хвилин і ми вже порозумілись. Частина УГА відходить чомусь там у сусіднє село, а ми в цей час наскоро перепроваджуємо через нього свої частини. Наш „зрадник" на другий день зраджував свого спільника в наших загальних інтересах, але з ризиком для себе. Ми один одного розуміли.

Десь напочатку березня я в Києві. Випадково стрічаю на вулиці знаного мені з І. корпусу п. Н., щирого симпатика більшовиків.

Може хтось подумає, що він лаявся, що УГА в свій час була перейшла до денікінців, або радувався, що вона стала вже червона?

Ні, він, зі сльозами на очах, розгортав страшну картину біди і взагалі тяжкого положення УГА в районі Балти, звідкіль він якраз приїхав. Цей, криштально чесний і багато років старший за мене чоловік, кілька разів ставить запитання: „Що робити?" Отже армія й надалі залишається духом українська, але не знаходить для себе виходу. Питаю про багатьох знайомих, особливо про тих, що я їм, або їхнім родинам зобовязаний. Про багатьох знає і мені передає. Довідуюсь, що в Києві є також Р. Купчинський, але зустрітись мені з ним не радить, бо мовляв за нами всіма стежать. Сумно і боляче...

Після приходу українсько-польських військ, їду в службових справах з Липівця до Винниці. В дорозі наздоганяю велику групу роззброєних галицьких військ. Вигляд їхній дуже жалісний. Видно, що всі вони перемучені, обідрані, а може й голодні і вже під охороною. У Винниці бачу те саме. Зустрічаю багатьох знайомих. Насамперед пор. Люнца, якого хочу взяти зі собою. Не може, бо його дружина в Балті без гроша. Даю листа до знайомого і він їде в Балту. Чи доїхав?

Жаль і обурення по цей день палахкотись у моїй душі, коли згадаю про те, що я тоді бачив і чув.

Накінець не можу не згадати, принаймні в кількох словах, того, з ким мені доводилось співпрацювати, а саме полк. Осипа Микитку, пізніше генерала і команданта У. Г. А.

Коли я згадую цю шляхетну постать, його службовий шлях і трагічний кінець, мені стає моторошно. І справді бо. Із сотника впродовж року роблять ґенералом і то тому, що когось свого треба мати на відповідальнім місці. Разом з УГА і на чільному становищі, попадає в тяжку ситуацію.

Його арештують большевики і вивозять його до далекої Московщини. В таборі Кожухові, в якому його посадили, відриває від рота по кусочку цукру, щоби за нього придбати собі на зиму плащ.

Але даремно, життя не вратував. Большевики стараються ріжними способами притягнути до співпраці, пропонують служити в армії. Але ґен. Микитка памятний на зложену присягу відмовляє. Врешті невідомо як і коли, але Микитки не стало між живими.

Його життєвий шлях скінчився трагічно. Про свої діла, помилки, чи для свого оправдання і т. д. ґен. Микитка нічого нам не скаже. За нього говорять і будуть ще говорити інші.

В поневоленої нації героїв не має, бо вона не вміє створити їх культу. Так і постать ґен. Микитки відходить у безвість, таксамо як відходять у цю безвість тисячі інших безіменних героїв нашої визвольної боротьби. Відходять, бо їхню память шанувати ми не вміємо. А тим ідеалам, за які вони боролись та за які віддали своє життя, дехто починає вже зраджувати. Їхні могили заростають буряном.

Так думати, так робити, до цього допускатись, це значить підписувати смертний присуд собі.

Я був і залишаюсь тепер соліялістом революціонером, для якого світогляд ґен. Микитки, а ще більше його окремі діла були цілком чужі. Я був представником Державної Інспектури, інституції, яку більшість не любила, може в тому числі і сам ґен. Микитка її не любив, одначе, про ґен. Микитку скажу: Так, ґен. Микитка, як і переважна більшість нашої ґенерації, не був приготований до тих завдань, які доля йому судила, але він цього і не ховав. Ось що він мені сам дуже часто казав: „Пане Скидан, я в політиці не розбираюсь. Я вояк. Мій обовязок є, щоби стрілець був ситий, одягнутий, виконував наказ та добре воював". І він цим вояком в дійсності був. У політиці він дійсно не розбирався. Політиком він не був, а став лише жертвою політики. Або: „Тяжко мені розбиратись в наших політичних справах. Я вже більше десяти років як не жив у Галичині. Жив в чисто німецькому місті. Женився там з німкинею. Я вже мислити починав більше по німецьки, ніж по українськи. Ось, як складались мої обставини в останніх роках".

І от, цей шляхетний старшина, при першому покликові, віддає всього себе на службу свого народу.

Правдою є, що він багато дечого не знав, робив помилки і то помилки великі, але всеж таки він залишався патріотом свого народу і його героєм!

Про цю шляхетну постать в мене залишились найкращі спогади.

Тому, ці рядки, присвячую памяті Його і памяті всіх тих, що шлях до Києва, був останнім їхнім шляхом.

Делеґація жидів витає Головного Отамана військ У. Н. Р. торою

На переломі

Щоденник підхорунжого з 1918 року.

Написав: *Теодор Марітчак.*

(Продовження).

Але нашим стрільцям не можна тепер нічого сказати. Буйне то, прудке, задиркувате, довга воєнщина обнизила дисципліну, а від свободи зашуміло їм у голові. Вертаючи до Курович, по дорозі стріляли у воздух і зірвали кілька ручних гранат. На знак „слободи", як називають нашу волю. Пяніють тією свободою і тішаться на добру вечеру. Бо гуси їхні. Спрятали їх у Куровичах з підводи так зручно, що я й не бачив, як це сталося.

27. листопада.

Сидимо дальше в Куровичах. Дуже прикро відчувати брак усяких вістей. Ніхто не знає, що діється подальше, не знаємо, що твориться за другим селом! Чутки й чутки. Говорять, що Національна Рада тепер у Жовкві, а у Львові польське військо бється з жидами.

В ночі з 29. на 30. листопада.

Вже знаємо, хто ми такі й куди належимо. Нас вже охрестили. Наш „боєвий курінь" це Перший Курінь Першого Полку піхоти імені князя Льва. Сьогодні передполуднем після полевого Богослуження заприсягли увесь курінь під куровицькою церквою.

Від полудня наша сотня має службу на заставах. Мене призначили курінним інспекційним, себто дижурним над заставами і стійками. Бігаю з одного кінця села в другий, вширш і вздовж, та ще й по фільварку. До півночі було сяк-так, тільки темно хоч око виколь, бо сніг на дорогах розтаяв; перед хвилиною в садку над потоком я малощо не наторовся на багнет стійкового. Але тепер іще гірше. Від опівночі сипле снігом як з перини і не перестає. Сніговія із ніг збиває.

30. листопада.

Наш курінь під проводом отамана Черського відходить із Курович. Перша сотня з пор. Затварським відійшла наперед іще ранком. Решта куріня, три сотні, має відійти зараз по обіді. Наша сотня, мимо цілонічної служби також збирається в дорогу.

Йдемо на Львів!

На позиціях.

Неділя, 1. грудня.

Наша сотня в Чишках. Це велике село між Чижиковом та долішніми Винниками, яких 5—6 кільометрів завдовжки, що довжезною вузькою кишкою простягається над болотами слезавої Маруньки. Заселене самими поляками — це стара мазурська кольонія. Ми прийшли сюди пізно в ночі на сьогодні й заняли горішню частину села, від Чижикова, тільки по коршму.

Похід із Курович сюди був дуже прикрий. Впали великі сніги,а під вечір знялася нова сніговиця й заметіль. Я був такий перевтомлений цим походом після цілонічної служби, що скоро за Куровичами скинув наплечник на сотенну підводу. Перед Підберізцями сотні зійшли з битого шляху ліворуч на полеві дороги, на Чижиків. Там остала команда нашого куріня й 2-га запасна сотня. 4-а сотня ще передтим відлучилася на Дмитровичі. Наша сотня пішла дальше на Чишки, але серед нічної сніговиці збилася з дороги й заблудила на полях. Провідника не взяли, бо дорога, здавалося, проста, тай є в нас люди з околиці. Але під снігами дороги не видко й околиця не та. Під плащами засвітили возову ліхтарню й почали шукати дороги на карті. Та довелося відгребувати її руками таки на землі. Якось найшли під снігом і добилися до Чишок.

Просуваємося вперед дуже спровола і в постійному поготівлі. На другому кінці села, від Винник, стоять польські полеві застави, а ворожі кінні стежі перед двома днями доходили до Чижикова. Ніч проминула спокійно. Наші нові господарі, мазури, яких ми в ночі ледве добудилися, приглядаються нам трохи з віддалі, але доволі цікаво. Мабуть сподівалися побачити вовків. Стрільці в доброму настрою і жартують.

В полудне занимаємо дальшу частину села, аж по польську плєбанію, себто рівно дві третини села. Від обіду маю службу на головній заставі, в малій хатині праворуч вулиці, за містком понижче плєбанії. В цьому місці сходяться обидві вулиці незанятої частини села і творять щось наче майдан із капличкою подальше. Наша головна застава це найдальше висунена позиція, поза неї йдуть тільки стежі. Наші стежі доходили вже до війта.

У нас покищо спокійно, так само ліворуч нас, від Дмитрович, де стоїть 4-та сотня нашого куріня, не чути нічого. Затеж зпоза винницької діброви, що її видко від нас на горбі, вже цілий день йде клекотіння скорострільного й крісового вогню, чути густі зриви ручних гранат. Там наша 1-а сотня. Час до часу бють гармати. Поляки обороняють доступу до Винник. Цеж ключ до Львова.

Чишки, 2. грудня.

Рано чути сильний гарматній вогонь на право від нас. Це наші гармати бють десь з під Миклашева на Винники.

У само полудне, коли друга чета перебирала від нашої службу на заставах, у сам момент зміни першого вартового біля містка — польська стежа, що крадьком підсунулася до протилежних хат, сипнула по нас із крісів. Наша чета, що вже готовилась у ряди на дорозі до відмаршу, заскочила поза застави і разом із другою відкрила сильний вогонь. По хвилі польська стежа подалася назад,

забираючи одного раненого. З наших не потерпів ніхто.

У Дмитровичах дальше спокійно. Маємо з ними постійну лучбу, так само як з Підберізцями; щодня йдуть звязкові стрільці в обидві сторони. Крайні хати Підберізець на горбі видко від нас як на долоні. Ділить нас тільки широка й рівна долина — болота Маруньки.

3. грудня.

Вже з раннього ранку наші гармати з під Миклашева гатили на Винники. Після короткої та сильної пальби з гармат пішов крісовий вогонь. Також із лівої сторони, від села Виннички чи від Сихова, йшов клекіт крісової та скорострільної пальби.

Мусимо добре пильнуватися, бо наша сотня висунена клином найдальше вперед, під самі Винники, до тогож на позиціях по середині села, села мазурського. У першій лінії, у всю ширину села, застава біля застави; крім того бічні забезпеки, найбільше позаді від маруньчиних боліт, щонайменше з одним стійковим день і ніч, при головній заставі по дві стійки. Безпосередньо за заставами — поготівля, розміщене в чотирьох хатах, головне з четовим командантом у великій мурованій хаті, зараз за першою заставою. Третя та найбільша наша забезпека — це стежі, що їх щонайменше двічі в день висилає поготівля вперед на розвідку.

Службу маємо на переміну. Одна чета на заставах, одна на поготівлі, а дві інші відпочивають при зброї на кватирах. Є ще окрема скорострільна чета з трьома „машинками", вона має своє окреме поготівля. Сотенна команда і кухня подальше застав, тамже на тилах наші кватири. Стан сотні повний, буде до 200 крісів, обсада старшинами теж добра — маємо 7 старшин: сотенний, його прибічник і четові. Це додає стрільцям певности й відваги.

Від полудня наша чета має поготівля. Більша частина чети з чет. Мінком на головному поготівлі в мурованому домі в низу, я з моїми стрільцями примістився на горбку на польській плебанії. Іншої плебанії у Чишках зрештою нема. Наше поготівля занимає там одну кімнату, а поза тим наш ксьондз господарить собі в хаті як досі. Ніхто до нього не мішається, в його кімнати не заходить. Зате він відвідує нас часто. Щось наша кімната, бачу, йому не до вподоби. Але нічого не каже, мабуть зрозумів вкінці, що невеличка кімната, де на купі соломи днює і ночує кільканацять вояків, ніяк не може виглядати на сальон.

Зрештою він спокійна, зрівноважена людина. Дає нам огарки свічок, бо ми не маємо чим світити. Приходять за тими огарками також стрільці зі застав. Бо на заставах і на поготівлях треба світити — при заслонених вікнах — всю ніч. А ночі тепер довгі, а нафти нема. Де наш Борислав?

Біля другої години пополудні приїхав зі Львова до Винник вантажний поїзд, а зараз за ним висунувся з поміж горбів панцирний поїзд. Хотіли щось забирати із Винник, бо вантажний поїзд віз порожні вагони, засувні двері скрізь повідчинювані. Парцирка пустила кілька гарматніх стрілен, мабуть на нашу батерію під Миклашевом, але за хвилю обидва поїзди з поспіхом завернули назад до Львова. Бо наші гармаші віднайшли їх скоро — видко було від нас розриви миклашівських гранат біля панцирки.

Яка шкода, що тут у Чишках не стоїть бодай одна наша гармата! Видно було звідсіля від цвинтаря обидва польські поїзди як на долоні, в усю їх довжину. Хіба тільки сліпий не вціливби. А з Миклашева, хоч і добре „мацали", вцілити відразу не могли, бо мали тільки вузьке чоло поїзду, і панцирку лише сполошили.

Під вечір потиснуло здорово морозом. Ніч гарна, зоряна.

Цілу ніч я не зажмурив ока. Сон мене не брався, хоч і втомлений був. Рано вмився чистесеньким пухким снігом і втома пройшла. Роблю так завсіди як маю службу і вже так привик до снігу, що й на кватирі, на відпочинку вмиваюся наполовину водою і снігом.

Передполуднем була перестрілка нашої стежі з польською біля домініканського фільварку, на кінці незанятої частини села. Бо в Чишках два фільварки. Один на одному кінці села, від Чижикова, другий на протилежному, від Винник. Це власне той домініканський фільварок чи пак його останки — купа згарища й трохи руїн, ще зі світової війни. Польських застав там уже нема.

Рано, ще на плебанії, наш ксьондз шукав партнера до шахів, але я не мав охоти. Зголосився наш однорічний стрілець і заграли.

5. грудня.

На нашому відтинку сьогоднішний день минув спокійно. Також із боків не чути нічого особливого. Маємо вісти, що перстень довкола Львова затіснюється. Бракує ще тільки вістей із відтинка на захід від Львова. А в самому Львові має бути голод.

З полудня маю службу на полевій заставі. Я на заставі ч. 1. Наші застави називаємо тепер числами, а ця власне головна, біля містка.

6. грудня.

Вчора вечером і цілу ніч стояла над Львовом велика заграва від пожежі. Горіло приблизно у південно західній частині міста.

На моїй заставі маю найстаршого стрільця нашої сотні, а мабуть і цілого куріня. Йому вже скоро 50 років, був на італійському фронті, а тепер служить своїй справі, хоч не мусить. Це селянин-заробник із Ямниці під Станиславовом, має дома жінку й дітей. В цілій сотні нема більш точного й совісного стрільця над нього. Він провірює час зміни стійкових і не дасть нікого скривдити. Як він зі мною на службі, то в мене спокійніша голова, а коли він на стійці, то перестоюю біля нього майже весь час. Багато світа бачив і багато оповідає, та найважніше вчить мене воєнного діла. Він знає його куди краще від мене, бо в нього воєнний досвід, а в мене тільки старшинська школа.

Передполуднем наші стежі перехопили біля першої Вульки санки з двома ялівками й двома без-

рогами. Це легіонери хотіли завезти до Львова. Самі втікли завчасу, а транспорт забрали наші. Пополудні від Миклашева били наші гармати.

7. грудня.

З ранку праворуч нас знову гриміли гармати. Перед обідом у нашій сотні вдарили на алярм, поставили на ноги і дві вільні чети, себто і нашу. В селі перед заставами появилася сильна польська стежа зі скорострілом. Однак наші стрільці наскочили на неї так рвучко, що не мала часу зложити якслід скорострілу. Завернули з трьома раненими на санках, скорострільних лент не вспіли забрати, залишили їх у скриньках на протилежній загороді. Придадуться нашим скорострільчикам.

Від обіду наша чета має поготівля.

8. грудня.

Маємо певні відомости, що до Винник прийшли зі Львова свіжі польські частини, таки справжні легіонери з кількома скорострілами. У нас строге поготівля цілої сотні.

Польські застави стоять у хатах при дорозі з першої Вульки до Винник, біля парового млина, безпосередно перед Чишками. Наші стежі перестрілюються з ними раз-у-раз. З півночі від Львова, приблизно зі сторони Лисинич, чути сильну гарматню пальбу й крісову клекітню.

А з нашою плебанією клопіт. Вона на самій фронтовій лінії, по нашому боці, так само й костел. Друга частина села відтята нашими заставами від свого ксьондза. У важних випадках наші стійки людей перепускають, вже їх потрохи знаємо. Зрештою мазури і так не пхаються і з ними турбот не маємо. Гірше з польськими „матечками", з монахинями, що живуть при капличці перед самими заставами. Від них до плебанії і до костела всього кількадесять кроків. Моглиб у білий день спокійно перейти, наші застави перепустилиб, знають їх. Але вони не знати чому пустилися нас перехитрити. Сьогодні на досвітках перебігли попід хати через майдан, перелізли через низький пліт, пустилися горі ксьондзовим садом і задніми дверима ввійшли на плебанію. Думали, що їх ніхто не бачить. Але наші стійки не спали, запримітили їх аж із двох застав, та пізнали й залишили у спокою. Бачив їх теж стійковий нашого поготівля як уже заходили на плебанію. Повідомили старшину про цю загадочну й дуже рисковну переправу. Перестерегли наших матечок і ксьондза перед такими „хитрощами" на фронті.

9. грудня.

Наша стежа витиснула польську заставу від дороги до Винник. Біля наших застав, низом попід ксьондзовий сад вибираємо стрілецькі окопи. Робимо це самі, кількох мазурських парубчаків помагає нам із власної охоти — хотять закурити.

Винники вільні. Польське військо залишило місто. Забрали зі собою усіх мужчин від 16 до 40 року життя. Але багато винницьких хлопців перебігло до нас, організують їх в окрему „винницьку чету". В ночі зі сторони Лисинич чути сильний крісовий вогонь.

10. грудня.

Сьогоднішний день доволі спокійний. Вечором наша стежа ходила аж за Винники й розірвала залізничий шлях біля мосту. Зробили це повязаними ручними гранатами, бо нічого іншого нема під рукою.

12. грудня.

Сильна стежа з першої сотні, до якої у Винниках прилучилися наші хлопці, пішла наскоком аж на бровар Грунда й витиснула звідтам противника. Забрали й принесли воєнну добичу: крісову муніцію, ручні гранати й великий прапор, що їх поляки у броварі залишили.

13. грудня.

Цілий день гатили наші гармати у Львів. Вже не з під Миклашева, а поближче з під Винник. Вечором промовили подальші батерії — більше на північ і південь від Львова.

Від Чортівської Скали чути було сильний крісовий вогонь. Само місто Винники необсаджене ніким, туди заходять стежі наші і польські.

Від обіду я на заставі, наша чета має службу.

15. грудня.

Наші хлопці з винницької чети разом з кількома іншими ходили самотужки на стежу до Винник. Зареквірували там у якомусь шинку чотири бочки вина, очевидно без наказу, й привезли це санками до Чишок. Три бочки, що їх перевезли через застави, відібрали в них та передали до магазинів — дві нашій сотні, а одну батерії (в Чишках маємо вже батерію гавбиць). Але четверту бочку вина, про яку ніхто з нас не знав, хитрі винничани завезли потайки на свою кватиру. Винницькі хлопці попилися як свині, та видко мало їм було, пішли з крісами на сотенний магазин біля команди, здобувати ще одну бочку. Дійшло там до великого заколоту, малощо не вбили сотенного команданта й не багато бракувало, а булаб із цеї пяної історії вийшла стрілянина між винничанами й нашими.

16. грудня.

Вчора вечором і сьогодні рано водив я сильну стежу до Винник. Гарний памятник Шевченка у Винниках, що в листопаді був іще цілий, тепер принищений, бюст і лице поета подіравлені кулями. Не могли скинути бюсту з високої підстави, то нищили памятник кулями з крісів.

Наслідком учорашніх подій винницьку чету розвязали, частину приділили по наших четах, а частину роззброїли і відставили до Курович, до розпорядження команди Групи Схід, якій наш курінь підчинений.

Вчора переїздив автом через Винники делегат антанти, англійський старшина, разом із одним польським капітаном і якимись нашими старшинами. Поїхали до Львова. Наші стрільці лихословлять усяких делегатів, деякі признаються мені сьогодні, що ходили вчора на головну дорогу за Винники з ручними гранатами. Страх лихі, що спізнилися.

Нинішній вечір дуже неспокійний. Наказали похідне поготівля, ми готові до відмаршу. Підемо вперед. (Далі буде).

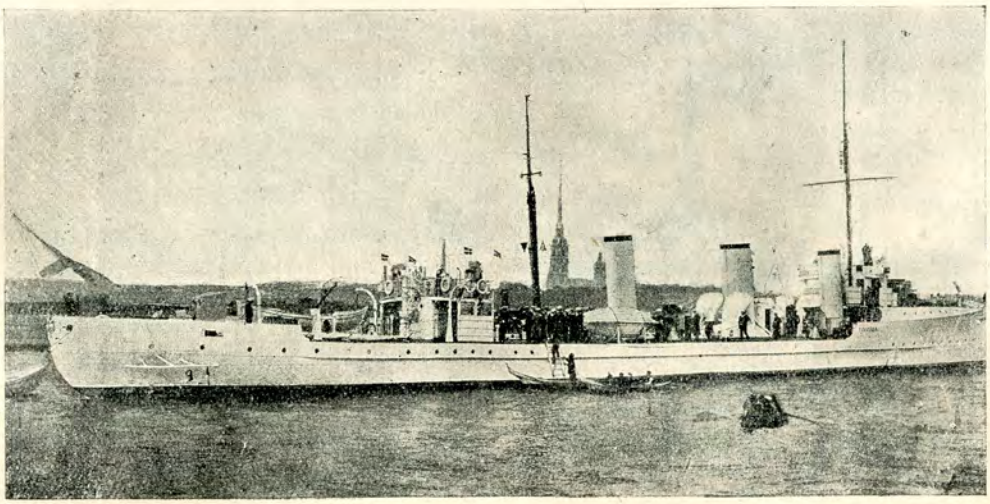

Мінонóсний крейсер „Україна“, збудований з добровільних пожертв

Ескадренний міноносець російської фльоти „Україна“

(Одна зі сторінок нашої історії).

(Подав лейтенант фльоти *Святослав Шрамченко.*

Після російсько-японської війни 1904/5 рр., під-час якої загинула більша частина російської фльоти, в Росії був зорганізований „Окремий Комітет по підсиленню воєнної фльоти за добровільні пожертви“ під головуванням віце-адмірала великого князя Олександра Михайловича. Цей комітет на протязі пару літ зібрав по цілій Росії і на Україні великі гроші і вибудував аж 18 ескадр. міноносців (чи як їх тоді називали мінних крейсерів) і 4 підводні човна на загальну суму: 16,457.370 золотих карбованців.

В склад цього комітету входив між іншим свідомий українець генерал-хорунжий корабельний інжинір Василь Андрієвич Алексієв, який намовив голову комітету вел. кн. Олександра Михайловича дати першому, збудованому комітетом, кораблеві — назву „Україна“.

Ескадр. міноносець „Україна“ (по рос. „Украйна“) збудований був на верфі Товариства „Ланге і Син“ в Ризі і наказом по Морському Відомству з 11. вересня 1904 року за № 186 був зачислений в склад воєнної фльоти Балтійського Моря.

Він мав 510 тон водомісткости, довжини 73,4 метрів, ширини 7,2 м., занурення 2,3 метри, силу машин 6.200 коней, швидкість 27 вузлів, 3 гармати 100 мм. (третя гармата від 1916 року), 1 — 37 мм., 2 мінних апарати 45 цм., 4 кулемети, 2 прожектори, 6 старшин, 3 кондукторів фльоти і 80 матросів. Коштував 777.757 зол. карбов. і 36 і пів копійок.

Він оказався надзвичайно добре збудованим кораблем, брав участь у цілій світовій війні і в боях з ворогом.

З революцією в Росії у Балтійській фльоті повстав „Український Воєнно-Революційний Штаб Балтійського флоту“ (точна офіц. назва). Треба пояснити, що поза Чорноморською фльотою, де % українців доходив до 75%, чимало було і в Балтійській фльоті українців, були вони на півночі в фльотилі Північно-Ледовитого Океану, і на Далекому Сході в Сибірській та Амурській фльотилі як і в Каспійській фльотилі.

Повсюду ці українці-моряки по російській революції зорганізували або Українські Штаби, або Українські В-о Морські Ради тої чи іншої фльоти*).

Отжеж „Український Штаб Балтійського флоту“, якому тоді вже підлягав і автор цих рядків, будучи тоді адютантом Гардемарінських Курсів у Петербурзі, здається в вересні чи в жовтні 1917. року підніс питання про скомплетування деяких кораблів Балтійської фльоти українцями і піднесення на них українського прапору, з метою переведення цих кораблів до Чорноморської фльоти при перших до цього можливостях.

В першу чергу малось на увазі зукраїнізувати новий крейсер „Світлана“, який був приписаний до Гвардейського екіпажу і де якраз відсоток українців був значний. Гвардейським екіпажом командував вел. князь Кирило Володимирович.

---

*) Між іншим автор цих рядків просить відгукнутись, хоч випадково, когось з членів „Укр. Ради Каспійської фльотилі“, щоб захозати для нашої історії відомости про цю Раду і її діяльність. — „Укр. Рада Каспійської фльотилі“ мала на увазі зукраїнізування деяких кораблів цієї фльотилі і в цій справі зверталась за підтримкою до Укр. Чорноморської Ради і пізніш до Уряду Кубанської Республики. Вона проектувала перевіз зукраїнізованих кораблів Каспійської фльоти до устя р. Тереку, де Україна малаб свій власний вихід до Каспійського Моря.

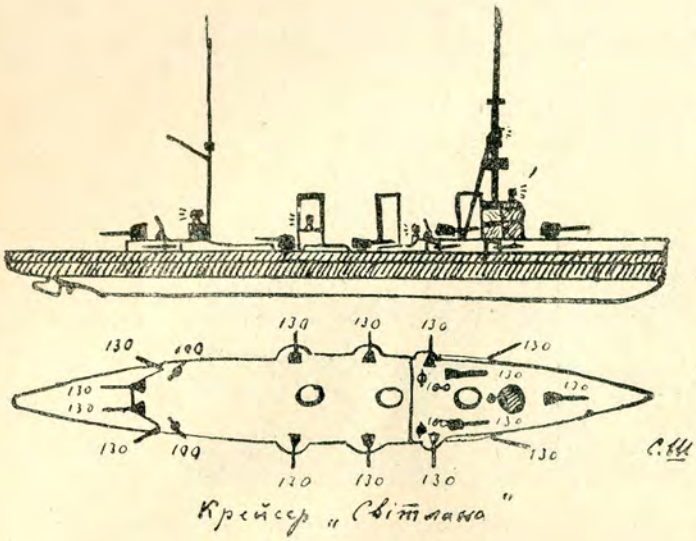

Автор цих рядків був сам на крейсері „Світлана", якого тільки-що притягнено з Ревеля, де розпочато його будову, до Ново-Адміралтейського Заводу в Петербурзі. „Світлана" тоді ще була червоного кольору і в такім стані будови, що команда не могла ще на ній мешкати. На її будову треба було часу, а цьому на перешкоді стали оті паршиві революційно - „розхлябані" умови тодішнього життя.

Цікаво, що те, що не вдалося українцям тоді, большевики проробили у 1930 році. Вони перевели викінчену будовою „Світлану", давши їй свою (тимчасову!) назву „Профінтерн", разом з лінійним кораблем-дреднавтом „Севастополь", нині „Паризька Комуна", в Чорне море до складу Чорноморської фльоти, де вона плаває і тепер.

„Світлана" спущена на воду у Ревелі в 1915 році. Має 7.600 тон водомісткости, турбини 55.000 коней з 29.5 вузлами ходу, 15—130 мм. гармат, 4— 100 мм. протиаеропляннних, 4 — 75 мм., 4 кулемети, 2 підводні мінні апарати і бере 100 мін загородження.

Далі серед кораблів Балтійської фльоти малося на увазі зукраїнізувати безумовно ескадр. міноносець „Україна" і інші.

Але всім цим заходам остаточно перешкодили большевики. Ескадренний міноносець „Україну" вони перевели на Каспійське море до складу Червоної Каспійської фльоти і переіменували в „Маркін", під якого назвою він і тепер там знаходиться, але прийде час і він мусить одержати назад свою властиву назву „Україна".

Житомирська юнацька школа

Формування; наука; бої; перший випуск української старшини.

Сторінки з недрукованого щоденника.

Написав *Всеволод Петрів*, ґенштабу, ґенеральний хорунжий.

I.

Наказ про формування.

1918 рік й знову, як у минулому році — революція, на цей раз наша — українська, й знову, як у минулому, все кипить й буяє й не видко провідної лінії в цьому стихійному буянню.

Знову я „непевний", в який уже раз?

За царизму „ненадьожний", бо має надто богато ініціятиви: „годен вихопити свою частину з колони та увести куди вважає доцільним, що неможливо, хоч часто й удало", як писалося в „аттестації".

За Центральної Ради „підозрілий", бо „бувший царський старшина та до того ще Ґенштабист" дарма, що добровільно став у ряди активних борців за Україну та за туж Центральну Раду.

За гетьмана „неясний елемент" бо: „не присягавсь законній владі" та відверто хоче „відновлення універсалів Центральної Ради й самої Центральної Ради"; а тепер, коли прийшло те, за що боровсь, чого хотів, знову „під підозрінням" у тих хвилевих отаманів, бо хочу у війську такого порядку, що мусить бути, що був у Гордієнківців.

Хто я? Начальник Інструкторської Школи старшин, яку переконав перейти до військ Директорії й у якій веду „технічне" командування? Ні, бо за мною слідкує декілька пар заздрісних очей, бо на моє місце є декілька кандидатів, бо комендант „Осадного Корпусу" хоче, щоби мене „убрали" (забрали), бо комісар воєнного міністерства радить „політично захоріти, бо не можна бути таким безоглядним у такі часи".

Хоріти?! Ні! Коли довкруги кипить, в кущі? Ні!

А довкруги будують армію й деколи у невмілих будівничих валиться нараз усе, що побудовано. Уже видно росклад у дніпровської дивізії, вже бурмотить невдоволення від „австріяків" у СС-ів.

У Головній Шкільній Управі, до якої належить Інструкторська Школа старшин й де я є в Науковому відділі на порахунку, теж біда, бо не можуть дати ради з тими кадрами 8-х юнацьких шкіл, що їх склала гетьманська влада й у яких повно фахівців з російською мовою та культурою, які в засаді ворожі новій владі.

Одного ранку кличе мене ґенерал — тоді отаман Остафіїв, старий досвідчений старшина й передмартівський мазепинець, що насмілювався ще у 1905 році в царському юнкерському „училищу" влаштувати свято Шевченка, а нині він так як і всі тимчасово на чолі Головної Шкільної Управи.

— Пане полковнику, вам залишатися у Києві під теперішній час не можна: зїдять, я ось сам непевний, що зі мною буде, а яж маю старе минуле.

— А що робитиму?

— Я знаю вас зперед війни, так ось що: беріть гроші та паняйте від цих „новозпечених“ отаманів на провінцію, на Волинь у Житомир, або на Поділля у Винницю та формуйте спільну Юнацьку Школу. Ви були у комісії по створенню постійних шкіл та академій України секретарем у ген. Юнакова, справу знаєте, так з Богом.

— Пане Отамане, я ж не в кадрах й людей не маю.

— Чорта в кадрах! Тут революція, знання, енергія й віра й усе буде.

— Я ж „непевний“ кажуть.

— Дурниця! ці новозпечені певні? Їм голова закрутилася — „отамани“! Беріться за справу, а на місці побачите. У Житомирі, кажуть, большевики, та може то наші українські повстанці, так приведіть їх до Ісуса, а школу формуйте, як Гордієнківців. За попередньою освітою юнаків не гоніться, аби надійні були, гадаю — самі зорієнтуєтеся. Ну, з Богом!

— Ну, — що-ж, — наказ, пане Отамане!

— Коли виїздите? —

— Як передам Інструкторську та гроші дістану.

— Інструкторську? — там вже когось призначили, я й не знаю, з „Осадного“ чи що, бо Ви-ж „технічно-тимчасовий“, а гроші, ось чек на 300 тисяч карбованців, дістанете хоч завтра.

— Тоді виїзджу післязавтра.

— Старайтесь якось повідомити, що з Вами буде, викличте по прямому, чи то мене чи то полк. Сальського, чи напишіть. Ну дайте-ж поблагословлю на тяжке діло, синку, — з Богом.

І — все!

Де-ж твоя тепер могила, старий Батьку? В останнє бачилися тоді, коли ти з молодечим запалом в очах й рушницею за плечима, на чолі жмінки старшин інженірів політехніків, сформованої тобою військово-політехнічної школи, йшов на Любар на прорив до своєї влади й — не пробився.

Тепер що-ж робити? З ким розпочати це третє формування за українську владу. Перше це були Гордієнківці, друге Штаб і полки 12 пішої дивізії у Лубнях. Але у першому були маси козацтва, у другому езкекутива, що правда чужа, що збірала потрібні кадри, а тепер ось іду сам по вулицях Києва й перебіраю в памяті обличча та прізвища. З ким почати?

Треба з собою хоч двох людей взяти: одного, щоби листування вів, а другого, щоби господарство направив, а решту на місці, там де формуватися будемо. Заходжу до помешкання свого колишнього, ще за царських часів, молодшого старшини з тої „роти“, що нею командував у Києві, бо знаю його, як доброго адютанта й українця — по походженню.

Слава! сам двері відчиняє.

— Бувайте, Миколо Максимовичу, я ось до вас по справі — й викладаю з місця, що й як, а потім з місця: — поїдете зі мною у безвість формувати?

— Їду — каже — обридло у Києві, тут чорт ногу зломить, нічого не второпаю, що діється.

— Так добре, завтра ночуєте у мене, а чим світ післязавтра виїздимо. Зброю маєте?

— Та де там!

— Так постараю рушницю, а цей цивільний одяг змініть бодай на шинелю!

Добре, одного маю, тепер до другого. Звоню, слава Богу дома. Цей, товариш ще зі шкільної лавиці київського корпусу, німець з походження, добрий інтендант, що закінчив „Військово-Інтенданську Академію у Петербурзі“, отже з високою військово-інтенданською освітою й практикою від 1912 року.

— Здоров, Фросте, що робиш?

— А саме нічого; з головного інтенданського мусів піти ще за гетьмана, бо я маю свої погляди, а тепер не знаю чи ваші приймуть.

— Чом ні; я ось прийшов тебе звати з собою. Я формуватиму юнацьку школу на провінції, чи хочеш у мене бути господарем, тоб то „завідуючим хозяйством““ як у російській армії казали? та викладаю все.

— Ну добре, а Діну взяти можна, — вона-ж сама?

— Дружину? бери!

— А куди їдемо?

— Певніш за все до Житомира. Зброю маєш?

— Маю пістолю.

— Добре, дай її Діні, а я тобі рушницю постараю, бо, знаєш, часи гарячі, а Діна здається стрілець. Так завтра о 6 вечером приходьте до мене вже зібраними, переночуємо разом, а на ранок їдемо.

— Та я дома-б переночував.

— Не можна, друже: я матиму 300 тисяч карбованців із собою, а охорони жадної, а так буде нас три рушниці та пістоля.

— А, слухай, не авантура те все, Льодьку?

— Ні, Янку, лише трохи небезпечна спочатку справа, але певна, бо-ж нас двох фахівців, а третій теж добрий, діловодство знає, був адютантом; гроші є, склади майна на місці будуть, штати я маю вироблені комісією — добрі, начальником Головної Шкільної Управи є ген. Остафіїв, той військовий інженір, людей на місці найдемо, бо там у Житомирі була вже військова школа, то, як бачиш, всі дані є, лише від нас залежатиме; отже їдеш?

— Їду.

Ось і готово, завтра дістаю гроші, а на післязавтра в невідому путь з вірою в успіх.

(Далі буде).

Спомини про останні дні 3-го полку І-ої бриґади УСС.

Написав *д-р Осип Німилович.*

Бліді тільки спомини залишились в мене про останні дні УГА на Наддніпрянській Україні. Бліді та убогі вони, бо лише про це відомо мені, що бачив і пережив як звичайний стрілець та і з того час стер з моєї памяти багато дечого, передовсім багато дат і назвиськ.

Весною 1920 р. большевики, як відомо, зреорганізували УГА, при чому 2-ий корпус перемінено на 1-шу бриґаду УСС. Третю бережанську бриґаду враз з її Львівським курінем переіменували тоді на 3-ий піхотний полк. Львівський курінь, яким командував сот. Сковронський, став І-им курінем полку. Кромі сотні пор. М. Німиловича (мойого стрієчного брата), до котрої я належав, в склад цього куріня входило ще дві сотні. Одною з них проводив чет. Флюнт.

При реорганізації мусіли ми по наказу з гори, віддати наші австрійські кріси, а одержали замісць них російські. Ця виміна стрільцям дуже не подобалася; російські кріси через свою довжину й інші конструктивні особливости, до яких ми не могли привикнути, не мали в нас симпатій. Та що було робити? Треба було держати в жмені те, що нам дали.

З початком квітня вийшли ми на фронт під Чуднів. Там панував тоді цілковитий спокій. Ніякого гамору, ніщо що нагадувало на війну; весна тихо входила всюди в свої права. Соняшні теплі дні чергувалися одні за другими зовсім незамітно.

Дня 24 квітня нашу сотню змінили. Ми відійшли в запас до села Бабушок. Тимчасом „весна прекрасна" розгостилася вже на добре. Куди не глянеш, зелень всміхається до тебе, радує очі і душу. По полях дядьки погукують вже за плугами, там серед садів купаються білі хати, воздух наповнений співом птиць.

Та стрілецтво слабо реагувало на цю велику зміну в природі. Рідко чути було жарти, співи, дотепи, рідко ділився один з другим своїми вражіннями і пережитим. Не до жартів було тепер стрілецтву. По тих всіх переходах в Чотирокутнику Смерти, де тисячі вибули з наших рядів, по тих всіх переорієнтаціях — стрільці споважніли. Не значить те, що вони втратили надію на кращу будуччину. Ні, дух в нас панував такий як і в минулому році літом, але кожний з нас здавав собі справу з того, що за той час наше положення не поправилося, а ускладнилось.

Селяни приняли нас на кватири радо, можна сказати — втішилися нами. З розмов довідалися ми, що до поляків не мають вони великого довіря, але Петлюрі сприяють. „Хай йому (Петлюрі) Бог помагає" — говорили. Сотня пор. М. Німиловича примістилася в якомусь великому саді, недалеко неї станув її обоз і кухня. Тепер про кухню ми дбали мало. Селяни запрошують нас в гості і частують чим хата багата. А хати на Наддніпрянщині тоді ще не бідні були, в кожній знаходилося доволі їсти і пити. Наскільки собі пригадую, крім нашої сотні, не було в селі більше ніяких боєвих відділів.

По полудні того самого дня, в котрім ми прийшли до села Бабушок, зявився до нас якийсь стрілець з большевицькою літературою-брошурами, відозвами і т. п. І дісталося ж цьому небораці від сотні Ми всі накинулися на нього мов на бісурмена і мало бракувало, щоб його шомполами були не прочухрали. Стрілець агітатор з плачем майже виправдувався, що він не з власної волі возиться з цею літературою, а по наказу начальства. Начальство ж слідить пильно за його роботою.

Скінчилося на тім, що сотня літератури не приняла, стрілець мусів забратися зі своїм крамом дальше .Підчас того як він пакував свої брошури і відозви на віз, старий візник галичанин каже йому: „Ей, ти мо! а не говорив я тобі, кинь де в воду цю большевицьку погань, чого тобі з нею волочитися і мені і мойому коневі лекше було би"... Всеж таки стрілець не важився послухати його доброї ради а як слухняний галичанин, попакував свої брошури і відозви в скриню і поїхав кудись з напрямі фронту.

В селі Бабушках відпочили ми всього один день. Вечором 25. відіслано нас знову і то вже поспішно на фронт, де почався польський наступ. На нашому відтинку рушили поляки вперед ранком 26 квітня. Огонь нашої розстрільної піддержувало кілька скорострілів і завдяки головно їм перший польський розгін заломився. Небаром противник поновив наступ вже зі здвоєними а може і потроєними силами. Клекіт польських скорострілів заглушував все довкола, наші скорострільні відзивались рідше. Взагалі зі сили нашого огню можна було догадатися, що нас горстка в порівнанню зі силами поляків. Наша боєва лінія, хоч яка слаба, всетаки наче приросла до своїх становищ. Дивуюсь я і до тепер, де в тих ходячих трупах і виздоровцях стільки сили, стільки завзяття тоді набралось.

Поляки поновляли свої наступи кілька разів. Наша сотня врешті зрушилася. Скорострільні вже від довшого часу не обзивався... Щоб підбадьорити своїх хлопців, комендант сотні, пор. Німилович йде до скорострільні і пробує привернути йому його мову. В тім паде поцілений ворожою кулею в голову. „Хлопці держіться"... умів ще сказати і замовк — на віки. З ним поляг тоді, як мені відомо, хор. Фединишин і ще якийсь старшина, з іншої сотні нашого куріня, а також девять стрільців наложило головами в цьому останньому бою УГА з поляками.

Біля 10 год. перед полуднем деякі відступаючі наші відділи входять в Бабушки. В селі між обозами велике замішання. На силу вдається їх упо-

рядкувати до виїзду — на схід. Ми йдемо за ними по полевих дорогах. Після 1½ годинного походу приблизно сходимося з масою відступаючих большевицьких відділів. Вони всі їдуть на підводах, фаетонах і бричках. Большевицькі кінноточики хоть і без сідел, гонять повним чвалом вперед, кидаючи рівночасно в нашу сторону проклони і соковиті московські „матюки".

Наші стрільці реванжуються деколи, але в більшості мовчать тільки кріси держать мужно в руках. У воздусі чується, що ми недалеко заїдемо з нашими союзниками і з ними мабуть нам скоро прийдеться поговорити поважно. Звідки в них набралось такої люті до нас, ми цього не розуміли Ми ще не знали, що II і III-тя бригада перейшли вже на сторону військ УНР. Большевикам же було це вже відомо і тому то вони на зломання голови летіли при відступі наперед нас. Боялися очевидно, щоб і наша бригада не обернулась і не пішла на стрічу відділам Гол. Отамана С. Петлюри.

Незабаром большевицькі відділи щезли в куряві; ми остались самі. При відпочинку, що тепер слідував, довідались ми, що наша II. і III. бригада вже від кількох днів на — тій стороні. Принесла нам цю вістку котрась з наших команд бригадна чи полкова — цього вже певно не знаю. Скорше, що полкова, бо хотяй і говорили тоді, що з нами йде наша бригадна команда, то мені здається, що тої команди з нами не було. Аж тепер стало нам ясно, чому большевики так щиро хотіли позбутися нашого товариства.

Між 4—5 год. по полудні прийшли ми до якогось села. Назви його на жаль не можу собі тепер пригадати. Наш (то є нашого куріня) обоз остановився таки на дорозі, а кухні позаїздили на хазяйські обійстя. Стрільці порозходилися по хатах, щоб дещо купити або випросити з харчів. Команда полку та артилерія примістились недалеко церкви. В тім селі думали ми переночувати та діждатися наддніпрянських чи евентуально польських військ. Дивно — як тільки ми довідалися про перехід II і III-ої бригади, то відразу і собі засвоїли думку, що і нам треба так поступити і чимскоріше спекатися більшовицької зарази.

Наша сотня увійшла на подвіря якогось дядька а на ньому стояв вже той віз, що то вчора привозив нам большевицьку літературу. Ми її тутже в мить рознесли.

Проминула може година від нашого входу в село Нараз з обох кінців — стріли. Всі зірвались на ноги. Не розуміємо що це таке, поляків поблизу не має, большевики також чкурнули, аж за ними вітер засвистів, аж от хтось стріляє. Заряджено негайно збірку. Сотня зібралась та вийшла на дорогу. Там довідуємося, що стріляли повстанці; тепер хотять вони переговорити з нашою командою.

Небаром показалася на дорозі група з 7—8 їздців. На її переді їхав чорнявий сильно збудований, з козацьким виглядом — чоловяга. Це був отаман повстанчого загону. Його охорона представлялась також гарно. Все молоді, рослі, сильно збудовані хлопці, на гарних конях, добре узброєні. Зараз за отаманом їхав один повстанець з малим жовтоблакитним прапором. Стрільці миттю поскидали й свої червоні відзнаки.

Коли повстанчий отаман приїхав до нашої команди, ми розійшлися знову на кватири. За несповна годину передали нам з полку наказ віддати повстанцям всю нашу зброю. Ми це й зробили. Повстанці забрали все наше військове майно: гармати, набої, коні, кріси, скорострільи, а деяким старшинам, всупереч умові, відібрали також їхні револьвери. Це відразу зіпсуло між нами гармонію і коли повстанці стали намовляти нас перейти в їхні ряди, ми відмовили. Може і осталось з ними кількох стрільців, про це певно не можу сказати, але в більшости вони якось не змогли здобути собі великих симпатій.

Під вечір того самого дня (26. квітня) наш курінь чвірками, в найбільшому порядку відійшов зі згаданого села на захід, ближче до польського фронту з думкою злучитися з Армією УНР. По дорозі ми заночували в якомусь селі, а на другий день стрінулися з поляками. Тут був кінець нашим іллюзіям. Не на Київ довелося нам відмашерувати, а на велику площу обставлену скорострілами. Там розділено старшин від стрільців — потім пішли транспорти в замкнених вагонах, табори і багато дечого іншого, що ще і сьогодня пригадується як змора...

Пор. Німиловича і всіх упавших під Бабушками стрільців, як ми довідалися в поворотній дорозі, поховали місцеві селяни з великим пієтизмом. Де саме лежать їх могили, чи на місцевому цвинтарі чи де на полі — про це здається мені не було мови.

БІБЛІОҐРАФІЯ

СПИСОК ЖЕРЕЛ ДО ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ВИЗВОЛЬНОЇ БОРОТЬБИ 1914—1921 РР.

І. ІІІ.

Рогозний Гриць, сотн. До тайни вбивства полк. Ю. В. Отмарштайна. Чернівці 1934. 8°, ст. 68.

Рогозний Гриць, сотн. Ще до тайни вбивства Отмарштайна. „Самост. Думка". Чернівці 1935. 8°, ч. 5/6 ст. 350—364.

Лист до Редакції.

Рогозний Гриць. Я обвинувачую. „Наш Клич.". Буенос Айрес. 1935, ч. 25! ст...., ч. 26, ст. 7.

Оскарження на М. Чоботарева і тов. за провадження розвідчої акції серед укр. націоналістів.

Розвадовський А. Із днів жаху. (Фрагменти зі споминів). Переклад з російського. „Кал. Черв. Кал." на 1936 р. 8°, ст. 122—124.

Чека у Київі.

Розвідка 2-го кін. Запоріжського полка займає село і захвачує майно. „Кал. Черв. Кал." на 1927 р. Львів 1926, календаріюм — квітень.

1920. IV. с. Ново-Красне біля ст. Капустяни. Гер. вчинок розвідки. З іл.

Розвідка пятьох стрільців добуває ворожий панцирник. 25 полонених, 6 скорострілів і 2 гарматі. „Кал. Черв. Кал." на 1924 р. Львів. 1923. 8°, календаріюм — липень.

Весна 1919. С. С. Під Сарнами. Гер. вчинок. З іл.

Розброєння Січових Стрільців у Київі. „Вістник пол., літ. і життя". Віден. 1918. 4°, ч. 19, ст. 293—294: Вісти.

Розклад армії. „Укр. Голос". Перемишль 1921. ч. 25, ст. 1—2.

Розлуцький-Новіна Л. Записки до літописі Українського Січового Війська. „Шляхи". Львів 1916, ч. ч. 5—26.

УСС.

Розмова з міністром закордонних справ А. Ніковським. „Козацька Думка". Станиславів—Штадармія 1920, ч. 11.

Є й про військо.

Розмова з отаманом Зеленим. „Укр. Козак." Місце постою 1919, ч. 53.

Історія повстання, ліквідація, друге повстання. до своїх.

Розмова з представниками ґен. Бредова. „Україна". Камянець Подільський 1919, ч. 41.

Журнал засідання військових комісій від командування військ УНР та Добр. Армії о 19½ год. 13 вересня 1919 р. на ст. Пост Волинський.

Розяснення справи розстрілу Богданівців. „Вільне Слово". Зальцведель 1917. 4°, ч. 73, ст. 2.

Ройовий Ліпінський Микола. „Лицарі і Мученики" Ів. Зубенка. Збірник І. Каліш 1922. 8°, ст. 18.

VIII. 1919. Брон. „Зап. Січ" під Баром. Гер. подвиг.

Роковини битви на Маківці. „Світ". Львів 1917. 4°, ч. 3, ст. 52.

Роковини листопаду. „Неділя". Львів 1935. 4°, ч. 43, ст. 1.

Дві позитивні риси першолистопадових подій.

Роман Носковський. „Діло". Львів 1917, ч. 92: Лягли головами.

Некрольоґ.

Романович Т. У Києві дзвони дзвонять... Великі Роковини. Двадцять другий січня 1919—1936. Львів 1936, 16°, ст. 32.

Є розділ: „Хочемо бути українськими вояками". Популярне видання.

Роман Шевчук. „Кал. Черв. Калини" на 1922. Львів 1922. 8°, ст. 130.

Біоґр. дані, з портр.

Роман Шевчук. „Приятель Укр. Жовніра". Кал. на 1923 р. Львів 1922. 8°, ст. 130.

Біоґр. дані, з портр.

Романюк Антін. Українська Чорноморська Фльота в 1918—19. „Літопис Черв. Калини". Львів 1932. 4°, ч. 4, ст. 2—4.

22. IV. 1918 — III. 1919. З 4 іл.

Романенчук Богдан. Бій під Крутами. (Памяті лицарів абсурду). (В чотирнайцяті роковини геройського безумства). Львів 1932. 8°, ст. 16.

Попул. розвідка.

Романків Іван, др. Культурно-освітна праця УСС на Волині (Володимирщина). „Літопис Черв. Кал.". Львів 1935. 4°, ч. 3, ст. 12.

1916—1917.

Романків І., др. Просвітна діяльність Галицької Армії. Звіт від 25. IX. — 15. X. 1919. „Стрілець". Камянець Под. 1919, ч. 88.

Романський Р. Останній бій. „Укр. Прапор". Відень 1919, ч. 23/25.

До іст. боїв у Львові.

Романський Р. Останній бій. „Кал. Канад. Українця" на 1920 р. Вінніпеґ Ман. 8°, ст. 213—214.

Львів. Передрук з „Укр. Прапору".

Ромченко Борис. Сумної памяти дні у Перемишлі. „Укр. Скиталець". Либерець 1920. 4°, ч. 1, ст. 14—19; ч. 2, ст. 13—17.

Рорбах Павль, др. Український мир і будучина Східньої Европи. „Вістник пол., літ. й життя". Відень 1918. 4°, ч. 12, ст. 175—176; „Ілюстр. Цайтунґ". Липськ. 1918, ч. 3895.

Росенко. Конфлікт між Україною й большевицьким правительством. „Розвага". Фрайштадт 1917, 4°, ч. 51, ст. 1—3.

Росенко. Українське військо. „Розвага". Фрайштадт 1917. 4°, ч. 32/33, ст. 1—3.

Ростислав Білецький. (Некрольоґ). „Рідний Край". Львів 1921. 4°, ч. 57, ст. 4.

Курінь охорони Ц. Ради. Студ. Курінь. Синя див., Запор. див., Морський Гуцульський полк. Бронепотяги.

Р. П. Дещо з історії III. Ґрупи „Глибока" VIII. Самбірської бриґади. „Літопис Черв. Калини". Львів 1934. 4°, ч. 9, ст. 10—13; ч. 10, ст. 9—13.

ПОСМЕРТНІ ЗГАДКИ

МИКОЛА НІМИЛОВИЧ

пор. У. Г. А.

Участь Дрогобиччини в нашій визвольній війні цифрово не прояснена, та і без тих даних можна сказати, що дрогобицький повіт, був гідно репрезентований всюди, де піднімано Червону Калину або кровавленось за честь жовто-блакитного прапору.

Отаман УСС а потім полк. УГА Г. Коссак і його два брати, от. УСС і УГА С. Шухевич, сот. УСС

і УГА др. М. Волошин, пор. УСС а потім полк. С. С. і начальник булави Армії УНР. А. Мельник, хор. УСС а потім сот. СС. М. Матчак, хор. УСС а потім пор. і організатор кінноти УГА Л. Лепкий, сот. К. Гутковський, до шалу відважний провідник стрілецьких стеж і герой львівських боїв хор. УСС а потім пор. УГА М. Мінчак, хор. УСС а потім чет. УГА Е. Ясеницький, стрілецький письменник Л. Луців, чет. УГА О. Тустанівський, пор. УГА Модрицький, лікар УГА др. М. Шипайло — все це уроженці дрогобицької землі або люди дуже тісно з нею звязані. Більшість вичислених старшин перейшла через дрогобицьку гімназію і бурсу св. Івана Хрестителя.

Половина цих репрезентантів Дрогобиччини відійшла вже від нас . А з ними також пор. УГА М. Німилович. От кілька дат з його життя: народився М. Німилович 15 жовтня 1896 р. в Дрогобичі в сімї свідомого міщанина. До війни вчився в дрогобицькій гімназії і належав до тайного самоосвітного Кружка ім. Франка, який для формування національного світогляду молоді, дрогобицького повіту взагалі, мав незвичайно великий вплив. На початку 1916. р. покликано Німиловича до австрійського війська. По розпаді Австро-Угорщини вернув небіщик з італійського фронту і негайно вступив на службу до УГА. До кінця травня 1919. р. виконував в Стрию обовязки вишкільного старшини. В червні одержав команду фронтової сотні (в 2-ім корпусі) і брав з нею участь в боях за Бережани, під Перемишлянами а потім в ряді боїв на Наддніпрян. Україні, де дав докази своєї холоднокровности і відваги. Згинув в бою під Бабушками 26. квітня 1920. р. як командант сотні в І-ому куріні 3. піхотного полку бригади УСС.

АНТІН ВАРИВОДА

б. полковник УГА.

Дня 12. березня ц. р. помер у Відні після короткої і важкої недуги **Антін Варивода,** б. полковник У. Г. Армії.

Полк. Вариводу знало наше громадянство ще з часів світової війни. В березні 1916 р. приділили його на команданта легіону Українських Січових Стрільців. Після боїв за Бережани у вересні 1916. р. він відійшов назад до австрійського стягу. В часі польсько-української війни полк. Варивода був членом австрійської ліквідаційної Комісії з доручення Уряду З. У. Н. Р. В 1920 і 21. рр. був комендантом табору інтернованих вояків У. Г. А. в Йозефові в Чехословаччині.

Похорони відбулися у Відні 16. березня ц. р.

ПОДЯКА.

Оцим почуваюся до обовязку зложити подяку Товариству взаїмних обезпечень на життя „КАРПАТІЯ“ у Львові за скоре й без зайвих труднощів виплачення повної обезпеченої суми по мойому бл. п. батькові о. Володимирові Грабові парохові в Спасові п. Тартаків.

Скоре й акуратне виплачення обезпеченої суми уповажнює мене поручити це одиноке українське Товариство обезпечень на життя „КАРПАТІЯ“ у Львові найширшим кругам української суспільности.

Роман-Йосиф Граб.

ПОДЯКА.

Оцим почуваюся до обовязку зложити подяку Товариству взаїмних обезпечень на життя „КАРПАТІЯ“ у Львові за скоре й без зайвих труднощів виплачення повної обезпеченої суми по мойому бл. п. мужові о. Миколі Пиндзин, парохові в Ілемні п. Велдіж.

Скоре й акуратне виплачення обезпеченої суми уповажнює мене поручити це одиноке українське Товариство обезпечень на життя „КАРПАТІЯ“ у Львові найширшим кругам української суспільности.

Анна Пиндзин.

ДРУГИЙ НАКЛАД
АЛЬБОМУ УСС ВЖЕ В ПРОДАЖІ!

Книга, що її принято з таким загальним признанням — **справлена та поширена обємом.**

Цінним доповненням її великий **ілюстраційний додаток,** зі знимками б. учасників подій — старшин, підстаршин і стрільців.

450 НОВИХ СВІТЛИН.

З причини збільшення коштів нового справленого видання — ціна 18 зол.

СПІШИТИ З ЗАМОВЛЕННЯМИ, БО НАКЛАД НЕВЕЛИКИЙ!

В-во „Червона Калина"
Львів, вул. Зіморовича ч. 12.

ЗАКЛИК

до б. УСС., що визичили світлини для Альбому У. С. С.

При Музею Наук. Т-ва ім. Шевченка у Львові організується окремий історичний відділ і постійна виставка памяток з часів визвольних змагань. При ньому буде теж велика збірка памяткових світлин, а в ній окремий відділ портретів учасників подій.

Взвязку з тим редакція Альбому УСС і Видавництво „Червона Калина" просять всіх тих б. УСС., що були ласкавими надіслати свої світлини до диспозиції редакції, дозволити передати їх до Музею, де вони не затратяться і де можна буде їх належно **законсервувати,** щоби могли стати цінним матеріялом для істориків і дорогою памяткою для будучих поколінь.

Про згоду просимо повідомити Видавництво.

Управа і Редакція „Червоної Калини".

Просимо Шан. Читачів виправити такі коректурні недогляди в статті полк. В. Євтимовича: До історії камянецької спільної юнацької школи, в ч. 4. Літопису ц. р.:

Ст. 4. стовпець лівий, ряд. 25. здолини: Духовній — **треба:** Художній.

Ст. 4. стовпець лівий, ряд. 7 здолини: Ордянівський — Орданівський.

Ст. 4. стовпець лівий, ряд 2 здолини Сворикою — Сварикою.

Ст. 4. стовпець лівий ряд. 2. здолини: Ордянівським — Ордонівським.

Ст. 4. стовпець правий, ряд. 18 здолини тимчасовий — тогочасний.

Ст. 5. стовпець лізий, ряд. 7 здолини: розв'дати — розвязати.

Ст. 5. стовпець лізий ряд. 5. здолини: здобувала — здобула.

Ст. 6. стовпець лівий ряд. 25 здолини: без того — для того.

Ст. 6. стовпець правий, ряд. 25 згори: здеформовано — зформовано.

Ст. 6. стозпець правий, ряд. 15 здолини: Мартинюк — Миронович.

Ст. 6. стовпець правий, ряд. 12 здолини: Пороховщинов — Пороховщиків.

Ст. 6. стовпець правий, ряд. 10. здолини: Сагорів — Сигарів.

Ст. 6. стовпець правий, ряд. 9. здолини Єньгонінов — Єльчанінов.

Ст. 6. стовпець правий, ряд. 6. здолини: Ленорнович — Ленартович.

Ст. 6. стовпець правий, ряд. 2. здолини Коршновський — Коршнівський.

„ЛІТОПИС ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ"

ІЛЮСТРОВАНИЙ ЖУРНАЛ ІСТОРІЇ ТА ПОБУТУ

VIII. річник / Число 5. / Травень 1936.

ЗМІСТ:

Стрільці
Ф. Невестюк 2
Симон Петлюра
Андрій Жук 2
Вершник
Ф. Невестюк 5
Перша зустріч з Головним Отаманом
Никанор Зінєвич 6
45-ліття „Тарасівців"
В. В. 8
Шлях І-го Галицького Корпусу в поході на Київ
Інж. М. Скидан 9
На переломі
Теодор Марітчак 14
Ескадренний міноносець російської фльоти „Україна"
Святослав Шрамченко 17
Житомірська юнацька школа
Всеволод Петрів 18
Спомини про останні дні 3-го полку І-ої Бриґади У. С. С.
Д-р Осип Німилович 20
Бібліоґрафія
І. Ш. 22
Посмертні згадки 23
Подяки 23
Заклики. Справлення помилок 24

Редаґує: *В. Софронів-Левицький*

Відповідальний редактор: *Петро Пасіко.*

З друкарні Наукового Товариства ім. Шевченка

Накладом видавництва

„ЧЕРВОНА КАЛИНА"

виходять з друку в найблизчому часі
дві великі книги:

Велика історично-воєнна монографія О. Думіна:

1) „Історія легіону українських січових стрільців"

з багатьома чертинами боїв і походів УСС і понад 100 оригінальними, здебільша ще ніде не репродукованими світлинами і поіменним списом (понад 1.300 прізвищ) всіх поляглих і ранених УСС.

2) „Великий співаник Червоної Калини"

збірник 225 пісень стрілецьких, історичних (козацьких), побутових і т. д. для хорів мішаних, мужеських і жіночих а капеля. За редакцією др-а З. Лиська.

Умовини продажі будуть подані в часописах.

Міліоновий збут ПАПЕРЦІВ і ТУТОК

„КАЛИНА“

говорить сам про
високу якість
і дешеву ціну.

фабрика в Тернополі — фабр. склад Львів, вул. Бляхарська 11

Фабрика хемічних виробів

О. Левицька і С-ка

У Львові, вул. Кордецького ч. 51.

Телефон 60-04. ПКО. 503-881

поручає власні вироби найкращої якости
Пасту до взуття „Елєґант“ терпентинову.
Пасту до взуття „Елєґант“ люксус. в туб.
Пасту до підлоги „Французька маса“
Віск комбінований до підлоги
Вазеліну до шкіри

Синку до білля

помадкову і коронову

Шварц до чобіт. — Віск шевський. — Смолу.

УВАГА!

МУЗЕЙ ВИЗВОЛЬНОЇ БОРОТЬБИ УКРАЇНИ
ЗБІРАЄ ПОЖЕРТВИ НА

УКРАЇНСЬКИЙ ДІМ У ПРАЗІ

ДАЙТЕ Й ВИ СВОЮ ЦЕГЛИНУ!
ПОШЛІТЬ СКОРІШЕ ВАШУ ПОЖЕРТВУ!
ЗРОБІТЬ ЗБІРКУ У ВАШІМ ТОВАРИСТВІ! НЕ ВІДКЛАДАЙТЕ!
ЖЕРТВУЙТЕ ВСІ
НА УКРАЇНСЬКИЙ ДІМ У ПРАЗІ
ХТО СКІЛЬКИ МОЖЕ!

ГРОШІ СЛАТИ НА АДРЕСУ ДИРЕКТОРА МУЗЕЮ
Prof. D. Antonovyč, Praha-Nusle, 245, Czechoslovakia.

НЕ ЗАБУВАЙТЕ!

Спомини Софії Русової

друкуються в 1936 р. в часописі „НОВА ХАТА“
Багато ілюстровані.

Опера „Різдвяна Ніч“ — Празьке видання Кобзаря — Підпільна робота

цікаво описані й змальовані відомою нашою діячкою.

Жадайте оказових чисел „НОВОЇ ХАТИ“.

АДРЕСА: ЛЬВІВ, РИНОК Ч. 39.

Імена всіх, і тих найменших жертводавців (хто подасть своє прізвище розбірно), Музей збереже Україні в своїх памятних книгах; хтож дасть відразу або частками 10 долярів, буде записаний в окремій памятній книзі Фундаторів Українського Дому; а хто часть 25 долярів, буде записаний в золотій памятній книзі Добродіїв Музею Визвольної Боротьби України; імена всіх жертводавців, хто дасть по 100 дол., буде уміщено на окремій почесній стіні Українського Дому; а імена всіх, хто дасть по 500 дол. буде виписано золотими літерами на окремій мармурові таблиці при вході.

1000 цеглин коштує 10 дол., 100 цеглин коштує 1

Не спізніться з своєю пожертвою на Україн у Празі! Не будьте останнім: хто жертвує вчас вдвое!

Пасіко.

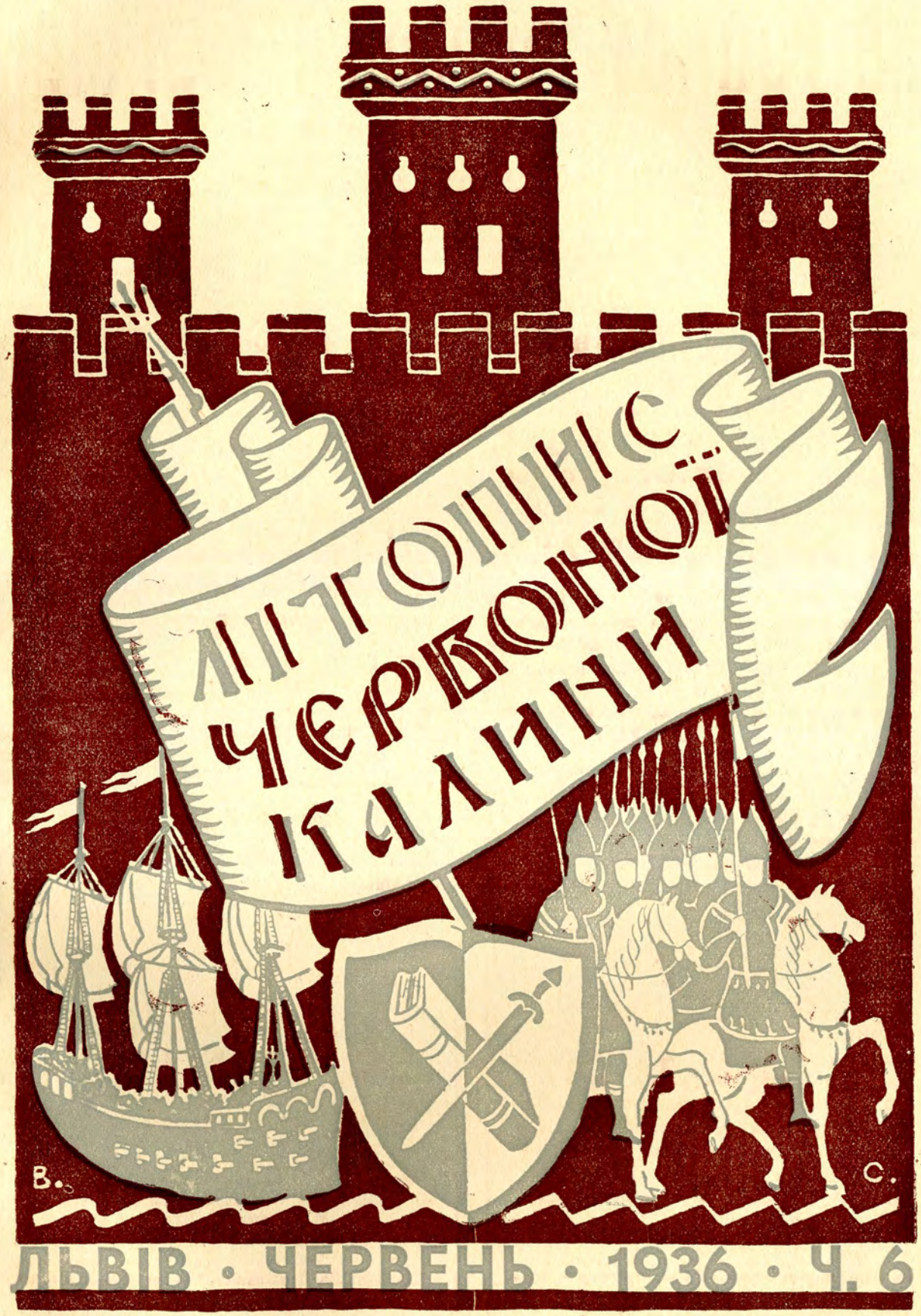

ЛЬВІВ • ЧЕРВЕНЬ • 1936 • Ч. 6

ПЕРЕДПЛАТА

„ЛІТОПИСУ ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ“

НА 1936 РІК

Річна передплата 13 зл., піврічна передплата 7 зл., чвертьрічна 3·50 зл. — Ціна числа 1·20 зл. — Для членів „Червоної Калини“ чвертьрічно 3 зл.

АДРЕСА:

„ЛІТОПИС ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ“, ЛЬВІВ, ЗІМОРОВИЧА 12 II пов.

Почт. скр. ч. 43.

СИЛА НАРОДУ — В СИЛІ ЙОГО КУЛЬТУРИ!
ВСІ НАВЧАЙМОСЯ СВОЄЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ!

Передплачуйте на 1936-й рік оці видання:

„РІДНА МОВА“

науково-популярний місячник, присвячений вивченню нашої літературної мови. Плата тільки наперед: річно 6 зл., півр. 3 зл., чвертьрічно 1.60 зл., окреме число 50 гр. За границею в Европі 8 зл., поза Европою 2 дол. річно. Конто чекове П. К. О. 27110.

„НАША КУЛЬТУРА“

науково-літературний місячник, присвячений вивченню нашої культури. Плата тільки наперед: річно 12 зл., півр. 6.50 зл., чвертьрічно 3.50 зл., окрема книжка 1.25 зл. За границею 15 зл. або 3 дол. річно. Конто чекове П. К. О. ч. 5880.

Для Чехословаччини, Австрії й Мадярщини передплата крайова.

Журнали видає й редагує проф. д-р Іван Огієнко.

Адреса: Warszawa 4, ul. Stalowa 25. m. 10.

ПЕРЕКОНАЙТЕСЯ, що

„НАЗУСТРІЧ“

це найкращий у нас літературно-мистецький журнал для українських родин.

За два роки існування „Назустріч“ здобув **загальне признання.**

Найвизначніші українські письменники й мистці містять в „Назустрічі“ свої твори.

Домагайтеся чисел на показ!

Передплата: місячна 0.90 зол.; чвертьрічна 2.70 зол.; піврічна 5.40 зол.; річна 10 зол.

Адреса: „Назустріч“, Львів, Ринок 10.

ЧИТАЙТЕ Й ПЕРЕДПЛАЧУЙТЕ

„НЕДІЛЮ“

одинокий, незалежний часопис-журнал для українських родин. „Неділя“ виходить щотижня під неділю з багатим політичним, культурним, літературним і популярно-науковим змістом. Кутики: господарський, жіночий, лікарський, загадковий, шаховий, правничий і т. д.

ЖАДАЙТЕ ОКАЗОВИХ ЧИСЕЛ!

Умовини передплати: Річно 12 зол., піврічно 6 зол., місячно 1 зол. За границею 3 доляри річно.

АДРЕСА (НОВА ЗМІНЕНА): РИНОК 5, тел. 293—83; П. К. О. 412312; ч. картотеки розрах. переказів 23.

УЖЕ ВИЙШОВ 5-ий ЗБІРНИК

„ЗА ДЕРЖАВНІСТЬ“

Орган Українського Военно-Історичного Т-ва. Містить статті ґен. А. Пузицького, сотн. О. Переяславського, ґен. Ол. Удовиченка, ляйтн. С. Шрамченка, полк. К. Смовського, полк. В. Савченка, Юр. Науменка, ґен. В. Дашкевича-Горбацького, Я. Водяного, Ю. Липи, пполк. А. Марущенка-Богданівського, ґен. М. Галина, П. Зленка і ин.

24 іл. на окр. крейд. картках, 12 схем, 276 стор. вел. вісімки. Ціна 6.50 зол.

Збірники „За Державність“ — це славна історія наша, писана кровю Війська Українського.

Адреса Управи Т-ва і Редакції: Варшава IV, ul. Elsterska 8/8, połk. M. Sadowśkyj.

Оплата pocztowa uiszczona ryczałtem

ЛІТОПИС
ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ

ІЛЮСТРОВАНИЙ ЖУРНАЛ ІСТОРІЇ ТА ПОБУТУ
VIII. Річник

ЧИСЛО 6 ЧЕРВЕНЬ 1936

НА СТРІЛЕЦЬКИХ МОГИЛАХ

Ф. НЕВЕСТЮК

ВІРТЕ!

Чому ви голови склонили?
Чому в жалобі ви ідете?
Чому ви терня те несете
На цвинтарища, на могили?

Чому вам серце вяне в тузі
І очі плачуть вам сльозами?
І хилитеся над борцями
Мов лози у зеленім лузі?

Що тих могил в нас так багато
Зазеленіло над борцями?
Що край засіяний кістками
І кровю тих борців поллятий?

Що похилилася калина
І вже нікому піднімати?
Що не побачить більше сина
Зажурена і скорбна мати?

О хай не плачуть ваші очі!
Не виливайте сліз гарячих!
І серце ваше хай не плаче
І душу скорб вам хай не точить!

О вірте, матері, кохані!
О вірте, друзі, вір народе!:
Їх смерть нових героїв зродить
І на нові позве змагання...

О вірте всі!: той посів зійде
І кров полита не загине,
Нових борців позве до чину,
І поведе їх до побіди.

За Белз

Подав *С. І.*

Не всі моменти останньої нашої визвольної війни діждалися належного історичного освітлення. До них належать між іншими бої за Белз, що велись від 27. І. 1919. то є від захоплення Белза польськими частинами групи „Буг", до 14. V. 1919. т. є до першого відвороту У. Г. А. з З. О. У. Н. Р.

Найбільше завзяті бої тут ішли в лютні. На тому місці не будемо переповідати їх з подробицями, бо це певно зроблять безпосередні їх учасники. Тут лише подаємо фрагменти з тих боїв, в яких згинули ті, що своєю кровю освятили історичне побоєвище старого, княжого города Белза.

I.

Перший, що згинув в боях за Белз, це комендант міліції і громадський комісар села Будинина, коло Белза — віст. Корнило Салагуб (ур. 1. X. 1882 в Будинині). Цей заслужений селянин-організатор культурно-освітнього життя свого родинного села Будинина, після листопадового перевороту 1918. стає на службу рідній справі. Організує у своєму селі міліцію, стає її комендантом та як добрий і розумний господар, обіймає становище громадського комісара. Та не довго було йому призначене тішитися успіхами своєї муравлиної праці.

27 січня 1919. польські частини „групи Буг" по захопленню Угнова, почали наступати на Белз. Одна ворожа кольона — здається, кінноти — посувалася дорогою Корчмин—Махнівок—Ворохта—Тушків—Белз. Рухи цеї кольони запримітила міліція в Будинині, що лежить 3—4 км. на горбі, який тягнеться на північ від цеї дороги. Віст. Салагуб рішив зі своїм відділом міліції — і — здається з одною або двома четами стрільців, що тоді були в Будинині, ворога здержати в дальшому наступі на Белз. Тому міліція виступила на західний край села. Колиж ворог запримітив цей маневр і собі вислав частину в сторону села. Під селом між тим відділом, що приблизно складався з 40 людей, а обсадою Будинина вивязалася крісова пальба. Під напором сильного і добре узброєного ворога обсада Будинина мусіла залишити село.

Та в тім бою згинув прошитий ворожою кулею віст. К. Салагуб. Його односельчани поховали його на місцевім цвинтарі, де при нагоді кожного свого народного свята згадують свого заслуженого провідника.

II.

Дня 8. лютня 1919., в 6-ій годині рано мав відбутися загальний наступ наших частин на Белз. Плян наступу був так продуманий, що бої мали розпочатися наступом наших частин з північного сходу, від села Перемислова, Цеблова і Безуїва. Цей напрям наступу був тому вибраний ,бо з того боку терен давав найвигідніший і найлекший доступ до Белза. Початок наступу заповідала ракета на Заболоттю. Частини, що тут наступали, мали за завдання стягнути на себе головні сили ворога і таким чином головним нашим силам дати змогу без втрат підступити під місто з півдня, від села Прусинова, де доступ був дуже тяжкий, тому що тут розтягається рівнина аж під сам Прусинів.

Тому одначе, що знак до наступу дали скорше, — одні частини почали наступати в годині означе-

Гріб заст. **Корнила Салагуба**, коменданта мілиції і сільського комісаря в родиннім селі Будинині коло Белза. Поляг 27. І. 1919. в Будинині і тут похоронений.

ній в приказі. Зате четар Лах зі своєю сотнею почав наступ безпосередно по появі ракети вздовж дороги Перемислів—Заболоття—Белз. Наслідком цеї неточности ворог сотню чет. Лаха підпустив на віддаль яких 150—200 м. від перших хат передмістя Заболоття східного і засипав її сильним скорострільним вогнем. Тоді праве крило сотні було вже між хатами Заболоття — коло церкви св. Степана, а ліве — захопило залізничий двірець. Але заки наспіла допомога, сотня понесла великі втрати і наслідком цього мусіла відступати. Зима була тоді люта. Богато стрільців, лежачи на снігу сильно відморозило пальці і то цілі руки і ноги.

Так почався відступ на північно-східнім відтинку.

При дорозі Белз—Перемислів, за залізничим шляхом є могила 22 стрільців, що згинули в тім бою*).

Четар У. Г. А. **Шимків Григорій** ур. 1896 р. у Вербіжи коло Белза (пов. Сокаль). Гімназію розпочав у Белзі, а покінчив (від 3. кл.) в Сокалі. В 1915 р. пішов до австрійської армії, де дослужився степеня хорунжого.

Після листопадового перевороту в 1918 р. вертає зі своєї частини з Придніпрянщини домів. В Камінці Струміловій призначено його — вже як четара-коменданта сотні, що з нею відійшов на фронт під Львів, до групи от. Долуда. Дня 3. травня 1919 р., в селі Миклашеві (під Львовом) гине прошитий ворожою кулею, де Його похоронено.

Тоді згинув теж хор. Олекса Мацькевич (ур. 30. III. 1901. в Будинині, коло Белза). Він походив зі селянської родини з Будинина. По другім курсі учительського семинара, у 1914 році вступив до

*) Гляди: „Літопис Червоної Калини" ч. 2. з 1932 року, стаття: С. Г. „Свідки слави недавнього минулого в Белзі".

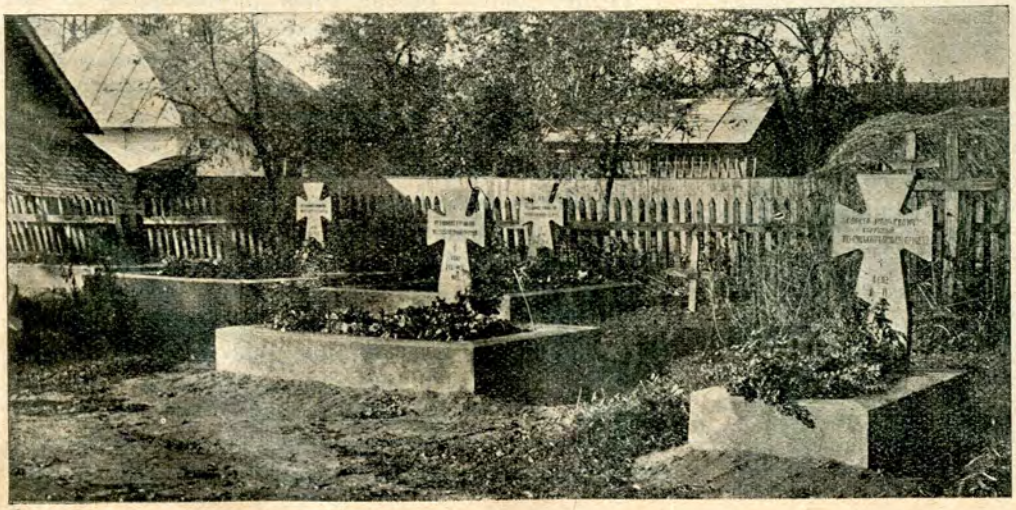

Могили 78 старшин, підстаршин і стрільців У. Г. А., що полягли в боях за Белз, в лютні 1919 р. — похоронених на міськім цвинтарі в Белзі. — Могили оправлено в липні 1935 р., а їх посвячення відбулося 20. X. 1935. при співучасти 9 священиків та кілька-тисячної маси громадян Белзчини. — В першім гробі справа похоронений хор. Мацькевич О.

Українських Січових Стрільців. При У. С. С. служив до 1916 р., доки не захорів і не вернув домів. Тут завдяки заходам сокальського старости-українця Гужковського дістався на службу до залізниці. Та прийшов розвал Росії, а на її звалищах почала творитися Українська Держава.

1918 р. — коли почалася організація Української Армії, він покидає службу при залізниці і вступає в ряди рідного війська. Листопадовий переворот в Галичині — застав його на Придніпрянській Україні. При кінці січня 1919. О. Мацькевич, як хорунжий — здається Січових Стрільців — приїхав до Будинина на відпустку. Але бої у вужчій його батьківщині велять йому стати в ряди У. Г. А.

Хор. О. Мацькевич згинув в першім бою, що в нім брав участь, як член У. Г. А. дня 8. лютня 1919. прошитий ворожою кулею між хатами Заболоття, передмістя Белза.

Поховано його на міському цвинтарі в Белзі з 77 невідомими старшинами, підстаршинами і стрільцями У. Г. А., що згинули в боях за Белз в лютні 1919 р.

Четар У. Г. А. **Кантор Теодор,** ур. 29. IX. 1896 р. в Себечеві пов. Сокаль (Белзчина), поляг в червні 1919 р. в т. зв. чортківській офензиві, в селі Почапах коло Золочева.

Літом 1935 року заходом і коштом Філії Товариства Охорони Воєнних Могил в Белзі їх гроби оправлено на зразок стрілецьких гробів на янівському цвинтарі у Львові.

Ще про юнацьку школу

Написав: *Микола Андрусяк.*

В поправках полк. В. Євтимовича[1]) до нарису сотника Миколи Мироновича про юнацьку школу Армії УНР[2]) читаємо між іншим таке:

В липні, по переході Школи з Винниці до Камянця, полковника Пучківського ...„захорували" — для тодішнього уряду він був занадто... військовий і замало „демократичний". На його місце призначений був отаман Микола Шаповал". Наведені відомости полковника Євтимовича про зміну начальників юнацької школи та його міркування про причини усунення полковника Пучківського спонукують мене написати до цих його рядків мале спростування.

Я опинився в юнацькій школі Армії УНР після ліквідації УГА і був юнаком від останніх днів травня до кінця листопада 1920 р.[3]). До юнацької школи прибув я у Винницю, куди її перенесено з Камянця; але вона й надалі звалась „Камянецькою Пішою Юнацькою Школою". Ця назва залишилася на печатках команди школи навіть тоді, коли сформовано кінну й гарматню сотні, отже юнацька школа перестала бути тільки пішою.

Полковник (опісля ґенерал) Микола Шаповал перебрав від полковника Пучківського провід над школою не після переходу школи з Винниці знов до Камянця, але з кінцем побуту школи в Яслі. Попри те можуть наведені рядки із статті полк. Євтимовича вмовити в читача, що полк. Пучківський був „занадто військовий", а ґен. Шаповал „демократичний".

Не думаю відмовляти ніяких прикмет полк. Пучківському, але кожний юнак може тільки згадувати його як добрягу; скільки разів відбирав він рапорт від старшини, що переводив військові вправи з відділом юнаків, усе запитував: „Чи вже відпочивали?" Після одержання заперечуючої відповіді говорив старшині: „Дайте юнакам відпочити". Юнаки привикли до того і як тільки наближався до вправляючого відділу полк. Пучківський, кожний юнак міг сподіватися перерви у вправах і в цьому пророцтві не заводився.

Ґенерал Шаповал та його помічник полковник Трутенко далеко більше були „військовими" з вигляду й духа. Попри військовий вишкіл старався ґен. Шаповал піднести у юнаків їхній рівень національно-політичного світогляду. В часі побуту юнацької школи в Станиславові виголосив він кілька викладів на тему українського державного будівництва. В них підчеркнув він між іншим неможливість збудування української держави без співучасти галичан, які є нацією — говорив він — скристалізованою в західньо-европейському значінні та мають кадри національно-свідомої інтеліґенції. Тому — на його думку — хибною є політика того українського уряду, що зрікається навіть хвилево Галичини. „Ми можемо — говорив ґен. Шаповал — зректися на якийсь час Волині, Чернигівщини і це нам не перешкодить у будуванні української держави, але без Галичини ми української

---

[1]) До історії камянецької спільної юнацької школи, ЛЧК, Р. VIII, 1936, ч. 4, с. 4—6.

[2]) Спільна військова юнацька школа, ЛЧК, Р. VIII, 1936, ч. 2, с. 3—5.

[3]) Пор. „В Юнацькій школі", ЛЧК. Р. III. 1931, ч. 10, с. 18—20 та „Останній відступ", ЛЧК, Р. II, 1930, ч. 12, с. 7—8.

держави не збудуємо". Так говорив ґен. Шаповал у часі, коли деякі придніпрянські діячі не ставились прихильно до галичан з приводу трагічного розриву між У. Г. А. і придніпрянською армією в листопаді 1919 р. Тим виказав ґен. Шаповал кращий політичний орієнтаційний змисл від тих наших політиків, що не доцінювали важливої ролі Галичини в українському державному будівництві.

Сміло можна твердити, що ґен. Шаповал, відомий також як український громадський діяч (правда, в громадському житті стояв він в тіні свого брата Микити), більше надавався на команданта юнацької школи, ніж полковник Пучківський. Ще перед російською революцією 1917 р. Микола Шаповал працював над національним освідомленням своїх земляків — полонених російської армії в таборі Раштат у Німеччині, а в 1918 р. був командантом 1-го полку „Синьожупанників".

В Іваничах

Написав б. булавний У. Г. А. *Семен Гоманюк.*

I.

Було то в зимі 1919. року. На фронті стояли проти себе, два противники. Всіх, хто був здібний, покликали під зброю. Молодші були на фронті, а старші повнили службу міліції по селах і містах. Не минула черга і наймолодших. Сокальська V. бригада оголошує у своїм повіті, в половині лютого побір новобранців, 18 і 19-цять літніх хлопців, тільки української народности. Всіх здібних до військової служби зараз задержано і створено одну сотню.

Сотенним командантом був четар Хмара. Четовими інструкторами були колишні підстаршини австр. армії. Сотня спочатку стояла в учительській семінарії, при вул. Тартаківській, а опісля у виділовій школі. Сотня найбільше вправляла за містом на оболоню. Настрій стрільців був бадьорий. Ішли на вправи та із вправ, завжди із співом.

В місяці березні, на приказ бриґад. команди сотня відходить на залізничий двірець у Сокалі, там вагонується і відїздить до Радехова. Розміщується в місті в одній школі. В Радехові сотню поділили на три частини і надали назву куріня. Курінним команд. був поручник Яворський. Сотенними командантами були бунчужні Чорний, Мудрий і Марцишин. Як каже пословиця: наука не йде в ліс. Курінь хоч по недовгім вишколі, так вправно робив вправи крісами, якби не новобранці, а справжні старі вояки.

Курінна команда стояла в дворі за містом. Переходили дні за днями, на дворі теплішало, зближалась весна. Курінь зі школи вибирається до бараків, котрі були за містом. Стрільці ходили на вправи і дальше від міста, та робили службу в місті. Минула зима, настала вже весна. Прийшли Великодні Свята. Перший день Свят стрільці святкували в Радехові. Українці міста Радехова не забули за своїх молодих вояків, придбали дещо і для них. При роздаванню обіду сотням, роздавали і паску, яку зложило місто. В стрільців вдоволення і веселість на лицях. Всі вони як наймолодші вояки Української Галицької Армії, святкували перший Великдень.

Олекса Шевчук уродився в 1882 р. в Улявівку, пов. Сокаль. Гімназію кінчив у Львові і тут записався на правничий факультет. Після активних виступів українського студентства на львівському університеті у звязку з домаганням Українського Університету — студіював медицину в Празі, Відні і Берліні.

Підчас світової війни служив в австрійській армії.

Після листопадового перевороту, коли в половині листопада 1918 р. почав організуватися в Белзі „Запасний кіш, О. Шевчук обняв обовязки лікаря в шпиталі, зорганізованім при Коші. Підчас перегляду мужчин в Белзі обовязаних до військової служби— входив у склад комісії, де входив ще представник Українського Комісаріяту в Белзі і один зі старшин Коша.

Перегляд відбувався в домі польського „Сокола" в грудні 1918 р. або в січні 1919 р.

Що з ним опісля сталося, нині ніхто не може сказати.

Другий день Свят приказ: курінь покидає місто Радехів і пішки відходить до Сокаля. Подорозі ночує в селі Корчині, а відтак рано відходить дальше через Кристинопіль до Сокаля. Розмістився там в учительській семінарії. Спочив кілька днів. Одного дня на приказ команданта бригади, цілий курінь стає перед будинком гімназії, де містилась команда бригади. Тут приходить ще раз поділ. Курінь вже вишколений. Стрілець здібний до фронту. Одних брали до вишколу скорострілів, других приділювали до сотень на фронт. А з тих, що залишилися, зроблено одну сотню. Стан сотні числив 160. багнетів. Сотня дістала назву 13-та. Сотенним командантом приділено поручника Манька. Четовими командантами були бунчужний Мудрий, стар. десятник Криштоф, Гавалко і Романюк. Роєвими командантами були вже з поміж новобранців стар. стр. як: Карпюк, Саламанчук, Сенчина і інші. Сотня була якби резервова.

Недовго прийшлося ждати на приказ, бо зараз за кілька днів відходимо на залізничий двірець в Сокалі і відїздимо потягом під Львів. Переїздили через Сапіжанку і дальше. На одній стації висідаємо. їхати дальше годі. Йдемо пішки. Приходимо до села Підліски Малі. Розмістились по хатах. Тут фронт. Змінюємо застави. На дворі день і ніч безустанний дощ, болото. Перед нами, на недалеку віддаль противник. Рідка крісова перестрілка вартових, часом відізветься ворожий або наш скорострїл. Деколи гармати.

По недовгім побуті під Львовом, нас змінили У. С. С. Сотня відходить до залізничої стації і відїздить до Кристинополя. По кількаденнім побуті в Кристинополї, відходимо пішки до Сокаля. Розміщуємося на Забужу. Недовго прийшлось ждати на приказ, відходимо на залізн. двірець в Сокалі, вагонуємось і відїздимо до Іванич.

II.

При залізничій лінії Сокаль — Володимир Волин. недалеко давного австрійсько-російського кордону в віддалі 14. км. по залізничій лінії, від ріки Бута по волинськім боці розложилось село Іваничі. (Нині село виглядає інакше як тоді, добудувалося, а особливо в полудневій частині, біля стації). Село розділене на дві частині, полудневу і північну а ділить його широка левада. Була вже весна. В повнім розквіті сади, а здовж них понад леваду тяглись старі воєнні окопи. Ми змінивши 3-тю сотню, розійшлись по її кватирах. Сотня 3-та відїхала потягом до Сокаля. Переходили дні за днями. Змінювались застави, котрі стояли день і ніч, по краях полудневої частини села. Кождого дня ходили стрільці на стежу на сусідні села. Інші в вільний час поправляли окопи, щоби вразі потреби було де скритись від куль противника.

В першій половині травня, на цілім фронті противник, скріплений свіжими силами армії Галера, почав офензиву. Почались завзяті бої на цілім фронті. Боролись завзято наші українські частини. Нелегко прийшлось противникові відкинути їх взад. Забагрилась людською кровю, зелена молода весняна трава. Та неодна виросла свіжа могила, а на ній білий березовий хрест з написом: „Тут спочили за Волю України". По впертих боях, наші частини змушені були відступити. Противник пішов вперед.

Одного травневого ранку коло години 4-ої, наші застави в Іваничах запримітили кількох їздців. Була це стежа Галерців. Наші запримітивши їх, дали негайно знати команді сотні. Сотенний дає приказ, щоби ціла сотня негайно заняла свої становища в окопах. В сотні алярм. За кілька хвилин всі чети на своїх місцях. При сотні було 4. скорострїли. Командантом при скорострілах був бунчужний Водонос. Все готове до бою.

Година 6-та рано, вже видно піхоту противника. Підходили до Іванич з західньої сторони. Йшли кольонами, їх багато. Зближались чимраз ближче. На віддаль яких 1.500 кроків. На приказ команданта заторохкотіли наші скорострїли. Заметушились і в тій хвилині зачали розсипатися в розстрільну. За недовгий час показались піші стежі з північ. частини села Іванич. Недалека віддаль від наших окопів, тільки через леваду до 500 кроків. Нам було видно, що їх поміж будинками багато. Приказ: ціла сотня почати огонь. Заторохкотіли скорострїли і кріси, з обох сторін. Наші стрільці хоча новобранці, а не дуже були

II. Запасна сотня в Дрогобичі.

тим першим більшим боєм перестрашені, декотрі ще й жартували.

Сотенний телєфон містився в будинку стації. При телєфоні був ст. десят. Братківський. Телєфонічно повідомлено команду бригади в Сокалі про нашу ситуацію. Підмоги нам не обіцяли, видно, що не було. Всі сотні були в бою. Година минає за годиною, бій в повнім розгарі. Противник бє з гармат гранатами. Але на наше щастя, падали вони поза наші окопи і там рвали землю. Бій завзятий з обох сторін. До команданта сотні, з лівого нашого крила від бунчужного Мудрого поміж хатами прибіг стрілець з вісткою, що ліве крило загрожене. Противник намагається його окружити своїм правим крилом. Піхота посувається чимраз до права. Сотенний дає приказ, щоби ліве крило сотні в порядку відступало взад враз зі скорострілами, котрі там є і щоби заняти відповідне становище до оборони. Праве крило мало обстрілювати сильним огнем противника, щоби уможливити відворот лівого крила.

Приказ виконаний. Коло години 11-тої перед полуднем, противник пішов до наступу. Сотня відстрілювалась до останку, а щоби не бути окруженими і не попасти в полон, по завзятім бою покидає село Іваничі і відступає на схід. Ми були окружені з трьох сторін піхотою Галєрців, багато чисельнішою від нас. Відступ наш був дуже а дуже трудний, але пляновий і без паніки. Не були це вже стрільці новобранці. У цім бою, були це вже справжні старі вояки.

Перед нами в сторону, куди ми мусіли відступати, простягся залізничий насип, його треба було перейти впоперек. Дальше здовж насипу по другій стороні тяглась трясовична сіножать з водою, широка до 500 кроків. Дальше було поле і ляхівський ліс. Противник наступає майже на пяти. Обстрілює нас скорострільним і крісовим вогнем. Переходимо залізничий насип і кидаємося в багно.

Не був це відступ збитої маси стрільців, а була довга розстрільна здовж того трясавичного багна. Піхота противника добігає з криком до залізничого насипу. Дальше в багно не йде, тільки розложившись здовж насипу нас сильно обстрілює. Кулі падали поміж нас, як грубий дощ по воді. Нашим скорострілам з лівого крила вдалося скорше перейти багно. Вийшовши на поле, вони почали обстрілювати противника.

Сотня перемучена такою переправою, серед граду куль противника, з великим зусиллям, але щасливо переходить трясавичне багно.

Вже поле, під ногами твердий грунт. Вже лекше віддихають стрілецькі молоді груди. Їх відсвіжує легкий подув весняного вітру з близького ліса. Були в нас втрати, були убиті, були ранені, але більшість легко ранені, найбільше було ранених у багні.

Серед таких обставин, серед яких знаходилась сотня, були це страти незначні. Ми уратовані.

Писано в Ульвівку 10. квітня 1936 р.

Житомирська юнацька школа

Формування; наука; бої; перший випуск української старшини.

Сторінки з недрукованого щоденника.

Написав *Всеволод Петрів*, ґенштабу, ґенеральний хорунжий.

(Продовження).

II.

У дорозі.

За два дні маленька ґрупка з трьох мужів у сірих солдатських шинелях й папахах, озброєних карабінами, а один й шаблею в сріблі та одна маленька жінка, теж у шинелі поверх жіночого одягу й з пістолею за поясом, всі з тлумками за плечима, підходили до Київського двірця.

На груди у того, що з шаблею у сріблі, гаманець з 300 тис. карбованців ріжними банкнотами, а в папці на мапу наказ зі всіма підписами та печатками про призначення для формування спільно-юнацької школи, — начальником школи: — полковника ґенштабу, господарем полковника — військового інтенданта, й значковим сотника.

Перший потяг, що йде на захід, випадково йде по шляху Козятин—Бердичів, звідки можна і на Волинь і на Поділля.

Ґуртком сідаємо у переділі, між розброєними німцями, вояками колишньої могутньої армії і якимись людьми у сірих шинелях, австрійських однострояхх та цивільних одягах, що їдуть теж на захід, — чого?

Торохкотить потяг з дуже втомленим паротягом і повільно втікають взад хати підкиївських сіл, за які нещодавно був бій. За ними широкі лани, присипані снігом з чорніючими перелісками.

Переганяє потяг якусь кольону, що довгою багатокільометровою гадюкою тягнеться старим житомирським шляхом на захід. У далекогляд бачу островерхі шапки, над якими сторчать рушниці, між пішаками йдуть гармати, видко ґрупи верхівців. — Німці. Ці, якісь відважні частини, хочуть дійти до дому зі зброєю. — Чи дійдуть? Шлях лежить для них через розбурхане море українського повстання, а далі ще Польща, де Біг-зна що робиться. Мабуть дійдуть, — Гордієнківці дійшли ж.

За деякий час бачимо коло залізниці відділ зо 50 верхівців у ріжноманітних шапках з червоними денцями, це наші, — вчорашні повстанці, а нині знову українська правильна армія, яка тількищо твориться.

Козятин. Роздоріжжа, на якому мусимо вирішити, як Ілля Муромець, куди їхати, але немає ані напису на придорожньому камені, ані ніяких відомостей, що діється у Винниці чи Житомирі.

Куди ж їхати? Обираю Житомир, бо це порівню-

Старшинський однострій Спільної Юнацької Школи.

ючи стратегічний затишок, до якого пізніше дійде якась евентуальна військова хуртовина, тож буде більше часу для вивчення тих майбутніх юнаків й підготовки з них майбутніх старшин для тої майбутньої армії, що, вірилося, створиться.

Бердичів. Виступаємо з потягу, що йде на Рівне й питаємо про те, що робиться в Житомирі.

Військовий комендант стації каже, що перед вечером виїхали до Житомира, де є „большевицьке повстання", два ешалони відділу „Отамана Палієнка" і з того часу немає ніякого звязку з Житомиром.

Я показав свій наказ про формування й, після переговорів, дістав дозвіл зі всім моїм „кадром" їхати на тому паротязі з двома плятформами та кулеметом, що їде на розвідку до Житомира.

Розхитаний, старої системи паротяг, плятформи, обкидані мішками з піском, кулемет й зо 30 озброєних, між якими й мій кадр.

Проїздимо знайомі місця, де рік тому боровся безнадійно на життя й смерть Запоріжський загін, нині вже Запоріжський корпус, а в ньому й Гордієнківці, тоді жменька, нині вже полк з традицією; Кодня, Скоморохи, й у вечірніх сутінках, звільнюючи хід, приготовивши зброю й виставивши над паротягом жовто-блакитний прапорець підїздимо до Житомира.

Ніхто по нас не стріляє, на стації рух, ходять хлопці зі шликами — свої.

Виступаємо й машируємо до міста, яке далеко від двірця. Що 10 хвилин спиняє нас якась патруля „Палієнківців", що вертають з міста й лише суто гайдамацький вигляд команданта „кадру", його поведінка, озброєння й „отаманська постава" роблять те, що все ж, хоч і в цілковитій темряві доходимо до готелю у центрі міста, де орудує „особливий комендант" хорунжий Возьний (нині вже мертвий). У місті мов вимерло, лише денеде впаде стріл.

Дістаємо помешкання, дві кімнати в готелю напроти й відкритий лист від команданта на реквізицію помешкань для школи, на право давати оголошення в часописах й плякатах й діставати необхідне майно зі складів у районі „Житомирської комендантури".

Так на місці. — Завтра починаємо.

III.

Пошукування помешкання та перший юнак.

Дві кімнати у далекому закутку готелю ділимо на: „господарську частину", це полк. Фрост з дружиною, й „канцелярію", це я й сотник Трутенко. Вивішуємо на дверях кімнат намальовані на клаптиках паперу таблиці, і ще одну при вході до готелю з вказівками як відшукати „Штаб Житомирської спільної юнацької школи". Цю назву спільно-юнацька, приняла комісія „По утворенню постійних воєнних шкіл та академій України" для такого типу шкіл, де перші кляси піші, а у вищих додають спеціяльні кляси — кінну, кулеметну й евентуально гарматню.

Закінчивши це, з бідою відшукуємо випадково паливо. Давно не палені грубки курять і ми цілу ніч дріжимо під тонкими ковдрами й нашими шинелями.

Скоро світ „господарська частина" напуває всіх чаєм (цукор та хліб у кожного свій) й цілий кадр йде до державного банку, скласти на конто школи гроші. У „штабі" лишається „начальниця канцелярії" п. Фростова.

У відділі Держбанку відразу непорозуміння: — Школа не зареєстрована, не має ані печатки, ані нічого, так що доводиться скласти гроші як приватні начальника школи, доки не прийде роспорядження центральних установ. Біда, але що робити, — формальність з грошима є річчю неминучою, навіть у вирі революції.

Закінчивши це, розходимося: господарська частина йде розшукувати й оглядати склади та інтендантські установи, а начальник школи з адютантом, закинувши рушниці на плече, йде шукати й оглядати помешкання.

По місті все ще пострілюють після тієї бучі, що її вчинили формування гетьманського команданта Арно й повставші в межичасі большевицькі групи,

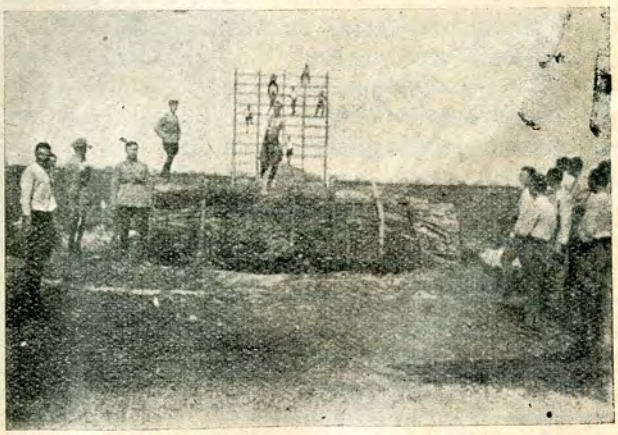

Гімнастичні вправи юнаків у Станиславові.

з якими билися відділи отамана Палієнка. На тому найгірше вийшло спокійне населення, головно жидівське, яке пограбовано.

Перше можливе помешкання, це касарні на „Врангелівці", далеко за містом, до яких треба йти з 4 кільометри довгою Вільською вулицею, а потім битим шляхом, повз який розкидані групи будинків, садки, а на кінці кладовища.

Не пройшли й двох кільометрів, як з групи будинків вліво від шляху почулися крики й стріли; вибігли жінки, якісь люди, з того натовпу стрільнули й кулі свиснули попри нас. Рішуче переходимо в „протинаступ" й якась банда в 4—5 люда втікає переслідувана нами й осміленими мешканцями, яких ці невідомі бандити тероризували, вимагаючи грошей.

Далі, вже без пригод, дійшли ми до касарні, але лише на те, щоби переконатися, що йшли даремно, бо в частині касарень розміщено козаків частин 1-го Волинського корпусу, який формувався, а решта була така зруйнована, що годі було й думати про те, щоб все те швидко направити. Єдина користь з походу: довідалися, де штаб 1-го корпусу, що на чолі його ген. Дядуша, що перейшов до Директорії, що в корпусі дуже мало люду й порядку й що формування не посувається.

Вертаємося до свого готелю без пригод, зустрівши по дорозі стежу „комендантської сотні", сформованої з повстанців, що вилегітимувала нас, бо ми були озброєні, а розїзд мав ліквідувати банди й збірати відсталих з відділу от. Палієнка, що мав незабаром відїхати на Коростень, де теж скидалося на большевицьке повстання.

У готелі застаємо вже нашу „господарську частину". Повідомлює нас, що вже знайшов декілька складів з одягом й іншим майном, що вже зареквірував пишучу машинку, яка належала до штабу Арно й була в приватних руках, та що годі сподіватися знайти помешкання у вязниці, де стояли колись чеські легіонери, бо там богато арештованих й тифозні хорі.

„Завідуюча канцелярією" зголошує, що у неї був „перший юнак", який має в обід знову зявитися. І дійсно приходить незабаром моряк років 28, кремезний дядько, що каже, що був у Чорноморській фльоті командором (начальником одної важкої гармати), потім у Чорноморському куріні при Центральній Раді, потім у повстанцях. Сам родом з Левкова, зпід самого Житомира, прийшов, щоб вступити до регулярної революційної Української Армії й прочитавши нашу таблицю, зявляється.

Вигляд солідний та українське минуле добре. Командор мусить бути не лише письменний, але й знати математику, є то підстаршина, тому прошу принести документи, якщо має та зясовую умови приняття, а на запит, чи можуть вступати сільські хлопці, відповідаю потакуючо, вказуючи, що мінімальна освіта 4-х клясова.

Знову йдемо всі в трьох, цілим кадром, до штабу 1-го корпусу, — знову на інший кінець міста й там довідуємося про невідрадну справу з помешканнями, бо всі державні будинки дуже знищені, а то Гетьманцями й їх російськими формуваннями в останні дні їх влади й німцями під час боїв з військами Директорії.

Ну що-ж шукатимем не касарень, а інших приміщень.

Роспитали у людей й довідалися, що є в місті дві нечинні установи: Духовне училище й Духовна семінарія, в обидвох були інтернати й кляси. Так завтра на них.

Духовне училище у середині міста предбачливо заняло себе якимсь архівом, на винесення якого нема ні часу ні засобів, бо там тони всіляких книг та паперів колишнього південно західнього фронту й ще когось, а за вільні помешкання, яких школі все одно за мало, просять молять всіма мовами, переважно ж українською, весь професорський склад й комендантура заступається, бо „хороші люди й своїх чимало"!

Семінарія. — „Отець сматрітєль", аж руками сплеснув:

— Что Ви міластіві, Бог с Вамі; дєті (добрі „дєті" з вусами) с'єдуться учітся, а Ви ім помещеніє отбіраєте? Нікак нелзя, Бог прежде всего, а ето Дууховная семінарія.

— Почекайте Пан отче, а за царські часи тут юнкери стояли?

— Стоялі, а ето другоє дело, тогда вайна била.

— Й тепер війна Пан-отче.

— Не война а безпорядок, разделеніє. Падумайтє, от Сібірі халоднай до Криму гарячаго, Русь святая й так поделіться!

— Ну це від Бога Пан Отче, а Вам до того зась; показуйте помешкання.

— Нє магу без професорскаво савєщанія.

— Сами подивимось — гірше буде, бо тут уж не „Русь святая" а Україна, а ось Вам дозвіл з печатками, щоби показали.

Печаток налякалися й „кадр" оглядає помешкання. Дуже підходить. Інтернати вже з готовими ліжками, кляси, їдальні, щоправда все дуже брудновато, але з цім ми раду дамо, — у в одному крилі відокремлено шпиталь для ранених, ще зі світової війни, — це нам не шкодить, а ще допомога, бо на чолі жінка лікар, українка й охоче згоджується допомагати школі як лікар, що більше обіцяє познайомити нас з українцями професорського складу місцевих шкіл, що можуть стати в пригоді.

Поки балакаємо у шпиталі, збігав Фрост до „отця економа" й вернувсь у захопленню, каже: „той з нами, помагатиме, каже, що деякий відсоток професорського складу буде за нами, а решта налякана.

— Так Пан-Отче, підходить нам, завтра дістанете ордер на віддачу нам помешкання під школу.

— Нє магу прінять без согласія савєщанія.

— Це Ваша справа, завтра в 10 год. рано я буду тут. Прошу скликати „совєщаніє", повідоміть пана Ректора, інакше займу помешкання без „совєщанія". Реквізиція помешкання платна: з Воєнного відомства до Духовного переведуть гроші. Так до побачення.

Нарешті на третій день по приїзді будемо мати забезпечене помешкання й можемо розпочати справу.

Йду на телеграф, щоби дістати затвердження про свої заходи, щоби повідомити, що я існую та працюю, але прямий дріт з Києвом, що був за час війни, ще не встановлено, „Юз“ не працює, тому шлю лишень телеграму, не знаючи, чи дійде.

IV.

Влаштування школи й зібрання кадрів.

Коло 9. ранком прибув до нас наш „перший юнак“ й привіз із собою ще 4-х сільських хлопців з Левкова, років по 19—20, всі з 4-клясовою освітою.

Швиденько переодягли їх у військовий однострій й вже з цим поповненням прийшли до семінарії.

Професорський склад був у зборі й ректор спробував було протестувати, хоч дуже нерішуче, взагалі настрій збору був якийсь неясний, відчувалося, що одні одних бояться, що, по стільки вже змінах влади, не вірять вже у тривкість цієї останньої. Довелося зазначити зібранню, що ми їх ставимо власне перед доконаний факт і що вони за це ніяк відповідати не можуть й не будуть; довелося просто підсказати резолюцію про те, що „професорська рада примушена взяти до відома категоричну заяву Начальника Юнацької школи й наказ особливого коменданта про реквізицію помешкання Семінарії для потреб школи на час до підшукання іншого помешкання“. За цею резолюцією голосували усі, навіть „атєц сматрітєль“. Що правда голосувалося у присутности всього „кадра“, тоб-то під моральною пресією.

У полудне на третій день по формуванню вже осіли „у себе“: наш господар на помешканню „отця економа“, начальник школи у „кабінеті ректора“, що був поруч із „професорською“ або „залою совещаній“, адютант у „отця смотрітеля“, а пятеро юнаків у величезних помешканнях інтернатів, взявши їх під свій догляд й охорону.

Того же дня подали ми до місцевого часопису таке оголошення:

Формується з наказу Уряду Високої Директорії

„Юнацька Школа в Житомирі

для підготовки старшин для регулярної української армії.

Закликаються до служби у виховательський кадровий склад старшини, що не мають іншого приділення; о б о в ' я з к о в і: воєнні кваліфікації, українське громадянство, бойовий стаж.

Закликаються у професорський склад, на державну службу, для викладів по ріжних галузях воєнних й загальних знань особи військові та цивільні з належними кваліфікаціями.

Повідомлюється, що ті купці, що бажали би взяти на себе поставки для школи, мають зголоситися до Господаря школи Воєнного Інтенданта Полковника Фроста. Штаб Школи — Духовна семінарія, урядує від — до.

Начальник Школи Генерального штабу

Полковник

адютант Сотник“.

Не буду тут виписувати заміток про те, як приходили всі ті, яких принято до кадрового складу школи, але подам лише тих типових, щоби зясувати, з чого довелося зліплювати той організм, що потім пережив усе, й Любарську катастрофу й частинну інтернацію й ще в останній інтернації армії в таборі Каліш зумів продовжувати працю; цей організм, і в руках ріжних „отаманів й отаманчиків“ залишився організмом, і в неімовірно тяжких умовинах походів та боїв зумів виховати перший випуск старшин; він єдиний зроблений був на своїй власній території, і доказав, що можливо підготовити відповідних старшин з українських сільських мас, таких старшин, що були на 100% свої, українські.

Першим на другий день після виходу оголошення був у Школі поручник Якимчук, молодий ще старшина російської армії з старшин військового часу, що був чинний по українізації військових частин на фронті, добровольцем за Центральної Ради, за Гетьмана поза службою, учасник повстання, рекомендації з боку українських відомих у Житомирі чинників, до яких я звертався з запитанням про кожного старшину, що зголосився, мав найкращі. Явився на працю, не ставлячи ніяких запитів, крім одним з тих, на яких спиралась команда Школи чаючими, працював відразу „повною парою“ й був одним з тих, на яких спиралась команди Школи в своїх українських потягненнях. Можна тут з приємністю ствердити, що таких старшин, що зявилися протягом першого тижня формування, було у Школі декілька, були то все молодші старшини, але своїми українськими переконаннями, мовою та поведінкою вони полекшували створення справді української школи й вели за собою інших, старших кваліфікованих старшин.

Повільно, протягом 10—12 днів по виході оголошення про формування зявлялися інші старшини, очевидячки після певного поінформування про те, що собою школа буде уявляти, від тих інших, що вже у склад школи вступили. Між ними були такі типові люди: Сотник Кудинов (вже помер) зявивсь у військовому одязі, без відзнак, але відразу видко було муштрову людину; на запити відповідав по російськи, заявляючи, що по українськи не вміє й не знає, зате навчиться, коли буде треба. Народився на Україні, син „офіцера“, внук „офіцера“, кваліфікації — кулеметчик, що закінчив Оранієнбавмську школу й має бойовий кулеметний стаж. Відразу питає: „як з українською кулеметною термінольогією?“ що маю відповісти? відповідаю: „будемо з Вами творити“.

За Центральної Ради „держався ще на фронті“, за Гетьмана не служив, бо не хотів мати нічого спільного з німцями, тепер приголосився до школи, бо бачить, що на чолі школи висококваліфіковані військовики, сподівається, що буде тут порядок й „нормальная служба“, яку він любить, а ненавидить безпорядку й всіх його носящих, большевиків, „такіх командіров“, які були за Гетьмана, що „самі не знают, что хатят“. Рекомендації місцевих громадян — „Біг зна що за один, родина порядна, батько генерал у димісії, проти українців не виступав, ані взагалі ніде“. (Далі буде).

Наступ на Винницю в квітні 1920 р.

Написав *Іван Байдак*, б. хор. С. С.

Любарська катастрофа заскочила мене в м. Староконстантинові, де стояв кіш С. С. В міській лічниці, де лежав я на пятнистий тиф, військових, крім мене одного, не було нікого. Дві неділі, ніхто до мене не навідувався, через це я й не знав, що діється на фронті. А на фронті в той час, діялося не добре. Ціла армія УНР здесяткована тифом, без доповнень, без жадних боєвих резерв, не могла видержати напору сильнішого ворога Денікіна з одної, а большевиків з другої сторони. Фронт в той час корчився в смертельних судорогах.

Одного дня ранком приходять до мене, до лічниці мої найближчі друзі (тоді мене пустила вже горячка), щоб зі мною попращатися. Від них довідуюся, що корпус СС з нинішним днем ліквідується, уряд і армія відходять до Польщі, фронт армії УНР з нинішним днем не істнує, а зате група під командуванням ген. Омеляновича Павленка переходить, через ворожий фронт в партизанку — в запілля ворога. До Польщі відходять тільки здорові, жадних обозів, тим самим і хорих не забирають. Побажавши мені скорого видужання, та потішивши мене, що не остаюсь я сам, бо тисячі стрільців та сотки старшин залишаються теж хорі, товариші по зброї, попращалися і вийшли. Заперлися двері, вони зникли, тільки цокання обцасів і брязк зброї, що відбивався по широкому коридорі, долітав до моїх вух, а далі і то зникло.

Стало тихо, тяжко і боляче... Перед очима перебігає фільмою час від 1917. р. до нині... Скільки трудів, скільки зусиль та змагань, скільки жертв і крови... і всьому кінець... який страшний кінець. Щось здавило в горлі...

Пізно у вечорі збудила мене страшна канонада. Від сестер-жалібниць, що в той час увійшли, довідуюся, що денікінські броне-потяги обстрілюють стацію... ще трохи із міста затарахкотіли скорострільці, а потім знову тишина. Була тоді в місті, як я пізніше довідався, якась боєва частина Чорних Запорожців. Вони то віддали останні стріли до ворога і відступили.

Знаючи добре, якою пімстою палали денікінці до СС., попросив я сестру жалібницю, щоб у себе переховувала мій револьвер і документи та щоб не зрадила, що я СС. Хоч документи можна було знищити, але серце моє віщувало, що вони залишаться мені найдорожчою памяткою з визвольних змагань аж до нині.

На другий день рано, на коридорі лічниці збільшений рух-гармідер. Чую брязк зброї і острог... не трудно догадатися, хто це. За хвилю просто дверей моєї кімнати чую голос: „Военних Петлюровцев у вас нет“? „Нема“ відповідає сестра-жалібниця, тільки один старшина, Галічанін... Отворилися двері і на порозі стало двох старшин-денікінців. „Здравствуй, калєга“! Не відзиваюся. Підходять до ліжка. „Виздаравлюй, виздаравлюй калєга, будем вместе большевіков біть“. „Наші союзнікі“, пояснив один з них сестрі... Поздоровили і вийшли.

Пройшло кілька днів, я вийшов з лічниці і зголосився у галицькій команді міста. З того дня началась моя служба у Галицькій Армії. Дня 4-го грудня 1919. року (по ст. ст.) дістаю приказ вибратися з міста і зголоситися в штабі другого Гал. Корпусу, який стояв тоді у Винниці. Збираюся і їду. На стації повно старшин УГА і СС., з таким самим дорученням. Заїздить поїзд, вибираємо підходячі „теплушки“ і їдемо. В дорозі розмова на тему злуки ГА з Денікіном. Ніхто не може здобутись на рішаючу відповідь. Ніхто нічого певного не знає.

Доїзджаємо до Жмеринки. У Жмеринці великий рух... Якесь напруження та зденервування. Комендант нашого поїзду іде до команди двірця розвідатися дещо. Вертається і каже, що поїзд наш нині до Винниці не поїде. Дехто лишаєтьсу у вагонах, дехто іде до міста переночувати. За кілька день довідуємося, що на „союзнім“ фронті щось не до-

Штаб дрогобицьких старшин: 1) о. курат Манько, 2) сотник Думін, 3) пор. Бабюк, 4) чет. пор. Задурович Вол., 5) чет. Бобків, 6) чет. Михайло Левицький, 7) чет. Любомир Савойка, 8) лікар др. Михайло Терлецький.

бре. Большевики недалеко Жмеринки. Розбили добрармію і женуть її на південь... Кудиж тепер? До большевиків!.. Та як? Питаємося один другого. Так само, як до Денікіна, відповідає вже хтось зі сміхом. Але справа скоро вияснилася. Галицькі частини, які стояли тоді у Жмеринці, та мали відступати на Вапнярку, змінили фронт і вдарили на денікінців, які були і без цього крайно здеморалізовані. Вкоротці Жмеринка була очищена від денікінців.

Ждемо на большевиків, не приходять. Хтось розпустив вістку, що II. Гал. Корпус вже ввійшов в переговори з большевиками. Вістка була правдива. Зачинаємо і ми „червоніти". Першим кроком цього — формування дивізії червоних СС. Кожний з нас отримує виказку, щоб було чим виказатися перед большевиками. Радимося, як має виглядати нова печатка. Рішено, що печатка має бути з такими словами: „Дивізія Січових Стрільців". В середині в горі — тризуб а на долині зірка. А що і це ще було забагато, то замість пятикутної зроблено осьмикутну. Трошки вашим, трошки нашим...

На другий день, чи третій день влітає в Жмеринку большевицька кінnота. Не помогло нічого! Роззброювали кого і що попало. Правда, що після того „вияснилося" і декому зброю звернули, але револьвери, наплечники, чоботи то і по „виясненні" не вернулися.

Звязок з Винницею наладжено. Їдемо в розпорядження Гал. Ревкому. У Винниці настрій поганий, нервозний, як серед старшин, так і серед стрільців. Ніхто не знає на котру стати. Один другому не довіряє. З окрема на СС. дивляться нето ворожо не то недовірчиво. Дістаю призначення при військовім референті у команді міста, як старшина для доручень. Пізніше цю посаду касують, а чет. Вол. Біловуса і мене призначують до команди двірця. Ми мешкали разом на одній кватирі і на переміну робили службу на залізничім двірці. Так минув місяць лютий, березень і почався квітень. Весна того року настала скоро. З початком квітня було досить тепло. Робилося тепло і на душі, бо з її приходом сподівалися всі чогось нового. Зза кордону доходять до нас вістки, що головний от. Петлюра іде зі своєю армією на Україну. По Україні розгоряються повстання. Між большевиками щораз більше помічується поденервування та непевність...

В день 28-го квітня 1920. р. моя черга до служби. День заповідається гарний, теплий. На двірці, як звичайно, нема жадного руху, лише один, старий паровик для маневрування. Праворуч большевицький бронепотяг без паровика, який ушкоджений в бою, відійшов кудись до направи. На двірці до сонця вигріваються красноармійці-виздоровці, що ждуть на поїзд. Заходжу до телєграфічного бюра. Телєграфісти та залізничники свої люди, свідомі українці, які доносили нам найновіщі політичні вістки. „Що нового нині" питаюся на вступі. Урядовець подивився кругом себе і сказав: „Нині перехоплено шифровану телєграму зі Жмеринки до Козятина, в якій наказувано кінноті Котовського як найскорше прибути в район Жмеринки, бо галицькі частини опустили фронт та розоружують по дорозі большевиків". В тім зацокав апарат, я вибіг на двір, щоб перший поділитися тою радісною вісткою з ким небудь зі своїх. Та нажаль крім красноармійців на двірці не було нікого. Заходжу до свого бюра і беруся до роботи. Однак праця мене не береться, бо хто знає, що нині в Винниці може статися. Кличу телєфоном Козятин і питаюся, чи відходить який поїзд в сторону Винниці. „Ні". Кличу Жмеринку. Те саме. В тій хвилині двері відчинилися і на порозі станув хор. У. Г. А. (Прізвище на жаль забув). Цей старшина прийшов від команди міста. Він в тайні повідомляє мене, що нині має бути і в Винниці повстання. Повстанці є вже в с. Тюшках, 8 верств від Винниці на південь, а о год. 4. по пол. має зачатися наступ на місто. Просить мене, щоби видати амуніцію до крісів, яка була в вагонах, навантажити на вози, які прийдуть з команди міста, і зробити це так, щоб не викликати зі сторони большевиків підозріння. Обіцюю виконати все якслід і пращаюся. За хвилину надїхали вози, які заповнено амуніцією, а з верху, щоб змилити большевиків, прикриваємо революційною літературою, яка цілими купами лежала на двірці. Вози відїхали і щасливо, як пізніше довідався, прибули на місце. Ще дві години... Забираю печатки в кишеню, замикаю бюрко, одягаюся і виходжу на дворець з думкою, щоб більше не вертати. Підходить до мене машиніст від маневруючого паровика.

— Що нового?

— Нове таке кажу, що краще буде, щоб ви звідсіля забралися кудись разом зі своїм паровиком.

Цікаве, що він вже знав про назріваючі події.

— Кудиж мені забратися — питаю.

— От хочби на сімейний завод, коли не хочете тягати панцирника.

Машиніст скочив до паровика і відїхав на вказане мною місце. З двірця до цього заводу було три верстви.

Починаю нетерпеливитись, бо зближається година наступу на Винницю... Пару хвилин по 4-ій. Виходжу поза стаційний будинок, надслухую, та розглядаюся... Нараз тупий гарматний вибух... Над містом хмарка білого диму. Це тріскають шрапнелі. Стрілянина щораз сильніша. Зі сторони старого міста заграли скорострільці... Стрілянина змагається... Перестає і знов те саме. Нараз кроків з 500 за стаційним будинком розірвався шрапнель. Шукає двірця. Ще раз, тим разом над самим будинком а далі вже гранатами. На двірці страшна паніка. Ніхто з большевиків не знає, що це все значить, деякі ховаються під панцирник, другі домагаються від команданта паровика. Я біжу до міста.

Напроти мене тікають з міста автами червоні комісари, чекісти... всі у страшній паніці. Навантажені вози, грузові авта, все це летить коміть головою, машинки до писання, звої паперових грошей і інше військове майно лежить погублене по вулиці, ніхто не забирає, бо все втікає на залізничий дворець. Чим ближче до міста, тим більше стрічаю втікачів, хто повозом, хто верхом, хто пішки. Стрічаю одного четаря УГА, який служив в Че-ка.

— Що таке в місті? питаю.

— Галичани роблять повстання — відповідає цей.

— Галичани, не селяни?

— Ні !Галичани! — і побіг далі. Всі тікають на стацію а я до міста. Доходжу до моста... дивлюся большевики по цім боці затягають скорострільи... Пропало! До своїх дібратися неможливо, бо попаду сам у руки. Повертаю на право і по київській вулиці хочу дістатися до порома на Бузі. Хто знає Винницю, то знає, що з порома вийшовши по каменях сходах до гори, попадаєш на вулицю Б. Хмельницького, на якій власне була поміщена галицька команда міста. По дорозі стрічаюсь з моєю знайомою учителькою, яка працювала в комісаріяті освіти. (Брата її, як старшину У. Н. Р. місяць тому розстріляла винницька Че-ка). Розпитує, що це все означає? Я пояснюю, що сам знаю і хочу йти. До порома вже яких двісті кроків. Наразі понад наші голови почали перелітати кулі. На її прохання я зайшов до її родичів. Може стрілянина устане.

Під вечір стрілянина зростає ще більше, а в ночі з залізничого двірця починає бити большевицька артилерія. Їй відповідає з міста наша. Ніччю, біля другої години стало тихо. В хаті ніхто не спить. Виходжу на двір і надслухую... Тишина... Чекаю ще трохи, щоб краще розвиднілось і біжу до порома. Всюди зловіща тишина... Добігаю до порома. Перевозчика нема. Вскакую в будку, находжу ключку, що нею перетягається по линві пором і за хвилю я на другій стороні... Сходами нагору і вже на вул. Б. Хмельницького. Розглядаюся... На вулиці ні живої душі... Зза фіранки одного вікна показується перестрашена голова якогось жида і знов ховається. Серед вулиці вбитий верховий кінь. Наразі зза вугла камяниці вискакує той самий хорунжий УГА, який був вчора на стації по амуніцію. Хочу спинити, та він переляканий, зробив до мене якийсь знак рукою і зник.

От вже і гал. команда міста. Щож це? Стійки нема, двері відчинені. Входжу до середини. Все побите, поломане, поперевертане коміть головою. Виходжу та іду на свою кватиру, на вул. Пушкінську. Подорозі ні живої душі. Двері моєї кватири відчинила перелякана господиня зі словами:

— Бійтеся Бога, утікайте, бо чет. Біловуса большевики забрали і питали за вами.

В кімнаті моєї кватири повно нечистого біля, знищені одностроі. Значить на місці перебиралися. Забрали все, що було. Дякую господині і скоро виходжу. Тепер вже ясно, що сталося. Повна невдача. Повстання зліквідоване. Вертаю тою самою дорогою. На дворі вже світає. А всеж таки по дорозі нікого не стрічаю.

Коли я доходив до головної вулиці, щоб перейти на вул. Б. Хмельницького, почув якийсь хід. Від сторони моста, серединою вулиці іде двох красноармейців. Перейти через вулицю вже не можна і не має змислу. Повертаю нагло в ліво і що сили починаю бігти тоді, як почув слова: „Стой!“ Почали бігти за мною а далі стріляти. Розуміється вбити чи ранити було трудно, бо по цій стороні була алея старих лип, що большевикам були на перепоні. Я перескочив на вул. Романівську і за кілька хвилин поромом переїздив через ріку Буг.

Біля полудня по тійже Київській вулиці большевицька кіннота провадила полонених галичан. Змасакровані, обкровавлені, обідрані, деякі лише в спіднім шматтю, без чобіт. На цей жалюгідний вид всі приявні в хаті, повклякали перед образом Матері Божої та почали молитися, щоб вирвала їх з рук червоного ката...

За якийсь час за містом, де були так звані „Глиниська“, почули ми кілька коротких серій скорострільа, а за хвилину поодинокі револьверові стріли. Знак, що червоні кати добивали ранених стрільців УГА.

Вислана в місто розвідка донесла, що Че-ка шукає по кватирах старшин та стрільців, арештує також і багато з цивільного населення. Влада, хоч вернулася до міста, думає про евакуацію. Перед вечором вернулася з комісаріяту моя знайома і сказала, що большевики евакуюють Винницю, а вона сама вже одержала наперед тримісячну платню. Че-ка працює повною парою. На її очах московські чекісти арештували молодого гімназиста-українця, який ішов зі своєю матірю. Ту родину я особисто знав, а згадую про те тому, що коли большевики втекли з міста перед польським наступом, то між трупами, що були притрушені землею і старим листям на бульварі біля будинку Че-ки, та сама мати своїми руками вигребала нагого трупа свого сина...

На другий день, 30-го квітня 1920. р. большевики утікали дорогою на Калинівку, стація 20 верств від Винниці на Козятин. Але Калинівка вже була занята поляками. Розказували пізніше, що всі большевики і їх установи, які утікали з Винниці, попали в руки повстанцям.

Хтож і чому зліквідував так нагло і кроваво повстання і наступ на Винницю в квітні 1920 р.?

Я вже згадував перед тим, що Жмеринка телєграфічно взивала Котовського, який стояв в той час зі своєю кінною в Козятині, щоб негайно прибув на загрожений фронт. Він виконуючи наказ, може і не мав маршрути через Винницю, але почувши хотяйби і здалека арматні стріли, не міг минути Винниці не провіривши ситуації. Сили, якими наступали галичани на Винницю, вистарчали побідити большевицьку залогу у місті, але для такої боєвої одиниці, що була перлиною большевицької армії на Україні, як кіннота Котовського, ті галицькі сили були абсолютно за малі, та не були як слід озброєні. Тому на мою думку те повстання і наступ на Винницю так скоро і кроваво зліквідовано.

У Дзєдзіцах

Подав: *Франц Коковський.*

Мало хто з нашого громадянства знає, що частина тих ранених у визвольній боротьбі, що дісталася до польського полону, лікувалася в лікарні в Дзєдзіцах, на Шлеську, що її комендантом був генерал підпор. др. М. Мартинович.

Про побут у цій лікарні хочу написати хочби кілька рядків, спираючись на оповіданні відомого нашого мистця Льва Геца, що ранений у Львові дня 2. листопада 1918 при вул. Набєляка, попався у польський полон.

Ранені та недужі українські вояки у шпиталі в Дзєдзіцах. V. 1919 р.

Про це розказує Л. Гец таке:

„Ранений в обі ноги при вулиці Набеляка дня 2. листопада 1918 опинився я у лікарні на техніці. Коли мене там перенесли, військовий курат, о. Паславський, сказав мені підчас списування раненых, що записує мене як поручника (хоч в самій річи був я тільки вістуном У. С. С.), на те, щоб зо мною краще поводилися. Я пристав, а на його прохання панни Левинські з Потутор, що тоді мешкали у Львові та прийшли мене відвідати, перемінили мені зірки на старшинські. Цілий час мого лікування та мого полону лічили мене поляки старанно.

У лікарні в Дзєдзіцах було тоді враз із Гецом 19 ранених та хворих, але вони були розкинені по цілій лікарні. Щоб зібрати усіх разом та охоронити їх від ріжних клопотів та насміхів, попросив Гец коменданта лікарні, що до українців відносився ввічливо, щоб він приділив українцям окрему кімнату, на що комендант радо погодився.

Від цього часу почалося інакше життя між полоненими нашими стрільцями, згуртованими в одній кімнаті. Вони повеселішали, почали навіть співати.

На память пережитих хвилин у Дзєдзіцах, у найдальше на захід посуненій закутині Польщі, зроблено спільну світлину, а одну відбитку вручив наймолодший стрілець враз із цілим збором ген. Мартиновичеві. Цей приняв світлину і втішився цею сердешною формою нашого признання для його людяної поведінки. Відповів цікавими словами: Ви естесьце врогі, а так пенкне одвдзенчацесе. Я тільки робєн для своїх, а оні навет пальцем в буце не поківайон.“

Згадану світлину містимо. На ній є 1. ст. дес. Мирон **Війтик,** Рава Руська, 2. ст. стр. Микола **Мацьків,** Чортків, 3. Іван **Білинський,** Жидачів, 4. Михайло **Боднар,** Тернопіль, 5. Мартин **Василина,** Калуш, 6. Василь **Сеймовський,** Яворів, 7. Микола **Мельник,** Стрий, 8. Микола **Пелих,** Львів, 9. Микола **Демчук,** Радехів, 10. Іван **Чумало,** Городок, 11. Михайло **Жмурко,** Станиславів, 12. Андрій **Бобко,** Рава Руська, 13. Григорій **Крет,** Городок, 14. Дмитро **Сабан,** Зборів, 15. Іван **Петрів,** Бережани, 16. Тит **Матіяшек,** Львів, 17. Захарко **Песик,** Бориня, 18. Петро **Муха,** — Жовква — та **Лев Гец** (у середині світлини).

Таблиця, вмурована 1. XI. 1935 в новозбудованій салі читальні „Просвіти“ в Миколаєві н. Дн. на памятку полеглих Борців на полі слави. Усі борці походять з Миколаєва н. Дн. Фундатор пропамятної Таблиці Др. Дмитро Стасів, місцевий лікар.

Знад Дніпра до Сени

Історичне оповідання про українську князівну Ганну Ярославну, королеву французів.

Написав: *Федір Дудко.*

Було то в пятницю, над вечір.

Червоне сонце, мов розпечене горно, сідало за Щекавицькою горою[1]) й обливало сумним багрянцем верхи вікових дубів на київських Печерських урвищах.

У вузькій печері коло маленького манастирського скита було темно й душно, і старий зігнутий чорноризець із Адамовим черепом на чорному каптурі сидів на камені під розлогим деревом, мочав гусяче перо в каламар і, прилігши до вузької дошки, писав на довгих звоях грецького папірусу:

„Бѣ же пятокъ, въсходящю солнцю, и приспѣ о то чинъ Святополкъ съ Печенѣги, и съступиша ся обои, и бысть сѣча зла, яка же не бывала въ Руси. За руки емлюще, сѣчаху ся, и поудолиемь кровъ течаше, и съступиша ся трижды, и омеркоша бьюще ся".

Старий схимник підняв голову, подумав, прислухався до побідного крику яструба, що роздирав десь на вершечку сусіднього дуба малого птаха, й поклав перо в каламар. Потім узяв друге перо, вмочив його в кубишку з розпущеним цинобером, поправив ним заголовну букву, відсунув цинобер і взявся знову за каламар із чорнилом.

„И бысть громъ великъ, и тутенъ, и дожчь великъ, и молніямъ блистанія. Єгда же облистаху молнія, блещаху ся оружія въ рукахъ ихъ" — писав далі чорноризець.

Навколо стояла тиша. Під горою з туго напнутими вітрилами пропливав Дніпром великий варязький корабель.

А в цей час за Аскольдовою могилою[2]), ген-ген далі, за чорними пущами й дикими ярами, до великого Ярославлевого княжого двору, що на горі над Почайною[3]), прискакав на спіненому коні гонець від білгородського тисяцького.

Тисяцький бив чолом великому князеві й повідомляв: із Мичська[4]) донесли йому, що сьогодні туди приїздить и буде там ночувати давно очікувана місія великого короля франків Генрика з латинським архиєпископом на чолі. Завтра рано місія переїздить Білгород[5]), а десь перед полуднем прибуде до стольного города Киева. З місією, опріч архиєпископа, їдуть два маркізи, графівна, пять великих бояр франкської столиці Парижа й 60 тяжких королівських комонників, як охорона. Місія везе багате віно[6]) за світлу князівну Ганну Ярославну. З наказу тисяцького, людей з усієї околиці вислано в бік Мичська й у бік Киева для поправи великого київського шляху. Білгород готовий до прийняття високих гостей. Тисяцький чекає на княжі накази.

Великий боярин Василь Вишата, накручуючи на кінець пальця довгий нашийний золотий ланцюг тонкої корсунської роботи[7]), уважно вислухав донесення, закликав до себе старшого вирника[8]) й наказав йому негайно почастувати білгородського гонця добрим медом. Потім повернувся й попростував до великокняжих світлиць.

І раптом усе заметушилося на княжому дворі. Вирники й слуги закрутилися по терему, із княжих стаєнь почали спішно виводити осідланих коней, десь із верхніх хоромів старший боярин давав громовим голосом накази підручним. Підручні стрімголов злітали широкими сходами наділ і швидко розбігалися по численних світлицях, службах і коморах.

А за пару годин молодий княжич (Всеволод[9]) у штивних, золотом шитих візантійських шатах, з боярами й київськими іменитими людьми, сів у розкішний золочений повіз і в оточенні шестидесяти чоловіка великокняжої дружини відїхав до Білгороду. З княжичем вислано було для гостей парадні, німецької роботи великокняжі повози, запряжені найліпшими чорно-клобуцькими кіньми[10]).

Великий князь Ярослав сам вийшов на ганок відпроваджувати сина в дорогу. Коли блискучі шоломи дружинників, що супроводжали каравану,

---

[1]) Гора в Києві, на якій, за народнім переказом, поховано одного з трьох братів, що заснували Київ — Щека.

[2]) Аскольдова могила — гора в Києві над Дніпром, між Печерськом і старим містом, де, за переказами, поховано київського князя Аскольда.

[3]) Почайна — річка під самим Києвом, що впадала в Дніпро. Тепер тої річки вже нема.

[4]) Мичськ — теперішне м. Радомисль, що лежить на місці, де вливається річка Мика до Тетерева.

[5]) Білгород — старовинний великий залюднений тисяцький город (фортеця) із самостійною єпископською катедрою недалеко Києва, на „великому київському шляху", що провадив до західньої Европи. Тут збігалися торговельні дороги з Волині й Польщі — з одного боку та Галича й Угорщини — з другого. В Білгороді, на річці Ірпені, стояв зводний міст, коло якого збирали з купців мито.

[6]) „Віно" — викуп (властиво по старословянськи — ціна) за дівчину, яку сватали. Так званого „посагу" наші предки за молодою не давали. Навпаки, жених мав платити за неї „віно" родичам невісти.

[7]) Корсунь (або Херсон) — грецьке торговельне місто й порт на півдні кримського півострову. Корсунські вироби були дуже дорогі й славилися, як речі рідкі й високоартистичні.

[8]) „Вирники" — княжі дворові урядники.

[9]) Всеволод — пятий найулюбленіший син Ярослава Мудрого, що жив при батьку до самої смерти великого князя.

[10]) „Чорні Клобуки" — торки, що жили цілими масами при київських князях, виконуючи службу міліції в містах або дозорчу службу пізніших козаків на окраїнах держави.

сховалися за скрутом Боричева взвоза[11]), князь побожно перехрестився в бік величезних, уже потемнілих у вечірньому присмерку масивів Десятинної церкви, подивився на білий місяць, що тонким серпом вирізався на синьому небі, й повернувся до палати.

— Чи наказали осьменникам[12]) зігнати народ, щоб надати ліпоту[13]) городу й підгороддям? — запитав він.

— Народ уже замітає вулиці, княже! — шанобливо розступаючися перед Ярославом, відповіли бояри.

Ярослав відмахнувся рукою від лилика, що трохи не перед самими великокняжими очима безшумно перелетів у повітрі, й, поскрипуючи чобітками з зеленого хозу на червоних шиферних плитах ґанку, ввійшов у хороми.

Старий князь не бачив, як у цей час над його головою, на верхній критій галерії терему, спершися руками об густо обплетені плющем поручні, стояла донька його Ганна. Князівна непорушно, з виразом якоїсь німої туги на блідому, немов із воску виліпленому, обличчі дивилася в той бік, куди відїхав брат Всеволод. Білий місяць блискучими цятками світився у великих чотирокутніх сафірах золотої діядеми на її голові, але цей блискіт був такий же непорушний, як і ціла постать князівни. В місячному світлі переливалися тільки самоцвіти на краях золотом тканого полотнища візантійської паволоки[14]), що рівно хиталася на овалі її грудей.

—Доню, ти тут? — почула князівна за собою голос великої княгині Ірини[15]). — Іди-но сюди, до мене — сказати тобі щось маю.

Князівна Ганна повними туги очима подивилася під гору на маси покрівель величезного Подола, на пристань на Почайні з цілим лісом корабельних щогол, на Дніпро, по якому пропливала вгору караванa грецьких кораблів, вилискуючи масними світлами в плесі ріки, й повільною ходою пішла до материної світлиці.

В стольному городі Києві й на великокняжому дворі вже стояв рух. Зігнаний з усіх київських передмість народ при світлах смолоскипів замітав вулиці й площі міста, отроки[16]) старанно чистили броні, кольчуги, ковані щити й червлені шоломи княжої дружини, дворова челядь бігала, мов учаділа, з бретяниць[17]) на кухню і з кухні до медушів[18]), чуланів, пивниць, гридниць[19]).

Старий Київ і старий князь великої Руси готувалися до прийняття далеких франкських гостей.

*
**

Було то в пятницю. А в неділю, по урочистій службі Божій, ціле княже місто гуділо від дзвону бил і кампанів на всіх київських і позакиївських церквах.

Уже віддавна старе Аскольдове місто не мало такого урочистого вигляду, як сьогодні. На шпилях усіх церков, починаючи від церкви Благовіщення над проїздною брамою Золотих Воріт до св. Власія на Житньому торжищі[20]) й від св. Ірини, що над Хрещатим яром, ген-ген аж до далекої свято-Василівської церкви у Вишгороді — маячать розпростерті пурпурні полотнища. Легкий вітрець напинає прапори й, перебігаючи по них хвилями, пустотливо лопотить. Маси народу пішо й кінно, в святочних, як на Великдень, одіннях вливаються звідусіль на широкий майдан перед святою Софією. Там, у пишно прибраних килимами наметах, великокняжі слуги гостять кожного брагою, пивом, грецьким вином і міцними київськими медами.

Пливе цей народ з усіх кінців: з Кудрявця, Жидового города, Кисілівки, Дорожниці[21]), Щекавики — Жидівською брамою; з Предславина[22]), Берестова[23]), Пересічина й Угорської слободи крізь Лядські Ворота; з Видобичів і ріжних инших сіл та пригородів попри високі земляні вали й високі зруби[24]) до Золотих Воріт.

Одну тільки Подільську Браму від Боричева взвоза сьогодні замкнено. Поділ хай вибачить. Коли хто з подолян хоче дістатися до верхнього городу, хай іде обходом, через Копирів кінець[25]), а Подільської Брами сьогодні не відчинять: такий великокняжий наказ.

Піші й комонні осьменники в блискучих шоло-

---

11) „Боричев узвоз" — назва вулиці в старокняжому Києві, що получувала горішнє місто, або т. зв. „город на Горі", з торговельною частиною Києва — Подолом і пристанню.

12) „Осьменники" — міська міліція за княжих часів.

13) Ліпота — старословянське: краса.

14) Паволоки — тонкі, відомі на цілий світ, делікатні шовкові матерії царгородського виробу.

15) Мати князівни Ганни Ярославни, друга жінка великого князя Ярослава Мудрого, була шведська королівна Інґігерда, донька короля Оляфа, що в православії прийняла імя Ірини.

16) Отроки — джури при княжих дружинниках.

17) „Бретяниці" — стара назва спіжарень.

18) „Медуші" — великокняжі льохи з медами.

19) Гридниці або гридні — частина великокняжої палати, де жила т. зв. „гридь", тобто княжі служилі люди й прибічники.

20) Церква св. Власія при колишній „Видлогонній вулиці" на Подолі на місці требища поганського бога Волоса, покровителя скотарства.

21) „Дорожниця" (пізніша назва — Дорогожиця чи Дорогожичі) — форпост при групі гір із західнього боку Києва, де сходилися дороги, що провадили з Галичини, „Ляхів" і західньої Европи до княжого міста, й де були головні вали, що боронили підступи до Києва. Ще Володимир Великий облягав Ярополка в Києві коло цих валів. Хто брав це місце, той володів цілим нижнім Києвом або Подолом. Місце це сильно зрошено кровю й напоєнно кістками колишніх оборонців старого княжого Києва.

22) Предславино — село, де жила улюблена сестра великого князя Ярослава (донька Володимира Вел. і половецької князівни Рогніди) — Предслава.

23) Берестово — підміське село, де був малий двір Володимира Великого й літні двори бояр і іменитих людей.

24) Бастіони називали в ті часи зрубами.

25) Копирів кінець — передмістя старого Києва на Кудрявці в сусідстві Жидових Воріт. Одним кінцем це передмістя притикало до Ярославових валів, другим спускалося на Поділ.

мах, з позолоченими гривнами на шиях[26]), ледве стримують людський натовп.

— Та не напирайте, люди! Та меду й браги всім вистане! Її в княжих пивницях стільки, що води в Либеді[27]).

В натовпі киян то тут, то там видно франкських королівських комонників. Вони на рослих конях, прикритих довгими попонами, в сталевих шоломах і сірих сталевих кольчугах. На плечах у них сині плащі з широкими червоними, роздвоєними на кінцях хрестами.

— Дайте дорогу гостям!.. Дорогу, люди!.. — покрикують осьменники.

А в кінці величезного, людьми залитого майдану, коло мосту над глибоким яром, що відділює Володимирів горб від нового Ярославлевого города, відділ княжих дружинників у блискучих бронях перепускає Софійською брамою на той бік „нарочитих“[28]) гостей. Ті „нарочиті“ гості: бояри й боярські діти; варяжсьік, обкуті залізом князі; суворі, із широчезними мечами, ясноволосі тевтони; візантійські цесаревичі з золотими, кованими двохголовими орлами на грудях із такими ж тканими орлами на довгих плащах іззаду; пихато вистроєні лядські кленжата; поважні угри й усякого роду инша „латина“[29]).

Чужинні гості поважно переїздять міст над яром, глухо вистукуючи копитами своїх коней під темним склепінням брами, і вступають на чисто заметений і сьогодні розігнаний з нагоди великого свята „Бабин торжок“.

Тут, посеред площі напроти Десятинної церкви св. Богородиці, стоять іще за Володимира-князя спроваджені з Корсуня чотири величезні квадриги з мідяними кіньми, а трохи далі за ними, ближче до великокняжих палат, дві статуї нагих старогрецьких богинь. Цей форум коло богинь чи „див“, як називали кияни статуї[30]), де відбувалися найважніші віча для вирішення великих, державної ваги справ, сьогодні висипано сосниною й прибрано розкішно квітами.

Гості минають „дива“ й широко відчиненою брамою вїжджають на великокняже подвіря, повне людських голосів і брязкоту струн княжої музики.

Сьогодні пир на княжому дворі. Сьогодні старий князь Ярослав, великий володар Держави Руської, гостить далеких сватів, що привезли віно за князівну Ганну від короля франків Генрика I Копетинга, сина покійного Роберта Благочестивого.

*
**

З пристані на Почайні[31]) під високою київською кручею видно цілий верхній город. Вилискуючи золотими копулами церков, цілий виступ великої київської гори немов увінчаний зубцями пишної корони. Над самим урвищем, розбризкуючи сліпуче сонце на золоченому даху, стоїть двохярусна величава княжа палата. Неначе орлине гніздо із скелі, дивиться вона вікнами своїх світлитць далеко на всі сторони широких, розкинених у безкрай просторів великої Руської землі.

З пристані видно, як на довжелезних галеріях, що обперезують з усіх боків княжий терем, між стовпами, густо завитими виноградом і плющем, рухаються маси людей у блискучих нагрудниках, кривавих пурпурах, яскравих паволоках і білих, як сніг, дівочих шалях. То гості великого князя на його золотому пиру, що гучно гримить на ціле стольне місто. (Далі буде).

---

[26]) Гривни — металеві прикраси довкола шиї, дуже вживані в княжих часах (походить назва від слова „грива“). Носили гривни й чоловіки, й жінки.

[27]) Либедь — річка з південного боку Києва, що впадає в Дніпро. Збереглася та річечка ще й донині.

[28]) „Нарочитий“ — іменитий.

[29]) „Латиною“ називали в княжі часи всіх чужоземців із Заходу.

[30]) Від цих „див“ Десятинна церква до 17-го віку ще мала назву „Богородиці коло див“.

[31]) Почайна — річка під самим старим Києвом, що впадала в Дніпро. Ріки тої тепер нема.

Ф. НЕВЕСТЮК

СПОМИН

Жита шумлять... Чекають жнив...
Ген там за житом ліс...
Біліють серед житних нив
Ось два хрести з беріз.

Хтось йде і оглядає хліб:
»Ах бач, які жита!«...
І зупинився... Сів на гріб
Під рамена хреста.

Чоло долонею підпер
На руку нахилився
І нагадалося тепер
Те, що було колись:

»Ми були тут, а ворог там,
Де ліс онтой у клин...
(Ще не замазали літа
У памяті картин).

Був бій... Важкий завзятий бій...
Гарячий був мій кріс...
Поклало сонце край борбі,
Як сіло там за ліс.

А як утікла чорна ніч,
Як щезли тумани,
Тоді прийшла звідтіль одсіч
І — впали тут вони«...

Пішов... І спомин давних днів
В душі своїй поніс...

— — — — — — —

Самітно серед житних нив...
Мовчать хрести з беріз...

На переломі

Щоденник підхорунжого з 1918 року.

Написав: *Теодор Мар'ічак.*

(Докінчення).

17. грудня.

Заледви розвиднілося, як наші гармати розпочали свій майже щоденний концерт. Били на Львів, три батерії одночасно — наша із Чишок, з під Винник і третя подальше із півночі.

Пополудні я знову ходив зі стежою та малощо не напитав собі і моїм стрільцям великої халепи. Я дістав наказ, провідати й прочистити терен як змога задалеко, забрав із мойого поготівля, що тепер перед заставами з боку, усіх людей за виїмком вістуна, і ми трьома парами простих мазурських саней пустилися до Винник. Це вже онтак від якогось часу стежі підїзджають потрохи саньми.

По дорозі перед Винниками зустрінули ми одного міщанина, що на ручних санчатах тягнув зерно до парового млина. Він і повідомив нас „на вухо", що на третьому млині на Млинівцях находиться польська стежа й щось там забирає. Я рішився зробити наскок, а що з цього боку Винник на Млинівці та ще й до третього млина добрий кусок дороги, ми рванули з копита, щоб трохи підїхати. На скруті у Винниках прилучилася до нас іще й невелика стежа з першої сотні, яка саме надійшла з горішніх Винник. Наша дорога вела почерез Забаву, південне передмістя Винник, що одною довгою вулицею тягнеться узбіччям винницької гори.

На перших санках їхав настоячки наш „Гуцул", найкращий стрілець у сотні та бистрий мов той яструб. Власне ми вже виїздили на горбок у половині Забави, як раптом — бачу Гуцул увесь насторожився вперед, блискавкою підвів кріса і вистрілив. Та майже рівночасно з під другої хати на горбку і з поза плотів посипалися на нас кулі. Ми заїхали саньми просто у польську стежу!

Наш Гуцул своїм першим та одиноким вистрілом в останній хвилині врятував нас перед найгіршим. Хлопці як на алярм позіскакували зі саней та розсипались на боки. Тільки я зістрибуючи поховзнувся на ледї й простягнувся ниць напоперек дороги. Біля мене затупцювали чоботи, хтось перескочив через мене, хтось настолочив мені ногу. Все це трівало один момент, та коли я схопився й заскочив за найближчу загороду, біля мене був тільки один одніський стрілець. Він був із першої сотні, до того зовсім чужий мені з лиця, так, що я в першій хвилі малощо не взяв його за ворога. (І в нас і в поляків однакові австрійські уніформи, здебільша й без жадних відзнак). Я розглянувся. Ми були на загороді замкненій із трьох сторін господарськими будинками, горою або високим тином, а відкритій до дороги. На вулиці та наполовину ровом зїзджають останні сани, а по тому боці Забави збігають у низ садом останні мої стрільці. Тільки їх плечі видко, так замітають снігом, пізнаю Гуцула, він як завжки засланяє відворот своїм товаришам.

А з горбка під нашим боком стріляють дальше. Хотіли й ми попробувати наших крісів, найшли кусок тину між хатою та клунею, одиноке вільніше місце у сторону противника, але з поза плотів і будинків сусідньої загороди нічого не було видко. Тепер я рішився скоро. По всій правдоподібности польська стежа, що чейже запримітила наш відворот, піде вперед і вибере нас із цього відслоненого подвіря як малих котенят. Ми подалися назад, перебігли почерез дорогу на другу сторону Забави, трохи вільнішу, і там пішли свіжими й глибокими слідами наших попередників . За хвилю побачили ми напоперек дороги осамітнені коні зі саньми, переляканий господар сховався під хату. Я покликав його, ми сіли й поїхали назад до Чишок. Подорозі розглядаюся, чи під якою хатою не побачу когось із наших. Та не видко ні стрільців, ні саней. Очевидно, гадаю собі, поїхали назад до села.

Коли ми скрутили на Чишки й виїхали з поза останніх винницьких домів на відкриту дорогу, попали нечайно під сильний крісовий обстріл із горішньої Забави і з під ліса і так під кулями їхали до самих Чишок. Стрілець, що був зі мною, не видержав і біля парового млина зіскочив у придорожній рів. Я оглянувся, чи йому не сталося що злого, рів глибокий, і щойно тоді я запримітив трьох або чотирох моїх стрільців, що з поміж останніх домів Винник щось дуже розмахували руками у мою сторону. Ага, сиділи по хатах, прогавили попередні санки, а тепер хотіливб, щоб я підождав під кулями! Нічого злого у Винниках їм уже не станеться! Безпечніші вони там, як я тут. До того, хай хто спробує задержати ці коні, що наче показилися і серед куль рвуть до своїх Чишок, як скажені. А бідний господар скулився на переді саней в чотири нещастя, заєдно хреститься й заєдно нашіптує своє „Єзус Марийо!" Відітхнув щойно між чишківськими хатами й тут указав мені бичівником на одну задню ногу підручного. Кінь трохи налягав, а з під широко простреленої скіри слезила струйка темної крови. Кінське щастя.

Затеж у сотні дожидала мене прикра несподіванка. Мої стрільці ще не вернулися, нема ні одного! З цілої стежі тільки я один, ось тобі командант! Гірко мені було, коли я зголошував це нашому четареві та ще й не вмів пояснити загадки. Трьох-чотирох стрільців бачив між крайніми хатами Винник, але де решта, де дві пари саней?

Загадку розвязав телефон з команди нашої сотні. Передавали повідомлення з 1-ої сотні, з горішніх Винник, що там прибула стежа, але без команданта. Командант стежі, однорічний десятник

— тобто я — упав на Забаві вбитий або тяжко ранений. Стрільці бачили.

Так, бачили, як я падав, та ні один не оглянувся, щоб провірити, що зі мною сталося! Очевидно, повідомлення з першої сотні звільняє мене від найтяжчого закиду, який воякові взагалі можна зробити, але всеж таки я дуже схвильований. Моя вина велика, я був щонайменше дуже необережний. Я повинен був обчислити, що заки отой міщух доплентався зі своїм мливом до Винник, то польська стежа могла вже бути ближче нас. Через оцю неоглядність я малощо не запропастив звиш двацять вояків. А друга помилка, що я також повинен був податися до Винник до першої сотні — вонаж і ближче й дорога до неї під цю пору була безпечна. Я цілком непотрібно наражував стрільця, себе, онтого мазура тай вкінці його шкапи. В мене страх мало воєнного досвіду, нема й вояцького інстінкту. Свідомість цього мене пригнічує.

18. грудня.

Нині передполудднем я знова повів стежу. Цим разом узяв зі собою вістуна, дійшов до Млинівців, а по дорозі поступив до цих домів на горбку на Забаві, де вчора була стрілянина. Ми допитували в людей і виявилося, що польська стежа, яка саме зупинилася біля одної хати — кількох зайшло й до середини, — була цією зустріччю з нами заскочена й збентежена. Запримітили нас в останній хвилині, почали заскакувати за плоти, але стріл нашого Гуцула збентежив їх до решти. Постріляли наосліп хвилину, відстрілюючись подалися назад і зупинилися аж під лісом на Пісках. Осьтак справді наш Гуцул вирятував нас із великої халепи.

20 грудня.

Сьогодні рано вся наша сотня вийшла із Чишок, подалася на Млинівці й розпустила розстрільну попід ліс. Там перестояли ми довший час. Це ми охороняли нашу батерію, що підїхала до Винник і звідтам била на Львів. Таксамо підїхали й сусідні батерії і теж під заслоною своїх сотень. Бомбардували Львів усі батерії Групи Схід рівночасно, били густим огнем цілу годину. При кінці почали слабко відповідати польські гармати. А зі Львова доходив до нас тривожний гомін дзвонів та протяжливий рев паровозних і фабричних гудків. Дзвонили й скавуліли на алярм.

День поганий, сніг з дощем, огидливий капусняк. Над нашими головами раз-у-раз перелітали з грізним свистом гарматні стрільна. Наші стрільці намагалися розпізнати по свисті калібер гармати, а деякі задирали шию в захмарене небо й вилуплювали свої пулькачі, чи не побачать кулі. Найшлися такі, що бачили, так бодай говорять ще й бігмаються. Інші сміються. Після обстрілу сотня вернулася назад.

22 (?) грудня.

Ціла лінія Групи Схід підсунулася ближче Львова. Передучора під вечір наша сотня обсадила дорогу від парового млина по Винники. Нашу чету пхнули для забезпеки вперед на Пріски, де ми цілу ніч вибирали окопи у примерзлій землі. Але рано виявилося, що позиція нашої чети нідочого і ми відступили на дорогу до решти сотні. Даремне гарували цілу ніч, притім я ще й перестудився. Мене хопила пропасниця й звалила з ніг. Навідувався сьогодні передполуднем до мене на поготівля четар Мінко і радив іти до лікаря, але мені вже полекшало.

Тепер ми в долішній частині Забави, де розташована ціла наша сотня.

25. грудня.

Вчора вибирали окопи на винницькій горі, брали до цього цивільне населення. А вечором наші винницькі стрільці якось провідали, що один польський вояк перекрався зі Львова до Винник до своїх на свята. Страх шукали за ним, але не могли найти. Кажуть, що він напевне ще у Винниках.

Мусимо в тих Винниках дуже пильнуватися, бо тут майже всі міщанські родини помішані й посвоячені. В одній хаті один українець, другий поляк, жінка сюди, чоловік туди, брат при українському війську, а сват при польському у Львові. А всі хитрі з біса, інколи й самі винничани не пізнають себе як слід. По хатах або портрет Шевченка й Косцюшка поруч себе, або нема жадного, не знають, з котрої сторони прийде стежа.

29. грудня.

Група Схід два дні наступала на Львів, робили загальний наступ.

Першого дня, 27. грудня, поставили нашу сотню на ноги вже в 4. годині досвіта. Боєве й похідне поготівля. Розділили муніцію, консерви, до бляшанок дали чорної кави й сотня рушила на Млинівці. Перед відходом прочитали нам довгий наказ Начальної Команди. Стояло в ньому, що поляки почувають себе у Львові непевно, думають уже й про залишення міста, але українське військо мусить цю хвилину приспішити. Тому робимо загальний наступ. Наш курінь має біля 8. години здобути Пасіки, заняти стрийський парк і там дожидати дальших наказів.

Зараз на Млинівцях наша сотня пішла у розстрільну й глибоким снігом попід гору добрила до ліса. Тут виявилося, що взяли злий напрям. Гусаком пішли дальше край ліса й незабаром сотня загнула ліворуч у дебри. А мене з трьома стрільцями післали навпростець, шукати звязку з першою сотнею, що мала бути над якимсь потоком.

Ми йшли вже добру хвилину, як раптом на нашу лісну дорогу попід горою почали падати кулі, з кожним кроком густіше й густіше. Це стріляли з горбка подальше, навпростець нашої дороги, на якому серед зрубів час до часу виринали дрібні постаті. Мої винничани кажуть, що це Пасіки. Ми зійшли на край дороги, але на горбку мабуть запримітили цей маневр, бо взяли нас під посилений обстріл. Тоді ми вийшли горі у смерековий молодняк та продиралися дальше лісом на стоці гори. Нагло на цій горі затрахкали кріси й на мою стежу посипались кулі, галуззя і сніг. На нас били сальвами з боку, з того місця, де я сподівався нашої сотні! Кричу, щоб перестали, раз, другий — не помагає, ясно, я помилявся. А мої хлопці вже збігли

в низ, та почерез дорогу, та в долину на Маєрівку.

Подався і я туди, нічого іншого мені і не залишалося. Недалеко під першою хатою застали ми гурток стрільців — це з першої сотні. Де тепер сотня або сотенний командант, не знають. Зате оповідають, що їх наступ заломився. Сам сотенний пішов уперед, але стрільці не відважилися під сильний вогонь. Командант грозив і просив. Не пішли. Не штука, кажуть, нашому поручникові, його ж кулі не ймаються. Оцю легенду про поручника Затварського чую вже кілька разів, пішла вона з того, що він майже всю світову війну перебув на фронті та ні разу не був ранений і навіть не хорів.

А довкола вариться і клекотить, кулі цокають у бервена хати з того боку, глухо пахкають у засніжені стріхи господарських будинків, залишаючи у снігу ясніші лійки. Тільки під голубником високим посеред подвіря юрба голубів запопадливо й тихо визбирує у снігу зерно, начеб нічого й не було.

Я рішився. Не знаю, де тепер сотні, не знаю, де яка команда, не знаю, де лінія. Але десь тут недалеко мусить бути якийсь старшина, що чейже знатиме дещо більше. Я забрав моїх стежників і ми справді небавом знайшли команду куріня й другу, запасну сотню. Стояли за великою клунею і в самій клуні. Звеліли нам підождати. Курінний отаман сидить на ковбці перед ватрою похнюплений і мовчаливий, біля його кількох людей, а сотенний командант запасної, пор. Черевко, ходить нервово тут і там. Під самою клунею і в середині гуртки стрілецтва на притишених балачках. Горою посвистують кулі, час до часу пахкають об кришу.

Нагло між стрільцями оживлення. З уст до уст передають вістку, що четар із третьої сотні вбитий! Допитую ближче, призвища не знають, чорнявий — кажуть. Чорнявий в нас тільки один — Мінко! Мій четовий! Небавом прибігає один вістун від нашої сотні й потверджує цю страшну вістку.

Відправили половину запасної сотні нашій v підмогу, ми прилучилися до неї та лісами й дебрами вийшли на позицію. Подорозі зустрінули санітарів з носилками, несли нашого четаря. Лежав простоволосий, накритий по груди своїм плащем, з під розіпнутої блюзки видніли скривавлені перевязки. Очі замкнені, на лиці блідий-блідий. Та на один момент очі розплющились — четар живий!

Оповідають стрільці, як це сталося. На горі наша сотня натрапила на ворожу заставу в укріпленій лісничівці. Наша чета дістала наказ наступати. Повів четар Мінко наших хлопців уперед відкритою поляною, дещо в низ до лісничівки, а сам перший. Та заразже впав під стрілами. Чета відступила, не під силу, кажуть, відкритим полем йти на скоростріли. А четар там таки й залишився, по той бік горбика. За хвилину підвівся й сидячи у снігу повернувся лицем до наших, тільки по груди його видко, тай знову простягнувся головою взад до лісничівки. Підсувалися до його і стрільці і санітети, а найбільше обидва наші старші стрільці, але довго він там лежав, заки його видістали з під куль. Був двічі поранений, у шлунок і в груди. Не ворожать йому нічого доброго.

Під оцею лісничівкою так і задержався наступ нашої сотні. Там перестояли ми до пізного вечера. пустили на лісничівку крісові гранати й відтак вернулися у Винники.

А вчора наступали вдруге. Наша сотня вийшла на верх тай заняла попередні становища напроти лісничівки, над деброю і край ліса. Провід над нашою четою взяв сотенний прибічник пор. Деревляний, але ні ми, ні наш курінь не наступав, ми заняли тільки вижидаючі позиції, а безпосередню боєву акцію перебрали на цей раз Усусуси, праворуч нас, від Лисинич.

Так ми стояли або лежали скрай ліса за деревами, перед нами мовчалива поляна з кількома старезними дубами побіч, з боку під узбіччям нашої гори стелилася долина Маєрівки, а за нею Чортівська Скала зі стацією Маріївкою в низу. Пополудні Усусуси почали відступати. Видко їх від нас кожного зокрема на білому снігу серед рідких дерев, йдуть назад верхом Чортівської Скали.

Незабаром ми побачили й причину відступу. Над їх головами рвалися шрапнелі. І не тільки над ними, гарматній вогонь перейшов над долину, на саму лінію нашого куріня, наближався до нас, вдарив ураганом уздовж нашої чети, щоб відтак завернути й знова прийти до нас та вдарити по четі залізом. Дальше дебри, до решти сотні, не доходив. Осьтак били до пізнього вечора, систематично й відмірено, як годинник. Ми знали заздалегідь, де розірветься найближча шрапнеля і в глибокій мовчанці подивляли це грізне й величне видовище контрастів. Рожевий огник, пушинка облаку, зрив грому і сик гадюки та синє тихе-тихе небо. Хто повірить, що це невинне небо сіє дощем смертельного заліза?

Тільки до цих зривів над нашими головами ніхто з нас не придивляється. Кожний тулиться до свого дерева, за грубшими то й по двох, забезпечується як може й лише насторожує слух. А довкола сиплеться град заліза, бренькотить по замерзлих деревах, оберемками ломить галуззя, розшарпує дерева й наповняє увесь ліс несамовитим рвучким стократним ревом. Під вечір то таки й напосілися на нас, бють тільки по відтинку нашої чети, аж моторошно. Увесь ліс над нами й позад нас реве, дзвенить і скаженіє, начеб його вивертала з корінням якась дивна буря без вітру. Стрільці кажуть, що десь на тих старих дубах перед нами мусить сидіти ворожий обсерватор, інакше не годні собі пояснити такої докладности обстрілу. Біля мене під одним деревом лежить новий четовий, був на італійському фронті, а такого ще не переживав. У тихіші хвилі покурюємо в рукав, щоб нікотиною обманути нерви і холод зими.

Ми вийшли ціло з тієї халепи, тільки одному стрільцеві розірвало сам кінчик черевика. Не хоче повірити, що не ранений, пробує пальців — таки цілі. Під ніч ми стягнулися разом, уся сотня, над дебру і перестояли там до півночі. До кінця залишилося всього зо двацять стрільців, один скоростріл (було три!) і наші старшини, рештаж потягнулася одинцем або гуртками у низ яром на

Млинівці погрітися і попоїсти. Не забували, сердеги, при мисці і про нас; один старший стрілець виніс нам на гору повний шолом варенників, ще й теплі були.

Не було й нам чого стояти ніччю у снігах, вже пополудні було всім ясне, що й другий день наступу не повівся. Пробували брати лісничівку гарматою, викотили одну гавбицю під заслоною самих гармашів аж на стацію Маріївку, пустили гранату, але впала перед самий наш скорострїл. Велике щастя, що не розірвалася — сліпак був. Більше й не стріляли, за мала відстань між лініями. Стрільці навчилися у війні стратегії, критикують і кажуть, що без міномету і без запасних частин не піде. А в нас ні міномету, ні резерви.

Щойно біля півночі прийшов із куріня телєфонічний наказ (вчора ми вже мали телєфонічну лучбу) стягнути сотню на вихідні становища, тобто до Винник. Настрій поганий, особливо наша чета дуже споважніла. Четаря Мінка відвезли до лічниці до Перемишлян, кажуть, що ледви чи видужає*). А по четареву шапку чорну баранкову з червоним денцем і золотим хрестом на ньому, що остала була в снігу під лісничівкою, підсувалося під кулями багато наших хлопців, але добув її щойно старший стрілець Гавриїл Влох, родом із Винник, чоловік уже жонатий і „дітятий“ (рідний брат поручника Влоха з Начальної Команди). Носить її у свому наплечнику й присягається, що не віддасть нікому, навіть нашому четареві, якщо вернувсяб.

30 грудня.

Сьогодні наша сотня мала маркувати наступ. Я вийшов на збірку, хоч і почував себе погано, не гадав, що зі мною цілком зле. А мене просто збивало з ніг, я не міг іти. Таке в мене інколи трапляється після великої напруги особливо в холодну пору, та вистарчить трохи відпочинку й зі мною знову добре. Я попросив у нового четового один день звільнення від служби і ми пішли до сотенного коменданта. Але пор. Целевич, спокійний і добрий чоловік, тільки дуже маломовний та інколи гранчастий на словах — був щось у поганому настрою і відразу накинувся: „А, знаємося на тім! До мародвізити!“

Наказ наказом. Сотня пішла маркувати, а я — хоч цього й не хотів — на першу поміч до Винник до лікарських оглядин. Військовий лікар, д-р Козак, оглянув і обслухав мене раз, відтак іще уважніше обслухав удруге, начеб щось там не вірив. Очевидно, я знав у чому діло, при австрійському війську оглядали мене з десятка ріжних комісій і стан мого здоровля не був для мене ніякою тайною. Не було для мене новиною й те, що сказав мені д-р Козак. Але він сказав мені трохи більше: „Все це гарно, що ви самі зголосилися на фронт, але з таким серцем ви тут тільки колода“.

Виставили службовий листок, маю негайно відійти до Курович, до „лекшої служби“, тобто до військової служби без зброї. Нагадується мені пор. Затварський зі своїми запитами перед відходом із Жовкви, він — досвідчений фронтовик — добре відгадував, що я не цілком з вояцького тіста. А я думав добре, добре хотів і — добре робив, тільки не зміряв фізичних моїх сил. Вони мені рішучо не дописують.

Жалко й ніяково мені. Жалко, бо вже таки зжився з тією четою і неодну пригоду я з нею перебув. А ніяково, бо так бажав служити там, де цього під цю пору найбільше потрібно, служити хочби й простим стрільцем, яким я тут зрештою на ділі й був мимо підстаршинського титулу — а міжтим відходжу так, начеб то я сам цього домагався. Але ні, колодою бути не хочу, ні тут, ні деінде.

Куровичі, 31. грудня.

Сьогодні приїхав я до Курович та завдав клопоту Стаційній Команді — не знала, куди мене відставити. В таких випадках, як мій, відсилається вояка до його кадри. Але де ця моя кадра? Стара австрійська в Західній Галичині, нової української мій Перший Львівський Полк іще не має, а моя рідня ще на воєнній еміграції у Відні. Ось, і морока. Звеліли мені вибрати собі самому, якунебудь місцевість з осідком окружної команди і я рішився на — Станиславів. З усіх східньо-галицьких міст Станиславів знаю ще найкраще, в його околиці я перебував раз у вуйка аж цілі ферії...

Ще сьогодні під Новий Рік виїзджаю туди, очевидно, на нову каламарщину. Ні хитрістю, ні гараздом, ні птиці летом суду Божого не минути, не минути й мені і при українській армії каламаря, хоч і як бажав служити інакше. Та вкінці, воно й не так важне як і де, важніше аби нашій рідній справі вірно і до кінця.

*) Четар Мінко видужав із тих тяжких ран і кілька місяців пізніше був знову ранений, в обидві ноги, підчас боїв на галицькому Поділлі.

ПОСМЕРТНІ ЗГАДКИ

СТЕПАН МАЛАНЧУК.

Дня 21 січня 1936 р. ранком в одному з монтреальських шпиталів помер після короткої, тяжкої недуги Степан Маланчук, довголітній член Української Стрілецької Громади й член Краєвої Екзекутиви Українського Національного Обєднання в Канаді.

Несподівана смерть покійного була тяжким ударом для українських організацій в Монтреалі,

в яких він довгий час завзято й безупинно працював, виконуючи різні відповідальні функції.

Покійний родився у місті Тернополі, 28. грудня 1869 року. Там покінчив промислову школу. Відбув світову війну в австрійській армії, а в часах української збройної боротьби був у залізничих відділах Української Галицької Армії. В Канаду прибув 30 січня, 1926 року. Працював як механік, зразу в Вінніпегу, опісля в Монтреалі. Воєнні переживання, а відтак тяжка праця в Канаді сильно підорвали його здоровля й остаточно довели до передчасної смерти. В. Й. П.

ОЛЕКСА МУШІЙ,

б. вістун УСС.

І знова убув один з рядів тих, що їм було судженим бути учасниками великого пориву. Бл. п. Олекса Мушій, родж. 1900. р. в селі Кривенькім, Копичинецького повіту. Вступив в р. 1917. в ряди Українських Січових Стрільців заразже, коли з Галицького Поділля уступили російські війська. Перебувши Вишкіл УСС в селі Рудниках коло Пісочної переїхав враз з частинами УСС на Велику Україну в Єлисаветщину.

У II. Куріні І. полку УСС перебув цілий ряд тяжких і кривавих боїв у Львові, в Галичині та на Великій Україні. Належав до тих, що до самого кінця виповнив свій вояцький обовязок.

Помер в р. 1935. у свому родинному селі Кривенькім і там Його могила. В. Й. П.!

ПАВЛО ЛИСИЙ.

(Жмут інформацій від рідні).

Уродився дня 4. березня 1895. р. в Копичинцях. По гімназійній матурі в 1913. р. вписався на правничі студії у Львові. В тім часі взявся до горячкової праці передовсім організації стрілецтва на тероні Тернопільщини. Вибивався своєю індівідуальністю й організаційним хистом та всеціло віддався суспільній роботі.

З вибухом війни в 1914. р. вступає добровільно до стрільців, де його приділено до 2-ої сотні І-го куріня. На приказ своєї старшини та в думці, що все належить використати для У. С. С., бере на себе тяжкий обовязок розвідчика і як такий передирається на зади російської армії, де з нараженням власного життя працює до жовтня 1915. року. За цей час кілька разів переходить оба фронти з величезною здобичею богатих звідомлень. В жовтні 1915. р. зловлений москалями як австрійський розвідчик був засуджений російським судом на кару смерти та завдяки заходам посла Михайла Петрицького цар Микола II. помилував його і замінив присуд смерти на 20 літ каторги.

Кару відсиджував в Винницькій тюрмі аж до вибуху революції в 1917. році. В березні 1917 року удалось йому дякуючи винницьким українцям дістатися на волю. Переходить до Києва, де працює в канцелярії Центральної Ради як діловод. У Києві не чувся безпечним, бо мимо істнування Центральної Ради всевладним був тоді ще ґен. Оберучев. Тому працює під зміненим призвищем — Павло Петришин, — а відтак виїзджає на Катеринославщину, де в селі Веселі Терни організує спільно з деякими галичанами та за допомогою тамошних громадян українську гімназію.

Як тільки з півночі надійшла большевицька лявіна, покинув гімназію і організує добровільний відділ із власних учеників і вступає до Армії У. Н. Р., з якою відбув майже всю протибольшевицьку кампанію.

Воював з початку на панцирнику „Стрілець“. як молодший старшина. Вскорі вибився понад всіх своєю геройською поставою та заняв місце коменданта згаданого панцир-

ника. Відтак працював як комендант панцирника „Вірний Син України".

На цім панцирнику тяжко захорів на плямистий тиф. Його перевезли до Камянця на Поділлю, де завдяки заходам найкращих лікарів ледви удалося йому вратувати життя.

По хоробі не дораджували йому вертатися на панцирник, однак він таки вернувся туди.

По переході Армії У. Н. Р. до Польщі він відїхав зі своїм панцирником в околиці Шепетівки, щоби при помочі панцирника провадити дальше протибольшевицьку акцію. В тім часі мусів він залишити панцирник і скрився в околицях між Шепетівкою і Бердичевом. Люди вказали на нього як на бувшого комендата панцирника і большевики взяли його в полон.

Сталось так, що на село це напала польська стежа, вивязався бій між стежою і большевиками і тоді большевики вислали його проти куль. Так попав він у два вогні і згинув. Це було з початком 1920. року.

ВАСИЛЬ СЕМЕЦЬ.

Студент IV року фільософії родом з Шумяча, повіт Турка над Стриєм.

Як У. С. С. дістався в полон з кінцем жовтня 1915. року. По дорозі вдалося йому втікти. Якийсь час скривався в Тернополі, де місцеві українці дали йому захист. Відтак за допомогою студентів з Великої України устроївся у Всеросійськім Земськім Союзі. З кінцем 1916. р. виїхав на Україну, а опісля до Москви, де працював в Українськім Допомоговім Комітеті.

З хвилею вибуху революції вертає до Киева і працює в редакції „Селянська Спілка". В часі побуту в Киеві опріч редакційної праці виїзджає на організаційні поїздки і уряджує збори та віча. З хвилиною, коли большевики підійшли під Київ — стає як один з організаторів військових формацій

С. С. Маючи великий вплив поміж студентством організує студентський курінь. Напередодні боїв під Крутами в дні 18. січня 1918. року впав з большевицької руки у Киеві.

Похований разом з героями під Крутами і зачислений до героїв під Крутами.

Зелені Свята

для українських інвалідів і стрілецьких могил

Надходять знову Зеленосвяточні Дні, що стали у нас всенароднім Святом для вшанування памяти Тих, що згинули у важких змаганнях за кращу долю Батьківщини. На свіжих ще могилах, розкинутих на полях і шляхах боєвих змагань вдячні руки зложать китиці квітів, а цілий Нарід обєднається в почуванні глибокої пошани для Тих,, що за словами пісні — стерли журавлині крила, не долетівши у вирій.

Сумом вкриється цілий край, бо незабутні спомини великий біль розворушать.

Та цей сум і біль матиме дивну силу. На сцих свіжих ще могилах виросла вже нова традиція, виріс культ Борців, що хоч загинули, житимуть життям невмірущих у памяті сучасників і у вдячних серцях прийдешніх поколінь.

І підуть довгими рядами старші й молодші, батьки й діти, на дорогі могили. Будемо старатися призабути всі злободенні особисті справи, щоби розбудити в наших серцях бодай іскру того великого вогню, що ним горіли серця незабутніх Подвижників. Обновлені великим почуванням, обєднані одним бажанням зрозуміємо велич їх жертви.

Та не будемо паленіти зі сорому перед розваленими могилами! Без окремих закликів, по своїм силам причинімся до збільщення фондів на впорядкування стрілецьких могил, якими опікується Товариство Охорони Воєнних Могил!

А коли ці святочні дні навіють Вам дорогі спомини, чи будете всилі забути про тих, що крім морального болю до кінця свого віку мусять зносити тягар воєнного інвалідства?

Ніколи!

Бо і найбільша жертва грошем не має порівнання з жертвою життя й крови!

Львів, у травні 1936.

За Товариство Охорони Воєнних Могил:

Др. П. Кривуцький в. р. голова. *О. Карпінський* в. р. секретар.

За Українське Товариство Допомоги Інвалідам:

Др. І. Гижа в. р. голова. *Др. Я. Олексишин* в. р. секретар.

Подяка

Оцим почуваюся до обовязку зложити подяку Товариству взаїмних обезпечень на життя „КАРПАТІЯ“ у Львові за скоре й без зайвих труднощів виплачення повної обезпеченої суми по мойому мужові бл. п. Івані Малащукові емер. управ. школи В Коломиї.

Скоре й акуратне виплачення обезпеченої суми уповажнює мене поручити це одиноке українське Товариство обезпечень на життя „КАРПАТІЯ“ у Львові найширшим кругам української суспільности.

Олена Малащукова.

Від Адміністрації

На день 1. червня ц. р. висилає Адміністрація всім залягаючим П. Т. Передплатникам почтове інкасове доручення з рахунком залеглої передплати. Просимо щиро П. Т. Передплатників викупити ці почтові інкасові доручення та вирівнати таким чином залеглу передплату.

До цього числа долучуємо почтові складанки Укр. Кр. Т-ва Опіки над Інвалідами на висилку пожертв з нагоди Зелених Свят.

„ЛІТОПИС ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ“

ІЛЮСТРОВАНИЙ ЖУРНАЛ ІСТОРІЇ ТА ПОБУТУ

VIII. річник / Число 6. / Червень 1936.

ЗМІСТ:

Вірте! Ф. Невестюк . . . 2
За Белз С. Г. . . . 2
Ще про юнацьку школу Микола Андрусяк . . . 4
В Іваничах Семен Романюк . . . 5
Житомирська юнацька школа Всеволод Петрів . . . 7
Наступ на Винницю в квітні 1920 р. Іван Байдак . . . 11
У Дзєдзіцах Франц Коковський . . . 14
Знад Дніпра до Сени Федір Дудко . . . 15
Спомин Ф. Невестюк . . . 17
На переломі Теодор Марітчак . . . 18
Посмертні згадки . . . 22
УКТОДІ — Зелені Свята . . . 23
Від адміністрації . . . 24

Редаґує: *В. Софронів-Левицький* Відповідальний редактор: *Петро Посіка*

З друкарні Наукового Товариства ім. Шевченка

Міліоновий збут ПАПЕРЦІВ і ТУТОК

„КАЛИНА“

говорить сам про високу якість і дешеву ціну.

фабрика в Тернополі — фабр. склад Львів, вул. Бляхарська 11

Фабрика хемічних виробів

О. Левицька і С-ка

У Львові, вул. Кордецького ч. 51.

Телєфон 60-04. ПКО. 503-881

поручає власні вироби найкращої якости
Пасту до взуття „Елєгант“ терпентинову.
Пасту до взуття „Елєгант“ люксус. в туб.
Пасту до підлоги „Французька маса“
Віск комбінований до підлоги
Вазеліну до шкіри

Синку до білля
помадкову і коронову

Шварц до чобіт. — Віск шевський. — Смолу.

УВАГА!

МУЗЕЙ ВИЗВОЛЬНОЇ БОРОТЬБИ УКРАЇНИ
ЗБІРАЄ ПОЖЕРТВИ НА

УКРАЇНСЬКИЙ ДІМ У ПРАЗІ

ДАЙТЕ Й ВИ СВОЮ ЦЕГЛИНУ!
ПОШЛІТЬ СКОРІШЕ ВАШУ ПОЖЕРТВУ!
ЗРОБІТЬ ЗБІРКУ У ВАШІМ ТОВАРИСТВІ! НЕ ВІДКЛАДАЙТЕ!
ЖЕРТВУЙТЕ ВСІ
НА УКРАЇНСЬКИЙ ДІМ У ПРАЗІ
ХТО СКІЛЬКИ МОЖЕ!

ГРОШІ СЛАТИ НА АДРЕСУ ДИРЕКТОРА МУЗЕЮ:
Prof. D.Antonovyč, Praha-Nusle. 245. Czechoslovakia.

НЕ ЗАБУВАЙТЕ!

Спомини Софії Русової

друкуються в 1936 р. в часописі „НОВА ХАТА“
Багато ілюстровані.

Опера „Різдвяна Ніч“ — Празьке видання Кобзаря — Підпільна робота

цікаво описані й змальовані відомою нашою діячкою.

Жадайте оказових чисел „НОВОЇ ХАТИ“.

АДРЕСА: ЛЬВІВ, РИНОК Ч. 39.

Імена всіх, і тих найменших жертводавців (хто подасть своє прізвище розбірно), Музей збереже Україні в своїх памятних книгах; хтож дасть відразу або частками 10 долярів, буде записаний в окремій памятній книзі **Фундаторів Українського Дому;** а хто часть 25 долярів, буде записаний в золотій памятній книзі **Добродіїв Музею Визвольної Боротьби України;** імена всіх жертводавців, хто дасть по 100 дол., буде уміщено на окремій почесній стіні Українського Дому; а імена всіх, хто дасть по 500 дол., буде виписано золотими літерами на окремій мармуровій таблиці при вході.

1000 цеглин коштує 10 дол., 100 цеглин коштує 1 доляр.

Не спізніться з своєю пожертвою на Український Дім у Празі! Не будьте останнім: хто жертвує вчас — помагає вдвоє!

Навіть найбідніші можуть тепер набути видання

„ЧЕРВОНОЇ КАЛИНИ“

ВЕЛИКА ЗНИЖКА ЦІН

Найкраща нагода доповнити читальняні, кооперативні та приватні бібліотеки

	ЦІНИ перше	тепер
Антін Вільшенко: Життя й пригоди Цяпки Скоропада, Віршована історія про пор. У.С.С. Цяпку, ст. 270	4·50	1·50
М. Голубець: Історія Львова від найдавніших часів, ст. 179	3·00	1·25
Богдан Лепкий: От так собі, ст. 131	1·50	0·70
Слота, ст. 27	0·90	0·30
Зірка, повість ст. 181	4·00	1·75
Вадим, повість ст. 227	4·50	2·00
Василь Софронів: Грішник, ст. 112	1·50	0·60
Берестейський мир — спомини і матеріяли ст. 320	8·00	3·50
Роман Купчинський: У зворах Бескиду ст. 171	3·90	3·90
Перед Навалою ст. 192	4·00	2·00
Федір Дудко: Квіти і кров, ст. 192	4·00	2·00
На згарищах ст. 168	4·00	2·00
Глум, оповідання, ст. 56	1·20	0·50
Ґен. Всеволод Петрів: Спомини з часів української революції, I. вичерпана		
II. До заняття Києва, ст. 184	3·50	1·50
III. Кримський похід, ст. 164	3·50	1·20
IV. Доба Гетьманщини. ст. 117	3·00	1·20
Юра Шкрумеляк: Чета крилатих, пригоди з воєн. часів ст. 262	5·00	2·00
М. Брилинський: Хрестний огонь, воєнні нариси, ст. 184.	3·50	1·50
В. Лопушанський: Перемога, повість в 2 т. з визв. війни ст. 259	6·00	2·75
Д-р Степан Шухевич: Спомини: I. вичерпана.		
II. Від квітня 1919 до липня 1919 ст. 176	4·00	2·50
III. Від липня 1919 до січня 1920 ст. 162	4·00	2·50
IV. Від січня 1920 до квітня 1920 ст. 164	4·00	2·00
V. Від квітня 1920 до серпня 1920 ст. 147	4·00	2·00
Ст. Шухевич: Видиш брате мій (8 місяців серед У.С.С.) (в оправі)		3·50
Микола Галаган: З моїх споминів,: I. 80-ті роки до світової війни ст. 203	4·00	1·90
II. Світова війна — розвал царату — українська революція ст. 196	4·00	1·90
III. 3-тий військовий зїзд — делеґація на Кубань — більшовицька навала — прихід німців ст. 176	4·00	1·90
IV. Дипльоматична місія в Румунії. — Дипльоматична місія на Угорщині. ст. 296	6·00	2·00
Д. Дорошенко: Мої спомини II, III, IV том по 1·50 ст. 318		4·50
Олена Степанівна: На передодні великих подій. Переживання і думки 1912—1914 ст. 45	2·00	0·70
Михайло Костів: Джін-ґісхан гряде, ст. 102	3·00	1·20
Д-р Андрій Чайківський: Чорні рядки. Спомини за час від 1.XI. 1918—13.V. 1919 ст. 119	3·00	1·20
Д-р Іван Максимчук: Кожухів. Трагічна доля рештків УГА., ст. 100	2·80	1·10
Микола Мельник-Матіїв: На чорній дорозі, оповід. ст. 156	3·50	1·50
А. Крезуб: Партизани, спомини, ст. 358, т. I. і II.	8·00	3·50
Евген Чикаленко: Щоденник (1907—1917), ст. 496	14·00	6·00
Д-р Ганс Кох: Договір з Денікіном. Причинки до трагедії УГА на Вел. Україні від 1. XI.—17. XII. 1919 ст. 55	1·80	0·80
Ілько Борщак: Великий Мазепинець Григорій Орлик, ґенерал Людвіка XV., ст. 208	7·00	5·00
І. Калічак: Записки четаря. Спомини з Хирівського фронту 1918—1919 ст. 100	2·80	1·20
К. Левицький: Великий зрив, ст. 150	6·00	2·50
Т. Г. Масарик: Світова революція, I. II., ст. 540	21·00	8·00
В. Приходько: Під сонцем Поділля, ст. 250	6·00	2·50
В. Юрченко: Шляхами на Соловки ст. 231	5·00	4·00
Пекло на землі ст. 208	5·00	4·00
В. Леонтович: Хроніка Гречок ст. 136	3·50	1·70
О. Бабій: Перші стежі, повість зі стрілецького життя ст. 339	6·00	2·80
І. Борщак: Мазепа, життя і пориви великого Гетьмана ст. 179	5·80	4·50
О. Попович: Відродження Буковини ст. 116	2·60	1·20
С. Левинський: Від Везувія до пісків Сагари ст. 84	3·20	2·00
Др. М. Рудницький: Правопис і літер. мова	1·00	0·50
А. Тарнавський: Історія IV. запоріжського полку ст. 48	1·00	0·50
Видання без знижки:	для членів	
А. Крезуб: Нарис історії українсько-польської війни ст. 162	3·50	1·75
Степан Шухевич: Невідомий	4·00	2·00
о. Гайдукевич: Було колись ст. 110	1·80	0·90
В. Ласовський: Генерал Тарнавський ст. 192	3·50	2·00
Альбом У. С. С. II. наклад (з пересилкою) ст. 174		18·00
Річники Літопису за роки 1934, 1935 без оправи по зл.		10·00
в твердій полотняній оправі з золотими витисками по зл.		13·00

Друкуються:

Історія У. С. С. Великий Співаник „Червоної Калини“.

Продажа книжки тільки за готівку. При замовленні комплєту облекшуємо сплати. Гроші слати переказом або чеками П.К.О. 152.514.

„ЧЕРВОНА КАЛИНА“, Львів, вулиця Зіморовича ч. 12. II. Почтова скринка ч. 43.